

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI GENEL İKTİSAT BİLİM DALI

DEĞER KAVRAMINA YENİ BİR BAKIŞ: CARL Menger

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma Esra GÖRMEZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

Ankara-2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne;

Fatma Esra GÖRMEZ tarafından DEĞER KAVRAMINA YENİ BİR BAKIŞ:
CARL Menger başlıklı bu çalışma, 23 Mayıs 2008 tarihinde yapılan
savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından
İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

.....

Başkan Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

(İmza)

.....

Üye Doç. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

(İmza)

.....

Üye Yrd. Doç. Dr. Belma TOKUROĞLU

ÖNSÖZ

Yayınlamış olduğu makaleler, kitaplar ve çalışmalarıyla on dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran Carl Menger iktisadi düşünce tarihinde devrim niteliğı taşıyan fikirlere imza atmıştır. Başta Sosyalist düşünce olmak üzere, iktisat çevrelerince Klasik Okul'a yöneltilen eleştirilerin hız kazandığı bir dönemde, başını Menger'in çektiğı bir grup iktisatçı Klasiklerin en çok eleştirilen kuramı olan emek-değer teorisinin yerine yeni bir değer kuramı koyma çabasına girişmişlerdir. Klasik Okul'un nesnel değer teorisinin yerine, değeri marjinal fayda analizine dayanan öznel değer teorisi ile açıklamaya çalışarak devrim yaratan Menger, Avusturya İktisat Okulu'nun da kurucusu sayılmaktadır. 1970'lerden itibaren Keynezyen modelin ön gördüğü refah devletinin krize girmesiyle beraber, pek çok ülkede önerilen ve uygulama alanı politikalar genellikle liberal yönde olmuştur. Bu tarihlerde Avusturya İktisat Okulu yeniden canlanma dönemine girmiştir. Bu nedenle Menger incelenmesi gereken önemli bir düşünür ve iktisatçıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
TARİHSEL SÜREÇTE DEĞERE BAKIŞ	5
1.1. KLASİKLERDEN ÖNCE DEĞER KAVRAMI.....	8
1.1.1. Merkantilizm.....	13
1.1.2. Fizyokrasi	19
1.2. KLASİKLERDE DEĞER TEORİSİ	24
1.2.1 Klasik İktisadi Düşünce.....	25
1.2.2. Klasiklerde Değer Teorisi.....	27
1.2.2.1. Adam Smith (1723-1790).....	29
1.2.2.2. David Ricardo (1772-1823).....	34
1.3. KLASİK OKULA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	37
1.3.1. Sosyalist Düşünce.....	40
1.3.2. Milli İktisat Doktrini.....	46
1.3.3. Alman Tarihçi Okulu	48
1.3.4. Marjinalistler	53

İKİNCİ BÖLÜM	57
AVUSTURYA İKTİSAT OKULU	57
2.1. OKULUN TARİHSEL VE FELSEFİ ARKA PLANI	57
2.1.1. Alman Tarihçi Okulu ve Menger (Metod Tartışması)	64
2.1.1.1. Carl Menger Alman Tarihçi Okulu'na Karşı	69
2.1.1.2. Böhm-Bawerk ve John Bates Clark	70
2.2. OKUL TEMSİLCİLERİ	71
2.2.1. Carl Menger	73
2.2.2. Böhm-Bawerk	74
2.2.3. Friedrich von Wieser	75
2.2.4. Ludwig Von Mises	76
2.2.5. Joseph Schumpeter	78
2.3. TEMEL PRENSİPLERİ	79
2.3.1. Praxeology: Amaçlı İnsan Davranışı	81
2.3.2. Subjektivizm	83
2.3.3. Metodolojik Bireycilik	84
2.3.4. Kendiliğinden Düzen ve Kurumların Evrimi	85
2.3.5. Yöntemsel İkilik	86
2.3.6. Bilgi ve Zamanın Önemi	88
2.4. AVUSTURYA İKTİSADINDA DEĞER KAVRAMI	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	96
MENGER VE DEĞER TEORİSİ	96
3.1. İKTİSAT VE İKTİSADİ MALLAR	103
3.2. DEĞER TEORİSİ	108
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	125
ÖZET	132
ABSTRACT	133

KISALTMALAR CETVELİ

çev.	: Çeviren
s.	: sayfa
vb.	: ve benzeri
www	: world wide web

GİRİŞ

On sekizinci yüzyılın sonlarında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli eseri yayınlanana kadar ahlak felsefesinin içerisinde bir yan dal olarak yer alan iktisadın, bahsi geçen eser yayınladıktan sonra bir bilim haline geldiği iddia edilmektedir. Liberal öğretinin babası sayılan Adam Smith'in bu eseri aracılığıyla ileri sürdüğü teori ve ilkeler, oldukça uzun bir süre yürürlükte kalmış ve tüm iktisat çevrelerince üzerinde konuşulup, tartışılmış ve hatta bir kısım çevrelerce şiddetle eleştirilmiştir. Ulusların Zenginliği'nde ele alınan konulardan biri olan "tabii düzen" öğretisi 1929'lara kadar piyasalara müdahalenin fiyat sistemini bozacağını savunan bir görüş olarak iktisat çevrelerince hakim bir görüş olarak kabul görmekteydi. Fakat 1929 yılında baş gösteren Dünya ekonomik krizi (Büyük Buhran) sonrasında, iktisadi hayata devlet müdahalesinin gerekli olabileceğini savunan görüş (Keynezyen Model) ön plana çıkmıştır. Büyük Buhran'a kadar geçen dönemde hakim olan görüş, fiyat sisteminin piyasaları herhangi bir müdahale olmadan kendiliğinden dengeleyeceği ve fiyatlara müdahalenin kaynak dağılımını bozacağı şeklindeyken, 1929 sonrasında ekonomik hayata devlet müdahalesinin gerekli olduğu fikrini benimseyen ülkeler 1970'lere kadar refah dönemi yaşamıştır. 1970'lere gelindiğinde ise, Keynezyen modelin öngördüğü refah devleti politikaları yetersiz kalmış ve yeni politika arayışlarına girilmiştir. Bu dönemden sonra, başta Avrupa olmak üzere diğer bir çok ülkede yeniden liberal öğretiye dönüş yaşandığı söylenebilir.

On dokuzuncu yüzyılda bilim ve teknolojide meydana gelen gelişmelerin insan yaşamına katkısı yadsınamayacak kadar büyüktür. Sanayi sektöründe yaşanan atılım ve fizik bilimlerdeki yenilikler, toplumsal hayatı da aynı doğrultuda etkilemiştir. Bilimsel bilginin önem kazanmasıyla birlikte mevcut kuramlar sorgulanmaya başlanmıştır. 1850'lerden itibaren düşünce alanında yayılmaya başlayan sübjektivist görüş de Klasik İktisadın eleştirilmesine neden olmuştur. Klasik Okul'un, Adam Smith'in çağında ve sonrasındaki elli yıl boyunca akademik ve politik çevrelerce önemli ölçüde

doğru olarak kabul edildiği söylenebilir. Fakat ürettiği teorilerin ve uyguladığı politikaların başarısızlığa uğraması sebebiyle eleştiriler ve bununla beraber de yeni teori arayışları da yine aynı dönemde baş göstermiştir.

İktisadi düşünceleri birbirinden farklılaştıran temel unsur değere yaklaşımlarıdır. Klasik iktisadi düşünce objektif emek kavramı ile ilgilenirken Neoklasik okul değerın kaynağı ile ilgilenmemiş, değişim değerlerinin belirlenmesindeki çözümü ise subjektif maliyet olmuştur.

Klasik Okul'un temel teorilerinden biri emek - değer teorisidir. Temellerini Adam Smith'in atmış olduğu ve daha sonra David Ricardo'nun katkılarıyla daha da sağlamlaşmış olan buna ek olarak da Marx'ın getirdiği eleştirilerle yeni bir boyut kazanan bu teoride değer emeğe bağlanmaktadır. Klasik Okul tarafından ileri sürülen değer teorisi emeğin belirlediği mübadele değerine dayanan bir değer teorisidir.

Fakat on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Klasiklere yöneltilen şiddetli eleştiriler değerin yeniden belirlenmesini gerekli kılmıştır. 1871'de yayınladığı "İktisadın İlkeleri" eseriyle marjinalist devrimi gerçekleştiren ve Avusturya İktisat Okulu'nun bir mensubu olan Carl Menger ile birlikte, Klasiklerin nesnel (emek) değer teorisinden, öznel (fayda) değer teorisine geçiş sağlanmıştır. Carl Menger, bu eseri ile yeni bir teori üretmemesine karşın Klasik öğretinin teorilerine ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Marjinalizm, değerin emekle değil, marjinal fayda ile açıklanmasını öngören düşünce eğilimine verilen addır. Marjinalist devrim ile birlikte değer, nesnel değil öznel faktörlere bağlı olarak açıklanmaya başlanmıştır.

Carl Menger bütün iktisadi analizin temeline bireyi koymasının sebebiyle sübjektivisttir. Menger'in iktisat bilimine en büyük katkısının sübjektif değer teorisinin keşfi olduğu söylenebilir. Sübjektivizm kavramı ile birlikte bireylerin tatminleri ön plana çıkmış ve değer faydaya bağlı olarak açıklanmıştır.

Avusturyalı bir iktisatçı olan Carl Menger Neoklasik teoriye geçişin de öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Bir anlamda Klasik Okul'a tepki olarak kurulmuş olan Alman Tarihçi Okulu, bir yandan Klasik Okul'u eleştirirken bir yandan da Menger'in de mensubu olduğu Avusturyalı iktisatçılar ile ciddi bir yöntem tartışmasına girmiştir. Wilhelm Roscher tarafından kurulan Alman Tarihçi Okulu, Klasik İktisadın evrensel kanunlardan oluşan teorik sistemini reddetmiş, ekonomik olayların tarihsel bir platformda açıklanması gerekliliğinden bahsetmiştir. Tarihçi Okul, ekonomistlerin tarihi deneyimlerden yararlanılmadan öne sürdükleri teorilerin güvenilirmez olacağından bahsetmiş ve bu nedenle ekonomide değişen en büyük değişken olarak, belirli dinamik kurumlara odaklanmıştır. Alman Tarihçi Okulu'nun Menger'in tümdengelimsel metodunu eleştirmesi ile birlikte Menger ve onun takipçileri Avusturya İktisat Okulu'nu kurmuştur.

Avusturya iktisat geleneğinin ön şartının serbest piyasa ekonomisi savunucusu olmaktan geçtiğini savunan genç kuşak Avusturya iktisatçılarına göre, Neoklasik iktisada alternatif bir yaklaşım oluşturma çabası ve II. Dünya savaşı sonrasında Mises ve Hayek'in çalışmaları Okul'un 1970'lerin başında yeniden canlanma dönemine girmesini sağlamıştır.

1870'lerde marjinal devrimin gerçekleşmesiyle birlikte değeri belirleyen unsurlar yeniden tanımlanmış, değer teorisi öznel bir yapı kazanmıştır. Neoklasikler subjektif değer keşfiyle, değeri emeğe bağlayan nesnel değer teorisini terkedip, yerine faydanın ön plana çıktığı öznel değer teorisini kurmuşlardır. Bu çalışmada nesnel değer teorisinden öznel değer teorisine geçişte Carl Menger ve Avusturya İktisat Okulu üzerinde çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, değer kavramının tarihsel arka planı incelenmeye çalışılacaktır. Değer kavramının iktisadın bilim haline gelmesinden önce de varlığından söz edilebilecek bir kavram olması

dolayısıyla, Klasik öncesi dönemde varolan akımlar çerçevesinde değer tanımları irdelenerek buradan emek - değer teorisine geçişin nasıl olduğu belirtilmeye çalışılacaktır. Klasik Okul ile birlikte dönemin incelenmesi ise yalnızca Klasik iktisatçıların değer teorilerini analiz etmekle sınırlı olacaktır. Yine bu bölümde Klasik iktisadın maruz kaldığı eleştiriler ile revaçtan düşmeye başladığı dönemdeki akımlara yer verilecektir.

İktisadi düşünceler tarihinde devrim niteliği taşıyan Carl Menger'in 1871 tarihli "İktisadın İlkeleri" eserinin olduğu dönem, Menger'in prensiplerinin ortaya çıkışı, Avusturya İktisat Okulu'nun kuruluşu ve Tarihi Okul ile Avusturya İktisat Okulu arasında süregelen "Metod Tartışmaları" çalışmanın ikinci bölümünü oluşturacaktır. Avusturya İktisadının felsefi kökleri incelenecek ve Okul'un oluşumundaki faktörler ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca Avusturya Okulu'nu Neoklasik sentezden ayıran metodolojik görüşlere yer verilecektir. Bu görüşler Praxeology: Amaçlı İnsan Davranışı, Subjektivizm, Metodolojik Bireycilik, Kendiliğinden Düzen ve Kurumların Evrimi, Yöntemsel İkilik, Bilgi ve Zamanın Önemi olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır.

Avusturya İktisat Okulu'nda değer kavramına da değinildikten sonra izleyen bölümde, Menger'in değer teorisi ise marjinalist devrimi gerçekleştiren "İktisadın İlkeleri" eseri çerçevesinde, Avusturya Okulu ile benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde bulundurularak incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE DEĞERE BAKIŞ

İktisat bilimi, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, insan davranışları ve onun yarattığı kurumlarla ilgilidir. İktisadi düşünce tarihinin başlangıcında uygarlık tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır. İktisadın ilgilendiği üretim, mübadele ve bölüşüm gibi konular her çağda varolmuşlardır. Her toplumsal yapıya uygun bir iktisadi düşünce sistemi vardır. Bu sistemlerin ilkeleri ya Antik çağda olduğu gibi filozoflarca ya ortaçağda olduğu gibi Tanrıbilimcilerce incelenmiş ve bunların dışında bağımsız bir iktisat bilimi olmamıştır.¹ İktisadi faaliyetin amaç ve ilkeleri mevcut gelenekler ve törelerle belirlenmiştir. İktisat, Adam Smith ile beraber bir bilim olarak nitelenmeye başlamıştır. Fakat Merkantilizm döneminin sonlarına doğru gerçekleşen ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçişin, iktisat biliminin doğuşuna katkı sağladığı söylenebilir.

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayınlandığı tarih olan 1776, Klasik Okul'un kuruluş tarihi sayılmaktadır. Klasik iktisadi düşünce temel olarak üretim faaliyeti içinde ortaya çıkan artığın kaynağı, biçimi, ölçülmesi, ve kullanımı ile ilgilenmişlerdir. Klasikler iktisadi analizde üretim faktörlerindeki fiyat değişmelerinden etkilenmeyecek bir hesap birimi aramışlardır. Mal fiyatlarını belirleyen etkenler ile reel gelirin üç üretim faktörü olan emek, toprak ve sermaye arasında bölüşüm yasalarını belirlemeye çalışmışlardır.² Klasik Okul'un iktisadi tahlil araçları arasında değerin değişmez ölçüsünü bulma çabası da yer alır.

¹ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 12.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.41.

² Kazgan, **a.g.e.**, s.71.

Bilimsel iktisadın gelişmesinde Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabının yayınlanmasının katkısı büyüktür. 1870'lerde yerini Menger, Jevons ve Walras'ın kurucuları olduğu Neoklasik iktisada bırakan ve Adam Smith'in kurucusu olduğu Klasik Okul'un oluşumunda, Aydınlanma çağının "tabii düzen" kuramının etkisinin yanı sıra, David Ricardo'nun çalışmaları ve Karl Marx'ın yönelttiği güçlü eleştirilerde önemli yere sahiptir.³ Klasik Okul ideal bir ekonomik sistemin nasıl işleyeceğini belirleyen yada başka bir deyişle, toplam ürünün üretim ve bölüşümünü düzenleyen yasaların ne olması gerektiğini araştırmıştır. Toplumsal refahın nasıl artırılacağı olgusu üzerinde tartışırken, iktisadi değer kavramının standart ölçüsünü belirlemek isteyen Klasik Okul, iki ayrı kavram ortaya koymuştur. Değer; bir malı satın almak için alıcının vermeye razı olduğu fiyat (mübadele değeri) ve o malın içerdiği fayda (kullanım değeri) şeklinde iki farklı şekilde tanımlanmıştır.

Klasik iktisatçılar malların fiyatları ve değer oluşumu üzerinde yoğunlaşmış bir ekonomik görüşü savunmuşlardır. Klasik iktisatta üretim faaliyeti içinde ortaya çıkan artığın kaynağı ve ölçüsü emektir. Yani bir malın üretim maliyeti yalnız emek getirisine bağlıdır.⁴ Klasik iktisat değer hem kaynağıyla hemde görelî değişim değerleri ile ilgili iken Neoklasik iktisat teorisi, değer kaynağıyla ilgilenmez. Klasik iktisatta değer kaynağı objektif emek faktörüdür. Bunun aksine Neoklasikler değer görelî değişim değerleri ile ilgilenirler ve değeri subjektif maliyet kavramına dayandırır. Marjinalistler olarak da anılan bu gruba göre, malın değeri kişilerin mala verdiği öneme bağlıdır ve böylece malların üretimine harcanan emekle belirlenen objektif değer teorisi anlayışı yerine, malların ekonomik birimlerin ihtiyaçlarını giderme yeteneğine kişilerin inanmasına ve malların belirli bir biriminin faydalı olmasına dayandığı subjektif değer anlayışını benimsemişlerdir.⁵

³ Hüseyin Özel, "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", **Akdeniz İİBF Dergisi** (4) 2002, s.147.

⁴ Tezer Öcal, **İktisat**, Ankara, 1984, s.25

⁵ Öcal, **a.g.e.**, s.29.

Klasikler değeri iki şekilde tanımlamışlardır. Bunlardan biri, malın içerdiği emekle ölçülebilen mübadele değeri; diğeri ise malın faydasına bağlı olan kullanım değeridir. Kullanım değerinin, değeri belirlemede önemli bir faktör olmadığına inanan Klasik İktisatçılar, mübadele değeri üzerinde durarak emek - değer teorisini geliştirmişlerdir. Emek - değer teorisine göre üretilen malın değeri, içerdiği emek - saatle ölçülebilir. Buna göre, bir birim emek - saat içeren mal yine bir birim emek - saat içeren mal ile mübadele edilebilir.⁶

Klasik Okul'un liberal öğretisini devam ettiren, değer teorisinde köklü değişimler yapan, 1870'lerden 1920'lere kadar hakim olan okul ise Neoklasik Okul'dur. Neoklasik okulun öncüsü sayılan Carl Menger, İktisadın İlkeleri isimli eseriyle birlikte değeri Klasik Okul'dan farklı bir şekilde yeniden tanımlamıştır. İktisadi düşünceler tarihinde önemli bir yer edinen bu eser “marjinalist devrim” adı verilen dönemin başlamasını sağlamıştır. Marjinalist devrim ile birlikte nesnel değer teorisinden öznel değer teorisine geçilmiştir. Neoklasiklere göre mübadele değerini belirleyen etken marjinal faydadır. Yani mübadele değeri kullanım değeriyle açıklanmıştır. Fayda kavramı, kişi ile mal veya hizmet arasındaki ruhsal bir ilişkiye dayandırıldığı için, marjinal fayda teorisi, malların öznel değerini incelemek yoluyla mübadele değerine geçmektedir.⁷

İktisadi düşüncelerin farklılıklarının sebebi değere yaklaşım biçimlerinde yatar. 18. yüzyıla kadar değer belirlenmesi sorununa ilişkin görüşlerin mevcut olmasına rağmen, bu sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan sistematik bir çalışma olmadığı görülmektedir. Ortaçağlarda temel mesele adil fiyatın nasıl belirlendiği idi. Fakat değer kavramına ilk olarak Aristo'da rastlandığı iddia edilir. Hatta gerek emek - değer gerekse fayda - değer temellerinin bulunduğu yönünde iddialar vardır. Çalışmada Menger'in

⁶ Kazgan, a.g.e., s. 73

⁷ Kazgan, a.g.e., s.126.

değer teorisini ayrıntılı şekilde incelemeden önce iktisadi düşünce tarihinde değer kavramının gelişimine kısaca değinilecektir.

1.1. KLASİKLERDEN ÖNCE DEĞER KAVRAMI

İktisat hernekadar onsekizinci yüzyılda bilim haline geldiyse de, felsefi kökeni eski Yunan felsefe geleneğine kadar uzanır. Daha önceleri ahlak felsefesi içinde yeralan iktisat deyiminin etimolojisi incelendiğinde, sözcüğün Yunanca “oikos” (ev) ve “nem” (idare, yönetim) köklerinden geldiği anlaşılır.⁸ Ev idaresi anlamına gelen bu kelime, yalnızca biyolojik baba anne çocukların oluşturduğu bir ev idaresini değil, bugün kullandığımız anlamda ekonomik ilişkileri de kapsamaktadır. Bu tanımın izleri Aristo’ya varmaktadır. Aristo, evin (ailenin) yönetilmesini üç çiftli yapıya oturtmaktadır: efendi ve köle, koca ve karı, baba ve çocukları. Bu yapının temelini ise mülkiyet teşkil eder. Aristo’nun yaşadığı ve piyasaların giderek daha fazla önem kazanmaya başladığı bu dönemde, ticaret ve fiyat sistemi de önemli bir sorun teşkil etmektedir.⁹

İlk çağın en büyük düşünürlerinden sayılan Aristo, insanın davranışlarında akılcı olduğunu varsaymıştır. Aristo’ya göre insanın asıl ulaşmak istediği mutluluktur ve bireyler davranışlarını yarar, zevk gibi doğrultulara göre ayarlarlar. Fakat Aristo mutluluğa faydacı bir yaklaşımla yaklaşmayı reddetmekle beraber, mutluluk kavramını sosyal felsefenin merkezi olarak benimsemiştir.¹⁰ Toplamların ulaşmak istedikleri hedefe giden yol ahlak ve politikadan geçer. Politika ilişkileri ise “efendi-köle”, “karı-koca”, “baba-çocuk”, “yöneten-yönetilen” şeklindedir. İdeal yönetim soyluların egemenliğinden geçer.

⁸ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul 1993, s.21.

⁹ Buğra, **a.g.e.**, s.22.

¹⁰ Vural Savaş, **İktisatın Tarihi**, Ankara, 2000, s.50.

Aristo'nun tanımladığı devletler, işbölümü ve mübadele kavramıyla değil, daha çok dostluk ve aile gibi fikirlerden doğarak kurulmuştur. Aile insanların günlük ihtiyaçlarını elde etmek amacıyla tabiat tarafından kurulmuş en doğal toplum şeklidir. Efendi olan baba ile, anne, çocuk ve kölelerden meydana gelir. Köyler ise bu ailelerin ihtiyaçlarından daha fazlasını elde etmelerini sağlamak amacıyla belirli bir yerde yerleşmelerinden doğar. Bu köylerinde bir araya gelmesinden ise devlet doğar. Fakat Aristo'ya göre insanların bu şekilde bir araya geliş amaçları işbölümü ve mübadele değil, kardeşlik dostluk, ortaklaşa fedakarlık, neşe ve sevinç beraberliğidir.¹¹

Aristo'nun iktisadi konularda yetersiz olduğunu düşünenler vardır. Fakat Aristo'nun fikirlerinin, iktisat biliminin kurulmasında yer alan temel kaynaklardan olduğu fikri günümüze kadar canlı kalmış bir genel yargıdır.

Aristo'da iktisadi faaliyet ikiye ayrılır. Bugün kullanılan "iktisat" kelimesinin türediği "oeconomicus" Aristo'ya göre aile ve mülk yönetimini içeren ev halkı yönetimidir. Bu faaliyetin yanında ev halkı yönetiminin ötesinde para kazanmayı hedefleyen başka bir faaliyet daha tanımlar. Bu ise "cremastistike" yani servet edinme sanatıdır.¹² Aristo'ya göre servet elde etmenin yolları doğal ve doğal olmayan diye ikiye ayrılmıştır. Aristo doğal olmayan ve ticari amaçla yapılan servet edinme işlemini yani krematistiği kınamaktadır. Doğal olan yöntem, - oikonomia - çobanlık çiftçilik avcılık gibi insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan bir yöntemdir. Yani servet, ihtiyaçlar tarafından belirlenip sınırlandırılacaktır. Doğal olmayan yöntemde ise böyle bir sınır yoktur. Bunun iki sebebi vardır. İnsanın para kazanma isteği ihtiyaçlardan kaynaklanmaz ve para amaç haline gelmiştir. Bununla birlikte insanların maddi şeylere duydukları arzunun sınırsızlığından bahseder.

Değişim değeri ve kullanım değeri ayrımının ilk defa Aristo'nun yaptığına dair iddialar vardır.

¹¹ Burhan Ulutan, **İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul, 1978, s.125.

¹² Savaş, **a.g.e.**, s.57.

*"Sahip olduğumuz herşeyin iki kullanımı vardır. Bunlardan ikisi de aynı mala fakat değişik şekilde aittir. Bunlardan biri o maddenin özel kullanımı, diğeri de özel olmayan veya ikinci derece kullanımıdır. Mesela bir ayakkabı hem giymek için kullanılır hem de mübadele için kullanılır; her ikisi de ayakkabının kullanımıdır."*¹³

Değişim değerinin kullanım değerinden kaynaklandığını savunmuştur. Değişim insan ihtiyaçları içindir ve bir nesnenin bir kimsede daha az ve bir diğesinde daha fazla bulunmasından kaynaklanır. Aslında değişimin altında yatan amaç ihtiyaçtır ve değişim karşılıklılık gerektirir. Aristo'da *"Karşılılık ilkesi kent halkını birarada tutar."* Mübadelede karşılılık mutlak olarak karşılığı değil, oransal karşılıklı gerektirir.¹⁴

"Karşılılık ilkesinde ise eşit miktarların alınıp verilmesi yerine belirli bir orantıda karşılık bahis konusudur....İnsanların kötülüğe karşı kötülük, iyiliğe karşı da iyilik görmeleri sayesinde,... veya orantılı bir ivaz (ödün) karşılığında devlet varlığını devam ettirir. Burada daha ziyade -eskilerin keremkarlık dediği şey- karşısındakine lütfekar olma, ona hoşnut ve tatmin edici bir karşılık vermeye çalışma düşünülebilir. Mübadelede karşılıklı alış veriş münasebetlerinde ancak böylesine bir adalet anlayışıdır ki, insanları bir arada tutan kuvvetli bağ bu hizmeti görür."

"Bir ev yapıcı (inşaatçı) ile kunduracıyı ele alalım. İnşaatçı, kunduracıdan onun işini alırken karşısındakine de kendi işini vermesi lazımdır. Ancak böyle yapılırsa ve evvela malların yukarıki şekilde orantılı eşitliği sağlanırsa karşılıklı işlem vücut bulur. Aksi halde pazarlık eşit değildir. Alış veriş de olmaz... Bir insanın işinin, ötekinden daha iyi olmasını hiçbirşey önleyemez. Bu sebeple de eşitlendirilmeleri lazımdır. Fakat birbirinin aynı veya eşit olan mallar da esasen mübadele edilemezler. Bunun içindir ki iki hekim kendi aralarında mübadeleye girişemezler. Bir hekim ile bir çiftçi veya

¹³ Savaş, a.g.e., s.62.

¹⁴ Savaş, a.g.e., s.63.

genel olarak, birbirlerinden farklı ve eşit olmayan insanlar aralarında mübadelede bulunurlar. Ancak bu eşitsizliğin eşitlendirilmesi; mübadele edilen malların herhangi bir şekilde mukayese edilebilir hale getirilmesi lazımdır. Paranın mübadeleye karıştırılmasının sebebi budur.”

Aristo'nun "Ethics" isimli eserinden alınan bu bölümlerde dikkati çeken unsur mübadele işlemini yapan insanlardan birinin bir diğeri için malına olan talebin şiddetinin önemidir. İnşaatçının kunduraya olan ihtiyacının derecesi inşaatçının kunduraya olan talebini ve bu talepte mübadeleyi doğurur.

"Para, mal mübadelelerinde bir anlamda aracı olur. Bütün malları ve onların fazlalık ve noksanlıklarını ölçer. Eve veya yiyeceğe karşılık olarak verilen kunduranın sayısı, inşaatçının kunduracıya oranını gösterir. Bu yapılamazsa mübadelede olmaz. Söylediğimiz gibi bütün malların bir şeyle ölçülmeleri, müşterek bir ölçüleri olması lazımdır. Gerçekte bu ölçü, bütün malları bir araya getiren taleptir.....Her ne kadar, birbirinden o derece farklı olan malların müşterek bir ölçüleri olması imkansız ise de talep onları kafi derecede eşitlendirir. Zira, insanlar biri diğeri için mallarına ihtiyaç duymasalardı ya hiç mübadele olmazdı veya aynı miktarda mübadele yapılamazdı. "¹⁵

Aristo nesnelerin değişimindeki oranın oluşturulabilmesi için evrensel ölçü olarak bireyin ihtiyacını baz almıştır. Bu ihtiyaç insanların birbirlerinin mallarına yönelik arzularının şiddetidir. Aristo'nun fayda - değer teorisinin öncüsü olduğunu savunanlar, O'nun kıtlık ve bolluk faktörlerine sıklıkla değinmesi ve mübadelede ihtiyaç faktörünü baz almasını dayanak noktası olarak kullanırlar.

Joseph Schumpeter'e göre ise Aristo, malların yapılarında mevcut nesnel bir değer unsuru aramış ve tam olarak açıklayamasa da emek -

¹⁵ Ulutan, a.g.e. , s.132.

maliyet veya emek - değer teorisi etrafında dolaşmıştır. Aristo'nun "Ethics" isimli eserinde belirttiği şekilde *"Eğer çiftçinin emeği, ayakkabıcının emeği ile mukayese edilebilirse, aynı şekilde çiftçinin ürünü de ayakkabıcının ürünü ile mukayese edilebilir."*¹⁶

Aristo iki ayrı fiyatın varlığından bahsetmiştir. Birincisi piyasada oluşan arz ve talebin belirlediği fiyat, diğeri ise bireysel çıkarları yansıtan arz ve talebin belirlediği fiyattır. Bireysel çıkarları yansıtan arz ve talebin belirlediği fiyatı ise "adil fiyat " olarak betimlemiştir. Bu fiyatı üretim maliyetini ve geçimi sağlayacak satış bedeli olarak görmektedir. Piyasada oluşan fiyatı adil bulmayışının sebebi ise krematistiği ahlaka uygun bulmamasından kaynaklanır.

Bir malın diğer bir malla ne kadar ve ne ölçüde değiştirilmesinin adil olacağını araştıran Aristo, *"bir ferdin verdiği ile aldığıın birbirine eşit olması"* halinde söz konusu olacağını ileri sürmüştür.¹⁷ Fakat burada yeni bir tartışma doğar. Bireyler mübadele yapıldıktan sonra, mübadele öncesi durumlarından daha yüksek bir tatmin düzeyine ulaşmalıdırlar ve mübadele bu şartlarda gerçekleşmelidir. Bu da demektir ki değişime söz konusu malların değerleri birbirlerine eşit değildir. Aristo'nun değişim değerinden kastettiği piyasada para ile ifade edilen ve serbest piyasada rekabet koşulları altında oluşan "adil fiyat" tır ki bu fiyat bireylerin tercihlerinin toplu sonucu olarak ortaya çıkan ve her ferdin tek başına alacağı kararlar ile değiştirilemeyen fiyattır.¹⁸

Ortaçağlarda da Aristo'cu mantığın takip edildiği açıktır. Ortaçağ feodalizm hakimiyetinde geçmiştir. Devlet şekli monarşi, krallık veya aristokrasidir. Bu dönemde üretim ise devlete yarar sağlama karşılığında kendilerine verilen topraklarda çalıştırdıkları işçiler tarafından sağlanmıştır. Zenginlik toprağa dayalıdır. Orta çağın en belirgin özelliği tarım ve

¹⁶ Ulutan, **a.g.e.** , s.133.

¹⁷ Savaş, **a.g.e.** ,s. 65.

¹⁸ Savaş, **a.g.e.** ,s. 65.

madenciliğin daha etkin daha büyük kapasitelerde kullanılması ile rantın artması, zenginliğin yayılıp kurumsallaşması olarak dikkat çeker. Artık devletin vergi ve savaş ganimetinin dışında, rant geliri sağlamaya da yönelmesi ve kilisenin de ekonomik çıkarları nedeniyle destekçi davranması sonucunda merkezi devlet teşekkülleri oluşmaya başlamıştır. Ekonomi biliminde buraya kadar yaşanan dönem kapalı ekonomi dönemi olarak belirtilir.

1.1.1. Merkantilizm

Ortaçağın sonuyla Sanayi Devrimi arasındaki süreçte, Feodalizm egemenliği yıkılmıştır. Güçlü merkezi devletlerin belirlediği Merkantilizm olarak adlandırılan bu dönemde, ortaçağ özelliklerinin hala mevcut olmasına rağmen, ortaya çıkan ulus devlet kavramı toplumsal yapıda büyük değişimlere neden olmuştur. Deniz aşırı ülkelerin keşfi ile genişleyen dış ticaret ve fetihler vasıtasıyla ülkeye giren değerli maden miktarının artışı, fiyatları artırarak ticari kapitali büyötmüştür. Tarımda üretim tekniklerinin değişmesi ile piyasaya yönelik tarım üretimi, ticari kapitalin önemini artırmıştır. Kapital birikimi artmasıyla birlikte, piyasa ekonomisi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizm başlamıştır. Merkantilizm, nerdeyse üç yüzyıl boyunca ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan bir politik iktisat sistemi olarak, devletleri iktisat politikası ilkelerini belirlemiştir. “Politik İktisat” deyimini ilk defa Merkantilistler tarafından kullanılmıştır.¹⁹

Merkantilistler için ulusal zenginliğin ölçütü, devlet hazinesinde bulunan değerli maden miktarıdır. Değerli maden miktarının artışı ise dış ticaretle sağlanmaktadır. Fakat bir ülke dış ticaretle fazla verirken bir diğeri açık vermektedir. Sürekli dış ticaret fazlası vermeye çalışma çabası müdahaleci devlet politikalarını gündeme getirmiştir.

¹⁹ Kazgan, a.g.e., s.43.

Parayı zenginlikle neredeyse eş anlamlı gören Merkantilistlere göre tek artık biçimi dış ticaretten sağlanan gelirdi. Merkantilizm devletin düzenlediği ticaret yoluyla sömürü sistemi idi. İç ticaretin ulusları zenginleştirmede, sadece servetin el değiştirdiği düşünülüyordu. Dış ticaret ise ulusun zenginleşmesine net katkısı olan bir faaliyetti.

Merkantilistler, ekonomik analizde “dış ticaret bilançosu” kavramını kullanmışlardır. Amaçları ihracatı artırarak dış ticaret bilançosunda fazla vermek ve ülkeye giren değerli maden miktarını artırmaktır. Para ve dış ticaret dışında öncülük ettikleri alanlar da mevcuttur. Mübadele değerinin bir malın içerdiği işgücü miktarıyla hammadeler tarafından belirlenen “normal” fiyata meylettiği, piyasa arz ve talebinin bu fiyat etrafında dalgalanmalara yol açtığı gibi fiyata ilişkin sorunlar bu alanlar arasındadır.²⁰

İngiliz merkantilisti Thomas Mun (1641-1671) ticaret dengesi kuramının kurucusudur. Ticaret dengesini sağlamak için ithalatın azaltılıp ihracatın çoğaltılmasını, yiyecek maddeleri üretiminin artırılmasını öngörmektedir. Mun’a göre değişimin altında yatan unsur ihtiyaçtır. Ayrıca Mun toplam dünya gelirinin sabit olduğunu düşünen yazarlar arasındadır. Bu sebeple temel politika komşuyu fakirleştirmektir.

İktisadi ilişkilerde değişimi destekleyenler genelde subjektif değer görüşleri ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla Merkantilistlerin değer görüşlerinde subjektif bir yapı hakimdir. Malynes Mun ve Misselden gibi yazarlarda bu görüş bulunmaktadır. Dönemin diğer bazı yazarlarında ise bu görüş daha açık bir şekilde ifade edilmektedir.

İngiliz filozofu, Locke, ekonomi alanına değerli görüşler getirmişlerdir. John Locke (1632-1740), malların yüzde doksan dokuzunun değerinin, insan

²⁰ Kazgan, a.g.e. , s.47.

emeğinden doğduğunu ileri sürmüştür. Bu açıdan emek - değer teorisine öncülük ettiği düşünülmektedir.

Aydınlanma çağıının önemli isimlerinden olan Locke'un genel felsefesi, bilgi kuramı alanında, bilgilerimizin deney öncesi olması söyleminin yadsınmasına dayanır. Skolastik felsefe, bilgilerin kaynağını, kutsal kitaptaki dogmalar olarak kabul eder. Fakat Locke bilgilerimizi deneye dayandırır. Deneyciliğe göre aklın önsel sahip olduğu hiçbirşey yoktur. Bigi edinen kişi bu bilgiyi deneyden kazanır. Locke'a göre insan zihni başlangıçta boş bir beyaz kağıt gibidir ve zihnimizde doğuştan getirdiğimiz bilgilerin de varolduğunu söyleyenleri eleştirir. Akılcılık, akılla fiziksel evrenin veya toplumun kanunlarının bulunabileceğini ileri sürmektedir.²¹

Bütün düşünce ve bilgilerimizin kaynağı deneydir. Ruh başlangıçta boş bir beyaz kağıt (tabula rasa) gibidir. Zihnimizde duyum ve düşünme dışında birşeyden türemiş olan hiçbirşey yoktur. Locke, insanda düşünmenin ne zaman ortaya çıktığı sorusuna ise, duyumun düşünme için gerekli malzemeyi verdiği andan itibaren olduğu cevabını vermiştir.

Locke'un mülkiyet hakkı ile ilgili görüşleri ise şöyledir. *"İnsanlar doğmuş olmakla, nefslerini korumaya, bu sebeple de yiyecek içecek şeylerle hayatlarını devam ettirmek için tabiatın kendilerine bağışladığı şeylere hak kazanır... Hernekadar Tanrının bağışları bütün insanlar için ortak verilmişse de, bu bağışlar üzerinde insanlar emeklerini sarf etsinler diye ortak verilmişlerdir...Tabiat halinde de herkesin tabiattan topladığı meyveler ve öteki şeyler o kimsenin kişisel malı olur... - bunun sebepleri - Tabiatın bütün insanlara ortak bağışladığı şeylerde bir kısmını toplayarak ona emeğini karıştıran insan, öteki insanların bu toplanan şeyler üzerindeki haklarına son verir. Tabiattaki şeylerin pek az değeri vardır. Her malın değerinin onda dokuzu emek tarafından yaratılmış ve ona eklenmiştir...emek mülkiyet*

²¹ Kazgan, a.g.e., s.55.

hakkının yaratıcısıdır."²² Locke'a göre, devlet tek söz sahibi değildir ve özel mülkiyet vardır. Locke o zamana dek süregelen hakim görüş olan mülkiyetin tanrısal olduğu ve özel hale gelmesinin günah içerdiği görüşünü reddetmiştir. Özel mülkiyetin zaten tabiat halinde bulunduğunu ve meşru olduğunu savunmuştur.

Emek - değer teorisine ön ayak olduğu düşünülen Locke, toprak mülkiyeti hakkında da benzer düşünmüştür. Mülkiyetin emeğe istinad eden izahını ilk defa John Locke yapmıştır.²³ "*Yeryüzü bütün insanların istifadesi içindir. Fakat bu istifade, o yerin bir parçasına tasarruf etmeksizin mümkün değildir.*"²⁴ Acı ve ıstırap çekilmeden toprağın çok az bir değere sahip olduğu görüşündedir. Yani mülkiyet hakkını yaratan emektir. Burada dikkati çeken ise, Locke'un malların mübadele değerlerini değil de kullanım değerlerini dikkate aldığıdır.

Liberal iktisada öncülük eden, fakat bazı görüşleri ile Merkantilist sayılan William Petty milli gelir kavramını ilk kullanan kişidir. Ekonominin yıllık gelirinin o yıl yapılan harcamalar miktarına eşit olacağını savunmuştur.²⁵ Petty, devletin otoritesinin, bireylerin özgürlükleri ile sınırlanması gerektiğini savunarak liberalizmin de ilk sinyallerini vermiştir. Petty'e göre zenginlik, hayatın başlıca unsurları olan besin ve eşya gibi mallardır. Toprağın, zenginliğin kaynağı olduğunu ve emeğinde bu zenginliği ürettiğini belirtir. Fakat Petty'e göre emek topraktan önce gelir.

Petty iktisadi fenomenlere uygulamak için politik aritmetik ismini verdiği kantitatif bir yöntem kullanıyordu. Bu yöntemi özellikle toprağın değerinin ve rantının belirlenmesinde kullanmıştır. Petty'e göre artık topraktan elde edilen rant yapısında görür ve topraktan elde edilen tahıl miktarı ile tanımlar. O'na

²² Ulutan, a.g.e., s.212

²³ Muvaffak Akbay, *Umumî Âmm Hukuku Dersleri*, Ankara1951, s. 30

²⁴ John Locke, *Of Civil Government*, Londra 1940, Kitap II, s.24.

²⁵ Gökmen Tarık Acar, "İktisat Tarihinde Klasik Öncesi Döneme Genel Bir Bakış" (Erişim) http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr2/g_acar3.pdf

göre rant; toprağın mahsulunden yeniden üretim için tohumluk kısım ve geçimlik miktar çıktıktan sonra kalan kısım.

Petty'e göre herşeyin üretiminde toprak ve emek vardır. Ve servet, sermaye stoku ya da ulusal varlık, önceki veya geçmiş emeğin bir sonucudur. Bu görüş Klasiklerin emek - değer teorisinin temelini oluşturur. Ama Petty yalnızca emeğin değil toprağın da önemli olduğunu savunmuştur. Petty'e göre asıl sorun herhangi bir şeyin değerini ölçerken bu iki faktörden biriyle ifade etmenin nasıl mümkün olacağı, yani emek ve toprak arasında nasıl bir ilişki kurulacağıdır. Bunun için ortak bir ölçü birimi kurmaya çalışmış ve toprağın ürünü olarak hiç emek kullanmadan kendi başına ürettiği miktarı belirlemiştir. Otlığa salınan bir hayvanın ürettiği et bu tür bir artı değerdir. Emeğin ürünü ise emek kullanılarak yapılan üretim ile emeksiz yapılan üretimin farkıdır. Topraktan elde edilen ürünün değerini de aynı sayıda işçi ile bir gümüş madeninde üretilen ürün miktarı ile ölçer. Ürün birimi başına düşen gümüş miktarı ürünün değerini verir.²⁶

Yine bu döneme damgasının vuran isimlerden biri olan Richard Cantillon ilk büyük iktisat teorisini olarak kabul edilmektedir. Merkantilizmden Fizyokrasiye geçişte önemli isimlerden sayılan Cantillon, Locke ve Petty'den etkilenmiş, emek-toprak paritesi ve paranın dolaşım hızı gibi fikirleri Petty'den alıp geliştirmiştir.²⁷ Avusturya İktisadî'na önemli katkıları bulunan Cantillon'un 1732'de yazdığı ve 1755'de basılan "Ticaretin Doğası Üzerine Bir Deneme" isimli tek eseri, O'nu Merkantilizmin en önemli ismi olmasını sağlamıştır. Eserin en önemli noktası Klasikleri de etkilemiş olan bir değer teorisi yaratmasıdır. Aynı zamanda etkin bir ekonomik faaliyet kavramı geliştirmiş ve paranın rolünü de analiz etmiştir.

Cantillon parayı fiziksel büyüklüklerin ortak noktası saymasıyla değer teorisinin ilk büyük ismi sayılmıştır. Cantillon'a göre zenginlik değer ile

²⁶ Acar, **a.g.m.**

²⁷ Acar, **a.g.m.**

eşdeğerdir. Zenginlik Cantillon'a göre topraktan gelir ve onu topraktan çıkaran insan emeğidir. Değerin ve fiyatın, malın içerdiği emek ve toprak miktarına bağlı olduğunu belirtmiş, ve bu fikri tüm değer teorilerine kaynaklık etmiştir.

Cantillon'a göre iki ayrı fiyat vardır. Asıl fiyatın malın üretiminde kullanılan toprak ve emeğin miktarı ve kalitesiyle ölçüldüğünü ve bu fiyatın değişmediğini savunmuştur. Asıl değer toprak ve emeğe bağlıdır ve piyasa fiyatı her zaman asıl değerle aynı değildir. Piyasa fiyatının ise tüketim ihtiyacını, kişilerin merak ve tutkularını yansıttığını ve değişken olduğunu söylemiştir.²⁸ Piyasa fiyatı arz ve talebe göre belirlenir.

“Bir şeyin fiyatı ve asıl değeri toprağın ürünü veya verimliliği ve emeğin niteliği göz önüne alınarak üretimine katılan emeğin ve toprağın miktarının ölçüsüdür. Fakat bu asıl değere sahip olan pek çok şey piyasada o değere satılmazlar. Satımları insanların keyiflerine, beğenilerine ve onların tüketimine bağlıdır. Eğer bir centilmen bahçesindeki kanalları yok edip, yerine teras kurarsa, onun asıl değeri emeğe ve toprağa orantılı olur fakat fiyatı gerçekte bu orantıyı izlemeyebilir. Bahçeyi satmayı teklif ettiğinde muhtemelen hiç kimse yaptığı harcamaların yarısını bile vermeyecektir. Muhtemeldir ki eğer çeşitli sayıda insan bahçeyi satın almak isterse asıl değer iki katı verilebilir.”²⁹

Petty'deki zenginlik kavramında emek üst sırada iken, Cantillon toprağı üst sıraya koyar. Petty'nin çalışmasında da olduğu gibi, üretim faktörlerini tek bir ölçü birimiyle ifade etmeye çalışır. Cantillon emeği toprağa indirger ve toprağın değerini ona harcanan emeğin belirlediğini söyler. Toprağın bu şekilde ön plana çıkartılması Fizyokrasinin de habercisi olmaktadır.

²⁸ Acar, **a.g.m.**

²⁹ Richard Cantillon, **Essai Sur La Nature Du Commerce en General**, çev:Henry Higgs, New York, 1964, s.29.

Toprağın ve emeğin değerinin piyasada nasıl belirlendiğine ilişkin kar ve rant teorisi üreten Cantillon, faiz oranının reel ve parasal faktörler tarafından belirlendiğini savunmuştur. Cantillon çiftçiye girişimci olarak kabul eder. Çiftçi topraktan elde ettiği ürünün bir kısmını hayatını devam ettirmek için kullanır, geri kalan kısmı ise artı-değerdir. Fakat toprağını kiraya verirken bir risk üstlenir ve bu risk topraktan ne kadar gelir elde edeceğini bilmemesinden kaynaklanır. Toprağın değerindeki rant buradan doğar. Üretilen ürünün üçte birine denk gelen kira miktarı, üretim masrafları ve çiftçinin karı rant içinde yer alan kavramlardır. Yani toprak sahipleri, kiralanan işçiler ve girişimcilerden ayrı tutulmalıdır. Girişimciler bir süre elde ettikleri birikimler sayesinde toprak sahibi olabilirler fakat kiralanan işçiler sabit bir gelir karşılığında çalışırlar.

Cantillon'a göre toprak sahipleri, toplumun dolaşım sürecinin en üst düzeyinde yer alır ve yüksek satın alma gücüne sahiptir. Fakat emek ve toprak sahibi arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır. Gelir düzeyinin kaynakların kullanımını belirlediğini ileri süren Cantillon'a göre mülkiyetin eşitsiz dağılımı kaçınılmazdır. Nüfusu ise gelire bağlar. Nüfusun toprağın geçindirebileceği kadar insan sayısı olduğunu söyler.

1.1.2. Fizyokrasi

Üç yüzyıl süren Merkantilizmin, çökme sürecinde ticari kapitalist sınıfla çatışmaya başlayan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Sınai kapitalist sınıf. Makinelerin kullanılmaya başlaması ve teknolojik buluşlar sınai kapitalizme ortam hazırlamış ve Fransa'da devlet müdahalesinin işe yaramadığını düşünen görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat sanayileşme devam ederken ihracatı özendiren müdahalecilik devam etmiş ve hatta sanayiinin güçlenmesinde yardımcı olmuştur. Sınai kapitalizm, ticari kapitalizminin yerini almaya başlamış beraberinde Laisser faire, laissez passer (bırakınız

yapsınlar, bırakınız geçsinler) felsefesini getirmiştir. Merkantilist öğreti tarihe karışmıştır.

Çok kısa bir zaman diliminde hakim olan Fizyokrazi, Merkantilizmin İngiltere’de gelişmesine karşılık, Fransa’da gelişmiştir. Fransız Fizyokrasisi genel olarak Merkantilizme tepkidir. Fizyokratların başta Adam Smith olmak üzere birçok iktisatçı üzerinde etkileri vardır. İlk liberaller olarak nitelendirilen Fizyokratlar, Klasik ve Neoklasik iktisat okullarının gelişiminde büyük önem taşır. Yeni doğan sınıai kapitalist sınıfın öncülüğünü yaparak ortaya çıkan liberal öğretinin ilk temsilcileri Fizyokratlardır.

Merkantilizmin müdahaleci politikaları Fransa’da büyük tepki uyandırmıştır. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Fransa’da gelişmeye başlayan Fizyokratik sistem ilk başta tarımsal kapitalizmin sözcüsü olmuştur. Fizyokratların “tabii düzen” le ilgili çalışmaları iktisadi düzenin bütünü kavramak yolunda ilk denemedir ve bu ilk deneme iktisat teorisinde başlangıcıdır.³⁰ Fizyokratlar ekonomiyi üretim değişim harcama ve tüketime birbirine bağlı olduğu organik bir bütünlük olarak kavramışlardır.

1760’lardan itibaren bazı iktisatçı ve felsefecilerin, tıp doktoru olan F. Quesnay etrafında gruplaştığı görülmüştür.³¹ Quesnay Fizyokratik okulun kurucusudur. Ünlü tablosu “Tableau Economique” ile iktisat bilimine yeniden üretim ve bölüşüm kavramlarını dahil eden bir analiz yapmıştır. Analizin varsayımlarına göre, toprakta özel mülkiyet vardır, toprak sahipleri tarım üreticilerinden rant elde ederler, üreticiler kapital sahibidirler ve üretimde hem kapital hemde ücretli işçi kullanırlar, dış ticaret yoktur ve ekonomi kapalıdır, tasarruflar ancak kapitalin yenilenmesine yettiği için net kapital birikimi yoktur.³²

³⁰ Kazgan, a.g.e., s.65.

³¹ Öcal, a.g.e., s.22.

³² Kazgan, a.g.e.,s.65.

Fizyokrat düşünceye göre tek üretici güç toprak ve tek üretici sınıf çiftçi sınıfıdır. Ulusal zenginliğin temeli, toprağın verdiği artık değerdedir. Toprak dışı bütün emekler, ancak, hammaddenin değerine emekçinin yaşaması için gerekli toprak ürünlerinin değerini ekler; buysa, bir çoğalma, yeni bir değer elde etme değildir. Bu ekleme değer, tabii düzen gereği, yeniden toprağa dönmek zorundadır. Ekonomik alanı doğal yasalar yönetir. Topraktan çıkan artık değer, zorunlu olarak, gene toprağa dönecektir. Toplumda üç sınıf vardır: Üretici sınıf, toprak sahipleri sınıfı, kısır sınıf. Topraktan elde edilen artık değer, topraklarını tarımın emrine vererek ilk avansı yapmış olan toprak sahiplerinin hakkıdır.³³

Quesnay'ın "Tableau Economique" adlı eserinde toplum üç sınıftan oluşur. Bunlardan ilki toprak mülkiyetini elinde tutan toprak sahipleridir. İkinci sınıf, gerçekten üretken sınıf olarak tanımlanan, toprağı işleyen ve üretim yapan sınıftır. Üretken sınıf olmasının sebebi ise, tarımda ürettikleri "produit net" in (safi hasıla) hem kendilerini, hem toprak mülkiyetlerini elinde tutanları, hemde kısır sınıfın ihtiyacını karşılamasıdır. Üçüncü sınıf ise kısır sınıftır. Zanaatkarlar tüccarlar ve mali sermaye grupları bu sınıfta yer alır. Produit net'in toplumsal sınıflar arası akımı ve tekrar yaratılmasını anlatan akım şu şekildedir.³⁴

Dış ticaretten soyutlanmış bir ülkede, tarımın gayrisafi üretim değeri 5 milyardır. Bunun 3 milyarı üretim gideridir. Çiftçiler bunun 2 milyarını döner sermaye diye kullanır, bu tarıma geri döner. Geri kalan 1 milyar ise sabit sermayenin yenilenmesi için zanaatkarlara, 2 milyar da rant olarak toprak sahiplerine ödenir. Toprak sahipleri, 2 milyarlık rantın 1 milyarını gıda maddelerine, 1 milyarını da mamul mallara harcar. Yani rant harcanırken çiftçiler ile zanaatkarlar arasında eşitlikle bölünür. Zanaatkârlar 1 milyar çiftçiden 1 milyar da toprak sahibinden olmak üzere 2 milyar elde etmiştir. Bu tutar hammadde ve gıda maddesi almak üzere tümüyle çiftçilere ödenir.

³³ Öcal, a.g.e., s. 23.

³⁴ Öcal, a.g.e., s.23.

Çevresel akım sonunda, herkes başladığı noktaya geri dönmüştür. Çiftçilerin eline (2 milyar zanaatkârlardan 1 milyar toprak sahiplerinden) 3 milyar geçmiştir. Bunun 1 milyarını zanaatkârlara ödemiş, ellerinde toprak rantı ödemek üzere 2 milyar kalmıştır. Kısır sınıfın ise net etkisi sıfırdır. Bunlar (1 milyar çiftçilerden 1 milyar da toprak sahiplerinden olmak üzere) 2 milyar sağlamıştır ama 2 milyar da çiftçilere geri ödemiştir. Bu anlamda eğer kısır sınıfların mal ve hizmetlerine harcama artarsa, safi hâsıla azalacaktır .³⁵

Bu tabloya göre tek üretken sınıf tarımdır ve “artık” tarımda yaratılır. Artık tamamıyla toprak sahibine rant olarak gider. Dolayısıyla vergi tek olmalı ve toprak mülkiyetine sahip olanlardan alınmalıdır.

Quesnay’e göre değişim değeri piyasadaki alıcı ve satıcıların tutumlarına göre belirlenmez ve dolayısıyla onların davranışları fiyatları etkilemez. O’na göre malların cari fiyatları, malların kıtlık veya bolluğundan oluşur. Sadece bu anlamda alıcı ve satıcılar cari fiyatın oluşumuna etki edebilir. Değişim değerini bu şekilde izah ettikten sonra değeri üretim tarafından inceleyen Quesnay, değerın kaynağını işçinin geçimliğiyle ölçülen emek maliyetinde görür. Malların temel fiyatını belirleyen bu emek maliyetidir.

“Tableau Economique” iktisadi sistemin genel dengesini belirleyen bir tablo olması itibarıyla Walras, Keynes ve Leontief gibi iktisat düşünürlerine öncülük yapmıştır. “Produit net” kavramı, emek - değer ve Marx’gil artı-değer teorilerinin gelişmesine yol açmıştır. Tabii düzen fikrinden etkilenen Fizyokratlar, liberal akımın gelişmesinde öncülük etmişlerdir. Yöntem olarak kullandıkları soyutlama ve model kurma ise liberal ve Marx’gil yöntemi etkilemiştir.³⁶

Fizyokratlar arasında Klasik İktisatçılara en çok yaklaşan Turgot’dur. Bu okulun içinde yer almamasına rağmen fikirlerinin fizyokrasi okuluna

³⁵ Kazgan, a.g.e., s.66.

³⁶ Öcal, a.g.e., s.25.

yakınlığı sebebiyle bu bölüm içinde incelenmiştir. “Zenginliğin oluşumu ve bölüşümü” isimli eserinde bir değer teorisi geliştiren Turgot, azalan verimler anlayışını ilk olarak ortaya koyan kişi olması sebebiyle iktisada katkısı büyüktür.

Turgot değeri ikiye ayırır. Birincisi temel değer - parasal değer adını verdiği ayrımdır ve buna göre uzun dönemde tabii fiyatla piyasa fiyatının eşitleneceğini öne sürer. İkincisi ise biçilen değer - mutlak değer ayrıımıdır. Bu ayrımda ise mübadele olduğu ve olmadığı zaman değer ne olacağına ilişkin fikirler mevcuttur.

Turgot’ya göre zenginlik üreten faktör emektir. Quesnay’in produit net kavramından hareketle tahlillerine başlar ve çiftçinin yarattığı produit net’i toplumun diğer sınıflarının geçimi için gereken tarımsal artık olarak görür.³⁷ Zenginlik topraktan gelir ve ekonomideki sirkülasyon topraktan elde edilen artıktan sağlanır. Bu artık ise insanların kendi geçimliklerinden fazlasını üretmeye istekli olmaları ile sağlanabilir. Ve insan bu artığı topraktan çıkarandır. Yani değerın kaynağı emektir. Altın ve gümüş gibi metaller ise değerin ölçüsü olarak kullanılmaya en elverişli nesnelerdir.

Turgot eski çağlarda tüm toprakların insanlar tarafından paylaşıldığını ve herkesin kendine ait bir toprak parçasına sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu topraklar insanların kendi yaşamlarını idame ettirmeye yeterlidir. Bu analizi sonunda ticaretin olmayacağı sonucuna ulaşır. Fakat bu durum süreklilik arz etmez. Çünkü sonsuz olan insan istekleri değişimi gerekli kılacaktır. İnsanlar kendilerinde olmayanları, ürettikleri artık karşılığında değiş tokuş edeceklerdir. Topraktan sağlanan artık ekonomideki sirkülasyonun baş aktörüdür.

³⁷ Kazgan, a.g.e., s.67.

Turgot üretim ve bölüşüm (dağıtım) teorisinde iki temadan bahseder. Bunlardan ilki azalan verimlerdir. Buna göre toprağın verimi sabit değildir. Bir maksimum verim noktası vardır ki verim bu noktadan sonra artmaz. Aynı zamanda her toprak aynı değildir ve farklı verimlere sahiptir. Bu fikir rant kavramının özüdür. Bir diğer tema ise artık değer teorisidir. Üretimde işbölümünün varlığından bahseder. Buna göre insanlar kendi ihtiyaçları için çalışırken başkalarının ihtiyaçları içinde çalışırlar. Çünkü birey üretemediğini başkasından elde etmektedir. Mübadele ile ihtiyaçlar karşılanır ve artan kısım ise değişime tabi tutulur.

1.2. KLASİKLERDE DEĞER TEORİSİ

Klasik iktisatçılar, Fizyokratların izinde ilerleyerek “laisser-faire” geleneğini sürdürmüşler ve iktisat teorilerini bu çerçevede kurmuşlardır. Klasik Okul, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı kitabın basıldığı yıl başlangıç kabul edilmek suretiyle yaklaşık bir yüzyıl egemenliğini sürdürmüştür. Bu dönemde İngiltere başta olmak üzere birçok Batı ülkesi önemli ekonomik ve politik değişimlere sahne olmuştur. İngiltere’de “Sanayi Devrimi” olarak nitelendirilen bu dönemde, teknolojiye meydana gelen gelişmelerin sanayiye uygulanması hızlanmıştır. Ticari kapitalizm Merkantilizmin, tarım kapitalizmi Fizyokrasinin, Sanayi Devrimi ise Klasik İktisat Okulu’nun doğmasına sebep olmuştur. Ayrıca Fransız İhtilali ile birlikte bireycilik ve özgürlük gibi kavramlar alevlenmiştir ve bu kavramların iktidara gelen kesimin sloganı haline geldiği de söylenebilir. Fizyokrasi Merkantilizmin karşısındadır. Fakat Klasik Okul ile Fizyokrasi arasında kurdukları teorilerin gerisindeki felsefi görüş açısından büyük benzerlik vardır.³⁸ İktisadi liberalizm teorisini anlamak ve bu teorilere dayanan politikaları kabul etmek ancak bu teorinin felsefesini anlamakla mümkün olabilir.

³⁸ Kazgan, a.g.e., s.70.

Hem Fizyokrasinin hemde Klasik Okul'un özünde "tabii düzen" felsefi yatar. Bu iktisatçılar toplumun işleyişini, bireysel davranışları, iktisat teorilerini ve politikalarını bu felsefe ışığında biçimlendirirler.

1.2.1 Klasik İktisadi Düşünce

17. ve 18. yüzyılda fizik ve toplum bilimlerinde meydana gelen gelişmeler ışığında, bilginin artması ve yayılması, insan aklına olan güveni artırmış ve insanın rasyonel bir varlık olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Akıl ile hareket eden insan, tam ve yanılmaz bilgiye ulaşabilir ve bu bilgi ışığında toplumsal kurumlara akılcı biçimler verebilirdi. Kartezyen akılcılığın toplum bilimlerine dahil olmasıyla ön plana alınan salt akılcılık, John Locke'un deneyciliğiyle birleşerek akılcı gözlemciliğe dönüştü.³⁹ Salt akılcılık, insan aklının bütün bilgilerin kaynağı olduğunu savunur ve akılla fiziksel evrenin ve toplumların kanunlarının belirlenebileceğini söylerken, John Locke deneyciliğinde gerçekler gözlemlenmeli, teoriler bu gözlemlere dayanarak sınanmalı ve teoriler bu gerçeklerle desteklenebiliyorsa kabul edilmelidir.

Liberal iktisatçılar bu iki felsefeden etkilenecek kişisel duyu ve mantıklarıyla yaptıkları gözlemleri genelleştiren varsayımlar yaptı. Evrensel geçerli kabul ettikleri yasalara ulaşmak için kullandıkları yöntem ise tümdengelimsel yöntemdir.

Kazgan'a göre, Liberal felsefenin akılcı bireylerinin kişisel çıkarları peşinde koşması ve tatminlerini maksimumlaştırma çabaları ve bu yolla toplumun refahının da artıracacağı yönündeki düşünce sistemi, aklın bireysel davranışları yönetmedeki rolünü abartmaya götürdü ve bu davranışları ilgili varsayımları bir çeşit ruhsalimsel akılcılık oldu.⁴⁰

³⁹ Kazgan, a.g.e., s.70.

⁴⁰ Kazgan, a.g.e., s.56.

Tabii düzen felsefesinden kaynaklanan bir başka varsayım ise insanın doğuştan özel mülkiyet ve bireysel girişim özgürlüğü gibi aynı haklara ve özgürlüklere sahip olduğudur. İnsanın emeğinin ürününü kazanması ve doğal yeteneklerini en iyi şekilde geliştirmesi insanın tabii haklarıdır. Dolayısıyla bunların en iyi uyumlandığı toplum düzeni tabii kanunlara dayanarak işleyen bir toplum düzeni olduğu için doğru olarak nitelendirilir.

Newton'un evrenin değişmez ve düzenli yasalarını keşfetmesi ile toplumsal bilimlerde de değişmeler yaşandı. Toplamların da değişmez içsel kanunları olan sistemler olduğu düşünöldü. Görünmez bir el tarafından yönetilen toplumun tabii kanunlarının bulunması ve bu kanunlara göre hareket edilmesi gerekiyordu.

Piyasa ekonomisi bu ilkelere dayanan bir ekonomi sistemidir. Toplamların ilk amacı maksimum refah düzeyine ulaşmaktır. Tabii kanunların varlığının kabölü ise herhangi bir müdahalenin gereksiz olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu kanunlara uyulması ile toplamlar olması gereken en iyi iktisadi düzene sahip olacaktır. Laissez-faire, yani kamunun müdahale etmemesi fikri buradan kaynaklanmıştır.

Klasik iktisadın kurucusu sayılan Adam Smith, Fizyokratların tabii düzen felsefesinden etkilenmiştir. Smith'e göre birey kendini sevmek, özgür olmak, geleneklere uymak, çalışmak, duygudaşlık ve mübadele eğilimi olmak üzere altı davranış ilkesiyle hareket eder.⁴¹ Bireyler kişisel çıkarları peşinde koşmalıdır. Zaten görünmeyen bir el tarafından yönetilen toplum düzeni içerisinde, kendi çıkarları peşinde koşan bir insan toplum yararına da hareket etmiş olacaktır. Dolayısıyla devlet müdahalesi gereksizdir. Tabii düzende devletin üstlenmesi gereken görevler arasında, karlı olmadığı için insanlar tarafından yapılmayan fakat toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan yatırımların yapılmasının yanısıra, savunma adalet ve yönetim gibi

⁴¹ Kazgan, a.g.e., s.59.

görevler yer alır. Smith'e göre bireysel güdülerin en etkili olduğu yer iktisadi hayattır. Kendi verimliliğini yükselten bireyler kendileri için en yüksek karı elde etme güdüsüyle üretim yapacaktır. Üretim mübadele amacıyla yapılır. Mübadele eden bireylerin karşılıklı tatmin sağlamasından dolayı herhangi bir üretim alanına müdahale gereksizdir.

Klasik Okul'un düşünce sisteminin, Adam Smith'in çağında ve onu izleyen uzun bir süre boyunca akademik ve politik çevrelerde büyük ölçüde kabul edildiği söylenebilir. Çalışmanın, Klasik Değer Teorisi'nin analiz edildiği bölümünde, bu okula dahil olan belli başlı isimlerin değer teorilerine yer verilecektir.

1.2.2. Klasiklerde Değer Teorisi

Klasik değer teorisi, piyasadan gelir elde eden üç üretim girdisinin getirisiyle, üretim maliyetinin gerisindeki "gerçek fedakarlık ve çaba" yı bağdaştırma denemesidir.⁴² Piyasadan gelir elde eden üç üretim faktörü; emek, sermaye ve toprağın, üretim maliyetinin belirlediği değere katkısını ve bölüşümden alacağı payı eşitlemeye çalışır.

Klasik iktisatçılar değer teorisini kurarken, değer in değişmez ölçüsünü bulmakla işe başladılar. Klasik Okul'un kurucusu Adam Smith, kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki farklı değerden bahsetmiştir. Kullanım değerinin faydaya bağlı olduğu ve mübadele değeri için gerekli olmadığı düşüncesiyle, fiyatı belirleyen mübadele değeri üzerinde durmuştur. Elmas ve sudan yola çıkarak verdiği örnekte, elmasın çok yüksek mübadele değerine sahip olmasına rağmen kullanım değerinin olmadığından ve suyun kullanma değerinin çok, fakat mübadele değerinin düşük olduğundan bahseder. Kullanım değeri mübadele değeri için gerekli değildir. Mübadele

⁴² Kazgan, a.g.e., s.74.

değeri fiyat demektir ve Klasik değer teorisi, piyasadaki fiyatların uzun dönemde eğimleneceği denge fiyatını ve bu fiyatı nelerin belirlediğidir.

Ricardo'ya göre Smith'in verdiği elmas su örneğinde elmasın faydası konusundaki yargılar, elmas kullananların yargıları değil Smith'in kendi yargılarıdır. O'na göre bir malın mübadele değerinin olabilmesi için kullanım değeri de gereklidir.⁴³ Ricardo'nun analizini ileri götüren Say ve Senior ise malların kullanım değerinin piyasanın talebi tarafından belirlendiğini ve mübadele değerinin belirlenmesi aşamasında maliyetlerle birlikte yer aldığını ileri sürmüşlerdir.

Klasikler piyasa fiyatı ve tabii fiyat olmak üzere iki fiyattan bahseder. Piyasa fiyatı kısa dönem denge fiyatıdır ve piyasada kısa dönem arz ve talebi tarafından belirlenirken, tabii fiyat uzun dönem denge fiyatıdır ve bu fiyatı üretim maliyetleri belirler. Tabii fiyatın ne olması gerektiği sorusu, beraberinde üretim maliyetlerinin neleri içerdiği sorusunu getirmektedir. Adam Smith'e göre tabii fiyat, üç üretim faktörünü kapsayan üretim maliyetine eşittir. Ricardo'nun rant teorisini geliştirmesiyle, üretim maliyeti ücret ve kardan ibaret sayılmıştır.

Aydınlanma çağının “tabii düzen” felsefesinden etkilenen Klasik iktisatçılar, bir milletin zenginliğinin üretim ve bölüşümünü belirleyen doğal yasaları bulmaya çalışmışlardır. Klasik analizde üretim faktörlerinin alınıp satıldığı ve mal üretiminin gerçekleştiği piyasalar mevcuttur. Üretim girdileri fiyatlarındaki dalgalanmalara maruz kalmayacak bir hesap birimi aramışlar ve aynı zamanda mal fiyatlarını belirleyen etkenleri ve üretim faktörleri arasındaki bölüşüm kurallarını incelemişlerdir. Bu üretime emek, toprak ve sermaye olarak katılan üretim kaynakları, toplam üründen ücret rant ve kar olmak üzere pay alır. Toplumsal hiyerarşide üç toplumsal sınıf bulunmaktadır. Bu toplumsal hiyerarşide toplam ürünün sınıflar arasında

⁴³ Kazgan, **a.g.e.**, s.73.

bölüşümüne bağlı bir denge mevcuttur. Bu da iktisadın politik tarafını yansıtmaktadır.

Klasik analizde nispi fiyatın iki belirleyicisi vardır. Bunlardan biri bölüşüm payları iken diğeri ise teknolojidir. Klasiklerin ekonomisinde, nispi fiyatlar ile bölüşüm payları eş zamanlı belirlenmez. Fiyat unsurları birbirinden bağımsız yasalarca farklı farklı belirlenirler. Ücretler, işgücü alımında kullanılan sermaye ve nüfus artışı tarafından ve rantta toprakta geçerli olan azalan getiri yasasından ve toprağın tekel olma özelliği tarafından belirlenir. Kar, ücretten sonra geriye kalan bir artıktır. Bölüşüm ise bundan sonra belirlenir.

Klasik iktisat bir zenginlik teorisi olarak adlandırılır. Klasiklere göre zenginliğin esas kaynağı iktisadi artıktır. Fizyokratlar tarafından iktisada sokulmuş olan “artık” kavramının birikim süreci esas olarak Klasik iktisatçılar tarafından incelenmiştir.

1.2.2.1. Adam Smith (1723-1790)

Adam Smith emek - değer teorisinin kaynağıdır denebilir. Emek - değer teorisi, malların değerinin, esas olarak onların üretimi için harcanan emek cinsinden belirlendiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Smith üretim maliyeti kavramını, toplumun geçirdiği sermaye birikimi öncesi ve sonrası toplumlar olmak üzere iki farklı aşama için tanımlamıştır. Sermaye birikimi öncesi ilkel toplumlarda malın mübadele değeri üzerinde tek etken emektir.

Adam Smith kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki farklı değerden bahsetmiştir. *“Değer sözcüğünün iki ayrı anlamı olduğuna dikkat etmek gerekir; bazen belirli bir nesnenin yararlılığını bazen de o nesneye sahip olmanın sağladığı bir başka malı satın alma gücünü ifade eder. Birincisine kullanım değeri diğeri piyasa değeri denilebilir. En büyük*

kullanım değeri olan nesnelerin piyasa değeri genellikle ya çok küçüktür ya da yoktur; bunun tersine, çok büyük piyasa değeri olan nesnelerin de kullanım değerleri çoğu kez çok küçüktür ya da yoktur. Hiçbir şey sudan daha yararlı değildir; ancak su hemen hiçbirşeyi satın alamaz ya da sukarşılığında hemen hiçbir şey elde edilemez. Oysa bir elmasın pek az bir kullanım değeri vardır; ancak elmas çoğunlukla diğer malların çok büyük miktarları ile mübadele edilebilir.”⁴⁴

Bu ayrımı yaptıktan sonra kullanım değeri üzerinde fazla durmamış ve mübadele değeri için çok da gerekli olmadığını düşünmüştür. Bu konuda verdiği örnekte su ve elması kullanmıştır. Elmasın mübadele değeri yüksek olmasına rağmen kullanım değeri düşüktür. Suyun ise mübadele değeri yoktur fakat kullanım değeri yüksektir. Smith'e göre kullanım değerinin ölçüsü paradır. Mübadele değerinin ölçüsü ise içerdiği emekle belirlenir. Bunu Ulusların Zenginliği kitabında şu şekilde ifade etmiştir.

“Her kişi yaşam için gerekli maddelerden, yaşamı kolaylaştırıcı ve eğlendirici eşyalardan yararlanabildiği ölçüde zengin ya da yoksuldur. Ancak işbölümü artık iyice yerleştikten sonra bunların sadece çok küçük bir bölümünü, kişi kendi emeğiyle karşılayabilir. Bunların büyük bir bölümünü diğer insanların emeğiyle karşılaması ve yönetebileceği ve satın almaya gücü yetebileceği emek miktarına göre zengin ya da yoksul olması gerektir. Böylelikle kullanmak ya da tüketmek istediği ve diğer metalarla değiştirmeyi tasarladığı herhangi bir metanın, sahibi için değeri, sahibinin, satın almasını ya da yönetmesini mümkün kıldığı emek miktarına eşittir. Bu yüzden emek, tüm metaların mübadele değerinin gerçek ölçütüdür.”⁴⁵

Smith için kişilerin zenginliği, yaşamı için gerekli maddelerden yararlanma oranıdır. Ulusların zenginliğinin kaynağını ise emekte görmüştür.

⁴⁴ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, çev: Ayşe Yunus Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, Şubat 1985, s.36

⁴⁵ Smith, **a.g.e.**, s.36.

Smith'e göre ulusal zenginlik bireysel zenginliklerin toplamıdır ve ulusal zenginliğin esas kaynağı emektir. Fakat Smith servetin belirleyicilerini emeğin üretkenliği ve üretken emeğin üretken olmayan emeğe oranı olarak ikiye ayırmıştır. Emeğin üretkenliğini artıran bir faktör olarak işbölümünün önemine dikkat çekmiştir. Smith gözlemleri sonucu gelişmiş toplumlarda gelişmemiş toplumlara oranla işbölümünün daha etkili olduğunu görmüştür.

Smith üretken olan ve olmayan emek ayrımı yapmıştır. *“Harcandığı nesnenin değerine değer katan bir tür emek vardır; bir de böyle bir sonuca yol açmayan bir emek vardır. Birinci tür emek...üretken emek diğeri ise üretken olmayan emek olarak adlandırılabilir.”*⁴⁶ Üretken emek üzerinde çalıştığı malzemenin değerine kendi geçimini ve patronunun karını katmalıdır. Smith'e göre üretken emeğin üretken olmayan emeğe oranı arttıkça sermaye birikimi gerçekleşecektir. Sermaye birikiminin tek amacı ise mal mevcudunu artırmaktır. Bu bağlamda emek ulusal servetin ölçüsüdür.

Bir malın fiyatının olmasının sadece o malın insan emeğinin ürünü olması ile sağlanacağını belirten Adam Smith, değişim değerinin ölçüsünün ne olması gerektiğini araştırmıştır. İki malın mübadele edilmesi, malların değerlerinin denkleştirilmesi anlamına gelir. Değişim değerini belirleyen faktörün emek olması da aslında mübadele edilenin, malların içerdikleri emek miktarı olduğunu ortaya koymaktadır. Malların üretiminde harcanan emekleri değiş tokuş etme işlemi beraberinde bir sorun getirmektedir. Malların üretiminde kullanılan emeğin güçlük derecesi her yerde aynı değildir. Dolayısıyla mübadele işlemi sırasında kullanılacak emeği eşitleyecek ölçütü bulmak bir sorun haline gelmiştir. Smith Ulusların Zenginliği kitabında bu ayrımla ilgili şunları yazmıştır.

“Kapital birikmezden ve toprak özel mülkiyete geçmezden önce gelen toplumun ilkel ve vahşi aşamasında, değişik malları sağlamak için gerekli

⁴⁶ Smith, **a.g.e.**, s.271.

işgücü miktarı arasındaki oran, bunların mübadele kuralını belirleyecek tek şart gözükür. Eğer örneğin bir avcılar topluluğunda, genellikle bir kunduz öldürmek için, geyik öldürmeye nazaran iki katı emek gerekiyorsa, bir kunduzun iki geyikle mübadele edilmesi veya iki geyik değerince olması tabiidir. İki günlük veya iki saatlik emeğin ürününün, genellikle bir günlük veya bir saatlik ürünün iki katı değeri olması tabiidir...Bu şartlarda emeğin bütün ürünü emeğe aittir; bir malı elde etmek veya üretmek için kullanılan emek miktarı, bu malın satın alabileceği veya mübadele edilebileceği veya elde edebileceği emek miktarını ayarlayan tek şeydir...”⁴⁷

Malların mübadele işleminde kullanılması gereken standard ölçüyü içerdiği emeğe bağlayan ve malların daha az veya daha çok değerli olmasını içerdiği emekle orantılandırıran Smith, bu standard ölçü için bazen emek bazende tahıldan bahsetmiştir. Fakat içerdiği emekten kastettiği şey piyasada hükmedebileceği emek miktarıdır.⁴⁸ Tahılı standard ölçü kabul etmesinin altında yatan sebep ise, altın ve gümüş gibi madenlerin birçok değişmeye maruz kalmasıdır.

Smith değer ve emek arasındaki bu ilişkiyi kurarken, toplumda henüz özel mülkiyetin kurulmadığı ve sermaye birikiminin meydana gelmediği ilkel durumu hayal etmiştir. İlkel toplumlarda bir ürünün fiyatı o ürünü elde etmek için kullanılan emeğe tam eşittir. Yani üretilen mal üretime aittir. İnsanlar bir süre sonra servet biriktirmeye ve bu serveti mal üretiminde kapital olarak kullanmaya başlamışlardır. Kapital sahipleri aynı zamanda başka insanlara iş verip çalıştırmışlardır. Dolayısıyla üretilen mallara bu insanların emekleri de dahil olmuştur. Bundan sonra değer üretime katılan kapital ve kullanılan insan emeği olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kapitali kullanan girişimcinin değerden aldığı kar, o kapitali yönetmesine karşılık gelen bir gelir değil, üretime sokmakla aldığı riskin getirisidir. Yine Smith kitabında “*Belirli kişilerin*

⁴⁷ Smith, a.g.e.,s.49-50.

⁴⁸David Ricardo, **Politik İktisadın İlkeleri**, Çev: Yahya Sezai Tezel, (Erişim) <http://www.seyfettinartan.net/Ricardo.pdf>, s.4.

elinde kapital biriktiğinde, bir kısmı, bunu çalışan insanları işe koymak için kullanacak, bunları malzeme ve geçimlik mallarla donatacak, ”böylece, onların emeğinin satışı veya emeğinin malzemenin değerine yaptığı ilavenin satışıyla kar edecektir...”⁴⁹

Bu süreçten sonra toprakta özel mülkiyetin ortaya çıkması sonucu toprak sahipleri üretime katılmamış olmalarına rağmen, üretimden pay almışlardır. Sadece toprak sahibi olmaları sebebiyle üretimden pay alan kesimin geliri ise ranttır. *“Herhangi bir ülkenin toprakları tümüyle özel mülkiyete geçtiğinde toprak sahipleri, diğer insanlar gibi, hiç ekmedikleri yerde biçmek isterler ve bunun tabii ürünü için bir rant talep ederler...”⁵⁰*

Değer bundan sonra üç unsur içermektedir. Kar ücret ve rant. *“Her toplumda ücretler rantlar ve karların, alışılan veya ortalaması olan bir haddi vardır... Bu alışılan veya ortalama hadler, tabii ücret, kar ve rant diye nitelenebilir... Herhangi bir malın fiyatı, bunları karşılayacak seviyenin üzerinde veya altında değilse, mal, tabii fiyatı diyebileceğimiz fiyata satılır. Bu durumda, mal, tam değerine satılmış demektir...”⁵¹*

Adam Smith sermaye birikimi öncesi ilkel toplumlarda değer in emeğe dayandığını söyleyerek bir emek - değer teorisi geliştirmişti. Sermaye birikimin gerçekleştiği toplumda ise fiyatın belirlenmesinde artık emeğin yanında kar ve rantta yer almıştır. Smith bu toplumlarda değer in belirlenmesini üretim maliyetleri ile açıklamıştır. Bu açıklaması ile toplumun üç sınıfının gelirini belirlemesinin yansıra, mübadele değer inin de üç kaynağını gösterir. Kişi gelirini emeği ile ücret, mal mevcudu ile kar ya da toprağı ile rant biçiminde sağlar. Yani emek mübadele değer inini belirleyen tek unsur olmaktan çıkmıştır.

⁴⁹ Smith, a.g.e.,s.50.

⁵⁰ Smith, a.g.e.,s.51

⁵¹ Smith, a.g.e., s.57

1.2.2.2. David Ricardo (1772-1823)

David Ricardo klasik iktisattaki en önemli figürlerden biridir. 1817'de yayınladığı "Ekonomi Politik ve Vergi Prensipleri" isimli eseri ün kazanmıştır. Ricardo, diğer Klasik iktisatçılar gibi uluslararası ticarete her türlü müdahaleyi reddetmiştir. Dış ticarete geliştirdiği "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" büyük ilgi uyandırmıştır. Gelirin bölüşümünü düzenleyen yasaların bulunmasını ekonominin en temel sorunu olarak görmüş ve bu yasaları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ricardo'nun Smith'ten farkı, Smith'in iktisadı bir servet bilimi olarak yani servetin nedenleri ve ilkelerini inceleyen bir bilim dalı olarak görmesidir ki Ricardo iktisadı servetin bölüşümü sorunu olarak görür.⁵² Ricardo'nun Malthus'a yazdığı mektup ve kitabının önsözünde belirttiği üzere, iktisat bilimin görevi *"servetin mahiyetini ve amillerini araştırmak değil,....üretimde kullanılabilen kaynakların ürünlerinin üretime katılan sınıflar – toprak ve sermaye sahipleri ile işçilerden müteşekkil üç sosyal sınıf – arasında bölünüşünü yöneten kanunları bulup ortaya koymaktır."*⁵³ Toplam üretimden sağlanan gelir; rant, kar ve ücret olarak paylarını alan toprak sahipleri, girişimci ve işçiler arasında bölüşülür.

Adam Smith'in kurduğu emek - değer teorisini, çıkmazlardan kurtararak bu teoriyi yeniden kuran David Ricardo'dur demek yanlış olmayacaktır. Ricardo'ya göre mallar mübadele değerlerini iki kaynaktan alır. Birincisi bu malın kıtlık derecesidir. İkincisi ise malın üretimi için gerekli emek miktarıdır. Yani değişim değeri ya kıtlıktan ya emekten doğar.⁵⁴ Ricardo'ya göre *"bir malın değeri,....veya bir malın onunla mübadele edilecek miktarı,....üretimi için lüzumlu emeğin orantılı miktarlarına tabidir....Kullanma değeri bulunmak şartıyla mallar, mübadele değerini iki kaynaktan alırlar: (i) Azlıkları (eski eserler, kaliteli özel şaraplar gibi) (ii) üretimleri için gerekli emek miktarı....bütün mallar emeğin ürünleri olduklarına göre onların orantılı*

⁵² Kaya Ardiç, "David Ricardo", *İktisadın Dama Taşları – Ekoller Kavramlar İzbirakanlar I*, İstanbul 2001, s.31.

⁵³ Ulutan, **a.g.e**, s.283-284.

⁵⁴ Kazgan, **a.g.e.**, s. 76

değerlerinin olduğu kadar gerçek gerçek değerlerinin müşterek ölçüsü de onları meydana getiren emek olabilir. ⁵⁵

Ricardo'nun tanımladığı değer emekten ve aynı zamanda kıtlıktan doğmaktadır. Malları çoğaltılamayan (sanat eserleri, antika) ve çoğaltılabilen mallar olarak ayıran Ricardo, çoğaltılamayan malın değerini belirleyen unsurlar arasında o malın kıtlık derecesi, almak isteyenlerin zenginlikleri ve tercihlerini saymıştır.⁵⁶ Ricardo'ya göre bu malların üretimindeki emek ne kadar çoğaltılırsa çoğaltılsın, emeğin arzı artırılmaz. Fakat bu mallar piyasada mübadele edilen malların çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Çoğaltılabilen mallarda ise değeri belirleyen emektir.

Adam Smith mübadele edilebilir değerın kaynağını emeğin düzenlediğini iddia ederken, malın içerdığı emeğin artışının ve azalışının değerini artırdığını veya azalttığını öne sürmüştü. Ve değer ölçme standardı olarak, altın veya gümüş gibi birçok dalgalanmaya maruz kalan madenler yerine, bu tür dalgalanmalara maruz kalmadığını iddia ettiği tahıl ve bazen de emeği seçmişti. Smith'e göre altın ve gümüş yeni ve daha zengin maddelerin keşfinden kaynaklanan dalgalanmalara maruzdur. Fakat Ricardo bu tür keşiflerin seyrek olduğunu ve etkilerinin kısa dönemlerle sınırlı olduğunu savunur. Ve yine Smith'e göre altın ve gümüş, işlendiği makinelerin iyileştirilmesinden kaynaklı dalgalanmalara da maruzdur. Yani makinelerin iyileşmesi aynı miktarda emekle daha çok altın ve gümüş üretimi demektir. Ricardo bu iyileşmenin tahıl üretimindeki makinelerin iyileşmesinde de gerçekleşebileceğini savunarak, tahılın geçerli bir standard olamayacağından bahsetmiştir.

Adam Smith kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki ayrı değerden bahsetmişti. Kullanım değeri malın faydasını ifade ederken mübadele değeri malların birbirleriyle değiştirilme oranlarına işaret

⁵⁵ Ulutan, **a.g.e.**, s.284.

⁵⁶ Kazgan, **a.g.e.**, s.76.

etmekteydi. Adam Smith'e göre bu mübadelenin değerini belirleyen etken unsur malın içerdiği emek miktarıdır. Ricardo, değişim değerini belirleyen kavram olan fiyata doğal fiyat adını koymuş, piyasa fiyatı ve doğal fiyat arasında bir ayırım yapmış, arz ve talep tarafından belirlenen fiyata piyasa fiyatı demiş, doğal fiyatı ise malın içerdiği emek miktarıyla açıklandığını belirtmiştir.⁵⁷

Ricardo mübadele değerini açıklamada iki farklı emekten bahseder: eski emek ve yeni emek. Eski emek veya "dolaylı emek" bir mal üretiminde kullanılması gereken araç, gereç, makine ve teçhizatları ifade eder. Bugün sermaye denilen kavrama işaret eder. Yeni emek bir başka deyişle "doğrudan-dolaysız emek" ise üretimde kullanılan işgücüdür. Malların değeri, üretimlerinde kullanılan eski emek (sermaye) ile yeni emek (işçinin emeği) toplamına göre teşekkül etmekle beraber; eski emeğin cinsi, üretimdeki miktar ve orantıları ve malların pazara gelmeleri için gerekli zaman, o malların değerlerinde farklılıklar yaratır.⁵⁸

Ricardo'nun mübadele değeri teorisi şu şekildedir. Üç temel üretim girdisi vardır. Ricardo'ya göre farklı emekler kolaylıkla aynı ölçüyle hesaplanabilirler. Dolayısıyla rekabet koşullarında denge durumunda malların üretiminde kullanılan emeğin ücreti eşittir. Ve fiyatı belirleyen yani mübadele değerini belirleyen tek unsur emektir, emeğe ödenen ücret değildir. Kazgan'a göre burada yatan çelişki ise emeğin türdeş kabul edilmiş olmasına rağmen, emeğin mübadele değerinin arz ve talebi tarafından belirlenmesidir.⁵⁹

Sermaye ve sermaye malları Ricardo'da birikmiş eski emekler olarak tanımlanır. Petty, sermaye stokunu önceki veya geçmiş emeğin bir sonucu olarak tanımlamış ve Ricardo'da da Petty'nin izinden gitmiş ve sermayeyi

⁵⁷ Ardıç, **a.g.m.**, s.33.

⁵⁸ Ulutan, **a.g.e.**, s.286.

⁵⁹ Kazgan, **a.g.e.**, s.77.

birikmiş emek olarak tanımlamıştır. Ricardo kapitali verimli ve bütün üretim dallarında kapital/emek oranını sabit varsaymıştır.

Toprak Ricardo'nun mübadele değeri teorisinde yer almaz. Ricardo toprağın mübadele değerinin teşekkülünde payı ve yeri olmadığını; doğanın bağışlarına hiç bir bedel ödenmeyeceğini; değer, en az verimli marjinal topraklarda veya genel olarak kötü koşullar altında yapılan üretimde sarf edilen emek (taze ve eski emek) miktarına (marjinal emeğe veya emeğin marjinal verimliliğine) göre teşekkül ettiğini belirtir.⁶⁰ Toprağın bölüşümünden aldığı pay olan rant, mübadele değerinin dışında bırakılmıştır. Emeği türdeş kabul eden Ricardo, burada tek bir tarımsal ürün -hububat- üretildiğini varsaymıştır. Hububatın mübadele değeri, rant ödenmeyen marjinal topraklarda belirlenir.

Nispi fiyatların nasıl belirlendiğini açıklamaya çalışan Ricardo, toplam ürünün bölüşümüyle ilgilenmiştir. Adam Smith'in analizinde bir malın satın alabileceği emek, o malın değerini mutlak anlamda ölçerken, Ricardo bunu sadece malın içerdiği emek olarak görmüştür. Paranın değerini sabit varsayması nedeniyle, her zaman aynı miktar emek içeren mal, sabit değerde olacağı için, değişmez değer ölçüsü olabilecektir. Sorun toplam gelirin bölüşümü ile ilgilidir. Ricardo'ya göre rant fiyat belirlenmesinde yer almadığından bölüşüm sorunu kapital ve emek arasındadır. Eğer üretim faaliyeti sırasındaki kapital/emek oranı farklıysa, ücretlerdeki ve karlardaki değişme fiyatı etkiler.

1.3. KLASİK OKULA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Klasik iktisadın hakim olduğu yıllar Avrupa başta olmak üzere bütün dünyada yapısal değişmelerin yaşandığı ve yeni yapılanmaların ortaya çıktığı

⁶⁰ Ulutan, **a.g.e.** , s.285.

bir dönemdir. Üretim sisteminin fabrika sistemine kaymaya başladığı ve ücretli kesimin çoğaldığı bu dönemde Kapitalist sistem büyük maddi başarılarla imza atmıştır. Fakat zenginliğin bütün kesimlerce adil bir biçimde paylaşılamadığı düşüncesi hakimdir. Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Klasik İktisat birçok farklı koldan eleştiriye maruz kaldı. Bunlar Sosyalist Düşünce, Milli İktisat Doktrini (Ulusçu Neo-Merkantilistler), Alman Tarihçi Okulu ve Menger'in başını çektiği Marjinalistler olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir.

Klasik Okul, 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca geçerliliğini büyük ölçüde korumuş olmasına rağmen, toplumsal problemlere çözüm üretememesi sonucu egemenliğini kaybetmeye başlamış ve çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Klasik Okul'un geçerliliğini kaybetmeye başlaması yeni bir teori arayışını beraberinde getirmiştir.

Klasiklerin en çok eleştirilen kuramlarından birisi Malthus'un nüfus teorisidir. 1850'lerde Avrupa'da nüfus hızla artmıştır. Malthus'un teorisi, nüfusun geometrik olarak arttığı ve yiyecek maddeleri üretiminin ise aritmetik olarak arttığı görüşüne dayanır. Teoriye göre nüfus artışı insanlığı çıkmaza sürüklemektedir. Fakat Avrupa'da nüfus artmasına rağmen, tarımda yaşanan gelişmeler sayesinde üretilen ürünün artan nüfusa yetmesi bu teoriyi geçersiz kılmış ve Klasiklere güven azalmıştır.

Klasiklere gelen eleştirilerden bir diğeri ise, Okul'un kendi tahlil araçlarını kullanarak yöneltildiği için özellikle önemlidir.⁶¹ Karl Marx emek - değer teorisinden hareketle kapitalist karın kaynağı olarak emeğin sömürsüne işaret eder. Sanayileşme ile birlikte, kapitalist sınıfın yanında gittikçe büyüyen bir ücretli sınıf oluşmuştu. Fakat bu sınıf üretim araçları mülkiyetine sahip olan kapitalist sınıfa bağımlı hale gelmişti. Dolayısıyla

⁶¹ Kazgan, a.g.e, s.117.

kapitalist üretim ilişkileri sosyalist eleştirinin odağı olmuştur.⁶² Fakat bu eleştiri ile birlikte değer kavramı, Neoklasik Okul tarafından farklı bir bakış açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Marxizmin gelişmesi, Neoklasikleri, değeri yeni bir açıdan izah etmeye götürdü; nesnel reel maliyet 1870'lerden itibaren yerini sübjektif reel maliyete bıraktı.⁶³

Süregelen ekonomik düzende meydana gelen çelişkilerin gittikçe gerginleşmesi üzerine ekonomi kuramcıları, ekonomik değerin insan emeğinden doğduğunu reddederek, öznel bir kuram geliştirmek gereğini duymuşlar ve marjinalcilik adı verilen yeni bir değer kuramı ileri sürmüşlerdir. Bu anlayışın kurucularından Stanley Jevons "Toplumsal Ekonomi Kuramı" adını taşıyan ünlü yapıtında şöyle der; "*Sayıları gittikçe artan ve örgütlenme güçlerini geliştiren işçi sınıfımız siyasal ve ekonomik özgürlüğümüzün gelişmesini durdurmaya yöneltilebilirler. O halde emeğin hiçbir biçimde değeri yaratmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirmeliyiz.*"⁶⁴

Klasik iktisadın metodolojisi de ciddi biçimde tartışılmaktadır. İktisadi düşünce alanında yeni eğilimlerin gerçekleşmesi Klasik iktisada bakışı değiştirmiştir. Klasik iktisadın tümdengelimsel yöntemini fazla akılcı ve soyutlamacı bulan ve eleştiren görüş, Alman Tarihçi Okulu tarafından yöneltilmiştir.⁶⁵ Zaman-mekandan soyutlanmış ve evrensel geçerli bir iktisat teorisi kurmanın yanlışlığını göstermeye çalışan bu Okul, teoriyi redderken iktisat tarihi çalışmalarına önem vermiş ve iktisadi tarih ve toplum bilimlerle beraber incelemenin gerekliliğine değinmiştir.

Klasiklerin emek - değer teorisi Ricardo'nun toprak rantı teorisine dayanır. Klasik teorinin önemli bir dayanağını oluşturan bu teori, Carl Menger'in 1871 tarihli "Ekonomi Biliminin Temelleri" isimli kitabının marjinalist

⁶² Kazgan, **a.g.e.**, s.288.

⁶³ Esin Candan, Avni Önder Hanedan, "İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı – Sinama İlişkisi", **Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomik Yaklaşım Dergisi** Kongreler Dizisi(IV), Ankara, 12-14 Ekim 2005, s.1.

⁶⁴ Hançerlioğlu, **a.g.e.**

⁶⁵ Kazgan, **a.g.e.**, s.184.

devrimi başlatması ile daha çok sorgulanmıştır. Menger, Jevons ve Walras eş zamanlı biçimde marjinal fayda ilkesini bulmuşlar ve marjinal faydanın tam rekabet piyasalarında mallar arasındaki mübadele değerini belirlemeye yettiğini söylemişlerdir.⁶⁶ Mübadele değerini fayda ile yani kullanım değeriyle açıklamışlardır. Bu gelişme liberal sistemin geleceği için çok önemlidir. Son yıllarda yükselen işçi hareketleri ve sosyalist hareketin, sistemin geleceği için tehlike oluşturmaya başladığı düşüncesi ve bu hareketin teorik zemininin çökertilmesi, stratejik bir öneme sahiptir.

1.3.1. Sosyalist Düşünce

Sosyalizm deyiminin 18.yüzyılda ortaya çıktığı genel bir kanıdır. Fakat sosyalist düşünceyi tek bir çatı altında toplamak güç olduğundan, bu düşünce biçimlerinin ortak karakteristik özelliklerine değinmek gereklidir. Sosyalist düşünce, "Laissez-Faire" düşüncesini reddeder. Halk kitlesinin daha iyi bir refah düzeyine erişmesi için kamu girişimlerini gerekli görür. Bu kamu girişimleri merkezi devlet, mahalli idareler veya kooperatif teşebbüsler ile yapılabilir.

Bu ayırdedici özellikler çerçevesinde sosyalist düşünce üç farklı başlık altında incelenir. Bunlardan birincisi Sismondi'nin temsilciliğini üstlenmiş olduğu Müdahaleci Sosyalizmdir. Müdahaleci sosyalizm, kapitalist uygulamalara karşı radikal bir tutum yansıtmaktan çok, onun adaletsizliklerini düzeltme üzerinde durur.⁶⁷ Sismondi kapitalizmin ulaşmış olduğu laissez-faire'i reddeder. O'na göre toplumlar burjuva ve proleter olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır.⁶⁸ Proleter deyimini, "çalışan ücretli emek" anlamında ilk kullanan kişi Sismondi'dir. Bir diğer sosyalizm biçimi ise Ütopik Sosyalizm'dir. Fakat bunların dışında iktisat bilimi açısından asıl değer ifade

⁶⁶ Kazgan, **a.g.e.**, s.126.

⁶⁷ Vedat Yiğitoğlu, "Klasik Politik İktisada Tepkiler: Sosyalist Düşünce" (Erişim) <http://www.yigitoglu.org/read/?art=2860>

⁶⁸ Kazgan, **a.g.e.**, s.289.

edeni ve “başarıya ulaşanı” Karl Marx’ın düşünce sistemi olan Bilimsel Sosyalizm olmuştur. Politzer’e göre *“Marx’ı büyük ütopycılardan ayıran şey, düşünsel bir toplum planı tasarlamak yerine, sosyalizmi, bilimsel temeller üzerine kurmuş olmasıdır. Her ne kadar kapitalizm konusundaki eleştirileri, genellikle çok keskin olduysa da, büyük ütopycılar, Marx’a kesin bir üstünlük sağlayacak olan tarihsel materyalizme, toplumlar bilimine sahip değillerdi henüz. O zaman, kapitalist sömürünün sonuçlarını ortaya çıkarmakla birlikte, bunların ancak mekanizmasını yakalayabildiler. Bir karşı-tepki ile, proletaryanın, kapitalizmin yıkılmasında zorunlu olarak oynayacağı rolü bulup ortaya koyamadılar. Onların teorik güçsüzlüğü, pratik bir güçsüzlükte ifadesini bulur.”*⁶⁹

Bu akımın belli başlı temsilcileri Karl Heinrich Marx ve Friedrich Engels olmuştur. Marx’ın sosyalizm sistemi maddecilik ve evrim tezini birlikte işler. Kapitalizme ve Klasik Politik iktisada karşı en etkili cepheyi oluşturmuş olan, kendisinden önceki sosyalist görüşleri ütopik olarak adlandıran K.Marx'ın temel eseri, "Kapital" isimli 3 ciltlik eserdir.

Marx'ın sistemi iktisadi konularla sınırlı değildir. Kapitalizm sisteminin doğasına yönelttiği eleştiriler ve oluşturduğu sistem, tüm olayların ve olguların birbiriyle sıkı sıkıya ilişkilendirildiği kapsamlı bir toplum görüşünü yansıtır. Marx'a göre kapitalizm, istikrarsız ve yıkılmaya mahkum bir sistemdir. Marx bu iktisadi analizle kapitalist sistemin neden yıkılmaya mahkum olduğunu ortaya çıkaracak olan tarihsel değişim yasalarını bulmayı amaçlamıştır.

Marx, Hegel’in diyalektik felsefesini ve Darwin’in evrim teorisini birleştirerek “Tarihi Maddecilik” tezini oluşturmuştur. Diyalektik felsefeye göre *“...harekette yineleme olmakla birlikte, hiçbir şey -ne ayrı ayrı nesneler ne de gelişme aşama biçimleri- tam olarak yinelenemez. Dünyada sonsuza dek*

⁶⁹ Georges Politzer, **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çev: Muzaffer Erdost, Eylül 1996, s.290.

kendilerini yineleyen ve hiç değişmeyen biçimler yoktur. Genel olarak, dünyada, birbirinin yerine geçen sonsuz biçim ve olay değişiminin dışında sonsuz hiçbir şey yoktur." Hegel herşeyin birbirine bağlı bir bütün olduğunu savunur. Marx diyalektik felsefeden yola çıkarak bir toplum düzeni öngörür. Bu felsefenin kurucusu olan Hegel, tarih ve düşüncenin gelişiminin, varlıkların birbiri ile karşılıklı etkileşimi anlamına gelen diyalektik süreç içinde geliştiğini savunmuştur. O'na göre Klasik yaklaşım varlıkların değişimini açıklayamamıştır. Değişim her defasında farklılaşmaya dayalı bir özellikte olup çelişkilerin verimli çatışmasıyla meydana gelir. Yani gelişen bir varlık, kendi içinde karşıtını da taşımaktadır. Bu karşıtlık daha ileri ve verimli bir sonuç doğmasına sebep olur.

Diyalektik, biri olumlu biri olumsuz iki kavramın çatışmasından olumlu bir kavramın oluşması sürecidir. Bu oluşma sürecinin tez, antitez ve sentez olmak üzere üç aşaması vardır. Tez, bu tezin inkarı ile (antitez), sentezi (inkarın inkarı) oluşturur. Marx bu felsefeyi toplumların gelişmesine uyarlamış fakat olaya materyalist felsefe açısından yaklaşmıştır. Materyalizm evrenin bilimsel açıklamasından bahseder. Dünyanın sorunlarına bilimsel bir açıklama getirmek isteyen bu materyalist felsefe, tarih boyunca, bilimlerle birlikte aynı zamanda ilerler, dolayısıyla, Marksizm de bilimlerden çıkmıştır, bilimlere dayanır ve bilimlerle birlikte evrim gösterir.⁷⁰ Toplumların en sonunda neden komünizme gideceğini açıklayan Marx, kendiliğinden kurulacak olan "sınıfsız toplum"a inanmaktadır.

Marx'ın diyalektiğine göre, ilk toplumlardaki ortak mülkiyet daha sonraları kendini inkar ederek yerini özel mülkiyete bırakmıştır ve Marx'a göre diyalektik durmayacak ve özel mülkiyetten, mülkiyetsiz (sınıfsız) topluma geçene kadar devam edecektir. Fakat Marx, Hegel'in diyalektik felsefesini kullanmasına rağmen, dünyayı idare eden kuvvetlerin fikirler olduğu görüşüne katılmamış, aksine, tarihi oluşturan gücün maddi kuvvetler

⁷⁰ Georges Politzer, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Eylül, 1996, s.29.

olduğunu ileri sürmüştür. Marx'ın "Tarihi Maddecilik" tezine göre tarih, maddi üretim ilişkilerince şekillenmekte ve Hegel'in bahsettiği manevi güçler de bu maddi güçlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Tarihi yapan teknoloji, maddi güçler ve üretim güçleridir.

Marx, toplumların temelini oluşturan şeyin ekonomi olduğunu savunur. İktisat bilimi ise toplumun ekonomik sistemine şekil veren üretim ilişkilerinin, maddi üretim araçları ile güçlerinin, ve bu güçlerin en etkili biçimde kullanılmasını sağlayan ilişkilerin araştırılmasını üstlenen bir bilimdir.

Marx Kapital isimli eserine şu sözlerle başlıyor. *"Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta birikimi' olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır. Araştırmalarımızın, bu nedenle, metanın tahlili ile başlaması gerekir.... Meta, her şeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve, taşıdığı özellikleriyle, şu ya da bu türden insan gereksinmelerini gideren bir şeydir. Bu gereksinmelerin niteliği, örneğin ister mideden, ister hayalden çıkmış olsun, bir şey değiştirmez. Burada nesnenin, bu gereksinmeleri, geçim aracı olarak doğrudan doğruya mı, yoksa üretim aracı olarak dolaylı yoldan mı, nasıl giderdiği de bizi ilgilendirmemektedir."*⁷¹

Marxist değer teorisinin rolü değişimin arkasındaki sömürü ilişkilerini açığa çıkarmaktır. Marx kapitalizmdeki sömürüyü göstermek arzusundadır ve değerlerin kaynağını araştırarak sömürüyü ortaya çıkaracağına inanmaktadır. Çünkü Marx'a göre kapitalizmde sömürü artık değer şekline bürünmüştür. *"Kullanım değerlerini, kapitalistler, salt değişim değerinin maddi özü ve taşıyıcısı oldukları için ve sürece üretirler. Kapitalistimizin gözünde iki amaç vardır; önce değişim değeri olan bir kullanım değeri üretmek ister, sonra, değeri, üretiminde kullanılan metaların toplam değerlerinden daha fazla olan bir meta üretmek ister; yani ürettiği şeyin değeri, serbest piyasadan satın*

⁷¹ Karl Marx, **Kapital**, Birinci Cilt Birinci Kitap, Sol Yayınları, 1966, s.23.

aldığı üretim araçları ve emek gücünden fazla olmalıdır. Amacı yalnız kullanım değeri değil, onunla birlikte meta üretmektir. Yalnız değer değil, aynı zamanda artı değer üretmektir.”

Karl Marx'a göre ise değer in esas ı emektir. Bu değ er her mal ın objektif bir özelliğ i olup, arz ve talep kuvvetleri gibi faktörlere bağı lı olamaz. “*Bir şey in faydalılığ ı o şey i kullanım değ eri haline getirir.*” diyen Marx, bu faydalılığ ın o mal ın fiziki varlığ ının özelliklerinden doğ duğ unu savunur. Yani mallar ın kullanım değ erleri olarak birbirlerinden farklı nitelikte oldukları nı savunur. Mallar ın kullanım değ erlerini saf dış ı bırakan Marx, geriye kalacak olan tek özelliğ in o mallar ın “emek ürünü olmaları” olacağ ını söyler.

Marx Kapital isimli eserinde değ iş im değ eri ile ilgili olarak ise “*Mallara değ iş im ilişkisi açısından bakıld ığında değ iş im değ erleri kullanım değ erlerinden tamamen bağı msız bir şey miş gibi gör ünür. Gerçekten emek ürünlerini kullanım değ erlerinden soyutlayacak olursak, biraz evvel belirtildiğ i gibi, bu emek ürünlerinin değ erlerini elde ederiz.*” demiş tir.

Mallar ın değ iş im değ erini belirleyen mallar ın iç erdiğ i emek miktarıdır. Eğ er değ iş im değ erinin esas ı emekse, emeğ in değ iş im değ eri neye eş ittir soursuna Marx emeğ in değ erini iki yön üyle inceleyerek cevap aramış tir. Marx'a göre sosyal bakımdan gerekli emek, kendi değ iş im değ erini belirler ve bu ücrettir. Bundan geriye kalan kıs ım ise artık değ eri oluşturur ve kapitalist tarafından alınır.

Emek de diğ er mallar gibi bir maldır. Emek gücünün de diğ er tüm metelerde olduğ u gibi kullanım ve değ iş im değ eri vardır. Emek gücünün değ iş im değ eri emekç inin tüketiminin iç erdiğ i “emek-zaman” ile ölç ülür. Kapitalist emek gücünü satın alırken emek gücünün değ iş im değ eri ile kullanım değ eri arasındaki bakmaktadır. Emeğ in tüm üretimine sahip çıkar. Bu emeğ in kullanım değ eridir. Fakat ücret olarak ö denen değ iş im değ eridir. Bu kullanım değ eri ve değ iş im değ eri arasındaki fark artık değ eri oluşturur.

Örneğin emekçinin günlük tüketimi için çalışması gerekli zaman 4 saat ise ve fakat 8 saat çalışmakta ise aradaki 4 saatlik fark kapitalistin karı olacaktır. Emekğin değişim değeri ölçüsü ise 4 saattir.

Marx, üretim sürecine katılan bütün üretim faktörlerinin, üretilen mala kendi değerlerini aktardığını anlatmaktadır. Buradaki can alıcı nokta ise üretime katılan emek gücünün, üretilen mala kendi değerinden fazlasını katabilme yetisine sahip olmasıdır. Emek gücü değer yaratma anlamında üretkendir. Fazladan kattığı bu değer artık üretilimdir. Bu artık üretim, ürünün değeriyle ürünün oluşması için kullanılan faktörlerin değeri arasındaki farktır.

Marx sisteminde önemli yer tutan, sabit sermaye ve değişken sermaye olmak üzere iki kavram daha vardır. Sabit ve değişken sermaye içinde artık değer yaratan değişken sermayedir. Toplam artık değer, “sömürme oranı” ve kullanılan değişken kapital miktarına bağlıdır. Kullanılan değişken kapital miktarı ise üretimde kullanılan işçi sayısıdır. Yani toplam artık değer artması için, bu değişkenlerden birinin azalması halinde diğer değişkenin bu azalışı tamamlayacak şekilde artması gerekmektedir.

Artık değeri çoğaltmanın bir yolu çalışma saatlerini uzatmaktır. Buna mutlak artık değer artışı denir. Bir diğer yol ise emekğin geçimlik tüketimi için gerekli iş saatlerini azaltmaktır. Buna dayanan artık değer ise nisbi artık değerdir. Bu emekğin geçimlik tüketim mallarını üreten kesimlerde çalışan emekğin veriminin artmasına bağlıdır. Marx, artık değer kuramı ile, kapitalizmin yol açtığı sömürünün nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak istemiştir. Kapitalizm köylü ve zanaatkarı üretim araçları mülkiyetinden yoksun bırakarak, emekten başka satacak hiçbirşeyi olmayacak bir duruma getirir ve sömürür. Emek ürettiği değeri değil mal olduğu değeri elde eder. Bu aradaki fark kapitalistin karı olur. Yani emekğin ulusal gelir içindeki payı, geçimlik tüketim civarındaki ücret ile belirlenmektedir.

1.3.2. Milli İktisat Doktrini

19. yüzyıl başlarında özellikle Almanya'da ortaya çıkan romantik ve milliyetçi akımlar, iktisadi sorunların ele alınış biçimine farklı bakış açıları getirmiştir. Siyaset, sosyoloji, tarih ve sanat gibi alanlarda da etkili olan bu akımlardan Romantizm akımı, devletin, “bireysel hakların ve ferdi refah”ın üstünde ayrı bir hayata sahip olması gerektiğini savunuyordu. Bu akım aynı zamanda Liberal Doktrin in “aşırı iktisadi bireyciliği” ne karşı bir tepki olarak kullanıldı. Bu alanda öncülük rolü üstlenen iki isimden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri Adam Müller ve O'nun izinden yürüyen Friedrich List'tir. Bu iki düşünürün temsil ettiği "Milli İktisat Doktrini" daha sonraları "Alman Tarihçi Okulu" olarak adlandırılan okula da öncülük yapmıştır.⁷²

A. Müller, toplumun bireyleri arasında karşılıklı dayanışmanın ve toplumsal hayatın bir bütün olması gerektiğini savunur. Ekonomik hayatta ilk önce devlet gelmeli ve birey devletle olan ilişkisi bağlamında önem kazanmalıdır. Müller'in, Smith'e yöneltmiş olduğu temel eleştiri, O'nun bireyciliğe verdiği aşırı önemdir. Bireyci görüşe dayalı iktisat yerine, ulusal politik ekonomi gereklidir.⁷³ Aynı zamanda Smith'in savunduğu atomistik toplum yapısını reddeder ve organik toplum yapısını savunur. Devletin zenginliği ve gücü bireyden üstün olmalıdır.

Müller'e göre “üretken olmayan sınıf” olarak tanımlanan bilim adamlarının sanatçıların, din ve devlet adamlarının verdiği hizmetler servet yaratan ekonomik faaliyetlerden ayrı tutulamaz. Fayda üreten bu sınıflar Klasik Okul ve Liberalizm tarafından dikkate alınmamıştır. Müller'e göre iktisadın yöneldiği konular bunları da kapsamalıdır. Müller değeri, ne Klasikler gibi sadece emeğe bağlar ne de sadece insanlara sağladığı fayda ile ölçer. “Sosyal Değer” diye bir kavramdan bahseden Müller, bu değeri fiyattan farklı bir kavram olarak tanımlamıştır. Bir düşünürün siyasetçinin veya din

⁷² Yiğitoğlu, **a.g.m.**

⁷³ Savaş, **a.g.e.**, s.424

adaminin bir düşüncesinin, topluma katabileceği değer, bir sosyal değerdir. Serveti de insanın ruhi yapısını, psikolojik eğilimlerini, kültürel birikimini yansıtan ihtiyaçlarla, bu ihtiyaçlardan doğan tüketimlerle ortaya çıkan bir kavram olarak tanımlar. Gerçek servetin kaynağı tüketim olgusudur. Yani serveti, onu elinde bulundurmak veya sahip olmaktan çok, onu kullanmaktan doğan tatmin olarak değerlendirmek lazımdır.

Müller, Smith'in mübadele değeri görüşünü de eleştirmiş, her şeyin biri bireysel, diğeri de ulusal olmak üzere iki değeri olduğunu savunmuştur.⁷⁴ Devletin gücünün bireyin gücü üzerinde olduğunu bireysel gücün ancak devlet gücüyle sağlanabileceğini vurgulamıştır. Siyasal sorunların çözümünün devletin devamlılığını sağlamaktan geçtiğini belirtmiştir.

Müller, "manevi sermaye" gibi bir kavram kullanmıştır. Buna göre bir ulusun sahip olduğu tarihi ve kültürel unsurlar o ulusun manevi sermayesidir ve ulusun birlik ve beraberliğini sağlar. Ulusun servet unsurları arasında fiziki faktörlerin yanısıra, gelenek, idari sistem, anayasa gibi ulusa özgün soyut faktörler de yer alınca, iktisadi gelişme düzeyi aynı olmayan, kültürel ve manevi hayatı, tarihi ve politik kökenleri farklı ülkeler için Klasik Okul'un benimsediği her yerde geçerli iktisat politikasından söz etmek yanlıştır.⁷⁵ Müller toplumcu bir görüş benimsemiş, bireyciliğe karşı çıkmış ve kolektif mülkiyeti esas alan feodal toprak düzenini benimsemiştir.

List, ise serbest dış ticarate karşı çıkmış, ticaretin ülke içinde serbest fakat dış ülkelerde yapılan ticarete ise koruma önermiştir. Bu korumanın temel nedenini, Almanya ve benzeri ülkelerin o tarihte İngiltere ile rekabet edecek düzeyde olmayışı ve İngiltere'nin ticari üstünlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik politika arayışlarının olduğunu söyleyen yazarlar vardır.⁷⁶

⁷⁴ Savaş, **a.g.e.**, s.424.

⁷⁵ Yiğitoğlu, **a.g.m.**

⁷⁶ Kazgan, **a.g.e.** , s.179.

Klasik iktisadın, bireyleri, sadece üretici ve tüketici olarak düşünen soyut bireyler olarak tanımlamalarına da karşı çıkan List, bireylerin aynı zamanda bir ulusun vatandaşı olduğunu ve ekonomik birey olarak her insanın durumunun, vatandaşı olduğu ulusa bağlı olduğunu savunmuştur.

List'e göre bir ulusun zenginliği sadece kişisel çıkarlarının peşinde koşan bireylere bağlı olmayıp, hatta tam aksine üretime elverişli organik bir toplum yapısına ve yanısıra toplumun kültürel düzeyine bağlıdır. List'e göre, kişisel talepler ertelenmeli ve sanayileşmeye çalışılmalıdır. Milli sanayi gelişinceye kadar korumacı dış ticaret politikaları önermiştir.

List, sonradan “kalkınma aşamaları teorisi” diye adlandırılacak olan ve kalkınmayı birbirini izleyen aşamalardan ibaret bir süreç olarak ele alan teorilerden ilkini ortaya atmıştır. Buna göre toplumlar ilkel dönem, kırsal dönem (hayvancı), tarımsal dönem, tarım-imalat dönemi, tarım-imalat-ticaret dönemi aşamalarının herhangi birinde olabilirlerdi.⁷⁷ Ve bu aşamaların herbirinde izlenmesi gereken politikaların farklı olması gerektiğini öne sürmüştür. Dolayısıyla her yerde ve her zamanda geçerli iktisat kanunları olduğunu ileri sürmek doğru değildir.

1.3.3. Alman Tarihçi Okulu

Alman Tarihçi Okulu, 19.yüzyıl ortalarında Klasik düşünceye bir tepki olarak doğmuştur. Wilhelm Roscher'in “Tarihçi Metoda Göre İktisat Dersleri” (1843) eserinin yayınlanması, Tarihçi Okul'un kurulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca o dönem Almanya'sında ortaya çıkan romantik ve milliyetçi akımlar bu Okul'un gelişmesinde de etkili olmuştur.

⁷⁷ Savaş, **a.g.e.** , s. 426.

Roscher Klasik iktisadı yöntem bakımından eleştirmiştir. Teorinin soyut kalmaması ve somut tarih örnekleriyle desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bir diğer Alman Tarihçi Okulu üyesi olan Hildebrand'ın Klasik Okula getirdiği eleştiriler daha ayrıntılıdır. Her çağ ve her ülke için geçerli olabilecek iktisat kanunlarının varlığını reddeden Hildebrand, iktisadi faaliyetin tarih ve diğer toplumbilim dallarıyla birlikte incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Alman Tarihçi Okulu'na göre Klasik iktisatçılar, tündengelimci yöntem kullanarak fazla soyutlamaya gitmiş ve akılcılığa fazla önem vermişlerdir. Klasiklerin bu yöntemle ulaştıkları, her zaman ve her yerde geçerli iktisat kanunlarının olmadığını savunan Tarihçi Okul, toplumların sürekli bir değişim içinde olduklarını savunur.⁷⁸ Yani ekonomi bilimi tarih ve diğer toplum bilimleri ile işbirliği içinde olmalıdır. Ekonomi biliminde ileri sürülen kuramlar, Klasik düşüncedeki gibi kesin olmaktan ziyade nisbi nitelikte olmalıdır. Klasiklerin her zaman her yerde geçerli olan kurallarının olmayacağını savunmak, "tabii düzen" felsefesinin de reddini gerektirir. Bu sebeple Tarihçi Okul'a göre ekonomiyi düzenleyecek olan, kamu müdahaleleridir.

Alman Tarihçi Okulu, 1840'larda gelişmeye başlayan bir okuldur. Tarihçiler iktisadı, pratik ve tarihsel bir disiplin olarak görmüşler ve ampirik kanunların altını çizme amacıyla metodolojik bir yöntem geliştirmişlerdir.⁷⁹ Alman Tarihçi Okulu bir iktisat teorisinin varlığını kabul etmemiştir. Onlar için tarihsel gelişimde idrak edilebilir kurallar yoktur.

Alman Tarihçi Okulu toplumların organik yapısına dikkat çekmiştir. Bir olayın zaman ve mekana göre farklı özellik sergileyeceği görüşü hakimdir. Tarihçi Okul'a göre ekonomik olaylar tarihe özgül nitelik sergiler ve bu sebeple tarihten beslenmelidir. Toplumların ekonomik gelişme aşamalarının

⁷⁸ Kazgan, a.g.e., s.184.

⁷⁹ Edward W. Younkins, "Capitalism and Commerce Carl Menger and The German Historical School", (Erişim) <http://www.quebecoislibre.org/04/040306-12.htm>.

olduğunu savunurlar. Tümevarımsal metodu tercih ederler. Evrensel kanun ve ilkelere karşıdırlar. Atomistik ve bireyci toplum yapısını reddederler.

Ondokuzuncu yüzyıl Almanya'sında ortaya çıkan romantik ve milliyetçi akımlar Alman Tarihçi Okulu'nun gelişmesinde etkili olmuştur. İktisadi sorunların ele alınışına da farklı bakış açıları getirmiş olan bu akımlar, sosyoloji tarih sanat ve siyaset gibi alanlarda da etkili olmuşlardır. Mistik bir düşünce hareketi olan Romantizm, Fransız Devrimi'nin getirdiği bireycilik ilkelerini reddeden bir felsefi görüştür. Devleti bireyin üstünde tutar. Devlet ve onun refahı bireyden önce gelmelidir. Aynı zamanda Liberal öğretinin savunduğu aklın kullanımı, kişisel çıkar, kar güdüsü gibi kavramların dışında bilinçaltının, duygunun ve ahlaki düşüncelerin de önemine değinmişlerdir. Sosyal bilimlerdeki yasaları da reddeden bu akım, insanın kendi kendisini ifade etmesini savunur.

Ulusların zenginliğinin bireylerin zenginliklerinin toplamı olarak gören bireyci yaklaşıma sahip Klasik Okul, bireyin gücünün ulusun gücünden kaynaklandığını savunan Milliyetçiler tarafından da eleştirilmiştir. Milliyetçilere göre birey ulusun bir parçasıdır. Devleti ön plana çıkaran bu akım bireyi devlete tabi kılıp, devlet eliyle yapılacak düzenlemeler ile ekonomik yaşamın koordine edilmesini, ekonomik kalkınmanın sağlanmasını ve bu yoldan bireyin refahının artmasını savunmuşlardır.⁸⁰

Liberal doktrin İngiltere'de zirvesini yaşarken, Almanya'da ortaya çıkan bu akımlar, Klasik teoriye en şiddetli eleştirilerin Almanya'dan çıkmasının nedenini bir miktar açıklar. Bu akımların öncülerinden bazı isimler Alman Tarihçi Okulu'nun gelişmesinde büyük katkıya sahiptir. Bu isimlerden birisi Adam Müller'dir. Müller Romantizm akımının öncüsüdür. Materyalistik liberal sistem olarak da tanımlanan Klasik Okul'a ve endüstri sistemine karşıdır. Aynı zamanda serbest ticaretinde karşısında yer alır. Müller, Klasik Okul'un

⁸⁰ Savaş, **a.g.e.**, s.422.

ekonomik bireyciliğini de reddetmiş, doğal ekonominin ahlaki elementlerine ve dini temellere dikkat çekmiştir. Bir diğeri ise Friedrich List'tir. Bu iki düşünürün temsil ettiği "Milli ekonomi Doktrini", Tarihçi Okul'a öncülük yapmıştır. Bu iki isime ilişkin bilgi çalışmanın Milli ekonomi Doktrini başlığı altında verilmiş olduğundan tekrarlanması gerekli görülmemiştir.

Alman Tarihçi Okulu, ortaya konulmaya çalışılan doktrin bakımından farklılıkları nedeniyle Eski Tarihçi Okul ve Genç Tarihçi Okul olmak üzere iki gruba ayrılır.⁸¹ Bu iki Okul'un tarihten bekledikleri yardım da farklılık göstermektedir. Wilhelm Roscher, kökleri Hegel felsefesine dayanan Alman Tarihçi Okulu'nun kurucularından sayılır. Wilhelm Roscher'in "Tarihçi Metoda Göre İktisat Dersleri" (1843) eserinin yayınlanması, Tarihçi Okul'un kurulmasında önemli etkiye sahiptir. Roscher, Klasik İktisadın ele aldığı konuları temelde kabul etmekle birlikte, yöntemine karşı çıkmıştır.⁸² İktisadi davranış biçimlerinin ve iktisadi kanunların tarihsel, sosyal ve kurumsal bağlamda incelenmesi gerektiğini savunan Roscher, evrensel bir teorik sistem kurma çabasında olan Klasik Okul'un kullandığı yöntemi soyut bir yöntem olarak görür. İktisadın soyut bir teori olmak yerine, somut tarihi malzemeyi kullanan bir bilim olması gerektiğini savunur. Roscher, iktisat biliminin kullandığı yöntemin disiplinler arası olması gerektiğini savunmuştur. İktisadi hayata, sadece bir iktisatçı gözüyle bakılmamalıdır. İktisadın, aynı zamanda tarihsel ve sosyal bağlamda da incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Okulun diğeri bir üyesi ve kurucularından olan B. Hildebrand ise her çağ ve her ülke için geçerli olan iktisat kanunlarının varolamayacağını savunur. İncelenmesi gerekenin iktisadi hayatın geçirdiği değişimler olması gerektiğinden bahseder. Bu inceleme tarih ve toplumbilim dallarıyla birlikte gerçekleşmelidir. Okulun bir diğeri kurucu üyesi K.Knies'da yine iktisadın

⁸¹Vedat Yiğitoğlu, "Klasik Politik İktisada Tepkiler: Tarihçi Okul" (Erişim) <http://www.yigitoglu.org/read/?art=2862>

⁸²Kazgan, **a.g.e.** , s.185.

kanunlarla açıklanamayacağını ve sadece belirli tekrarların bulunabilceğini savunmuştur. Ayrıca, tarihe dayalı iktisadi araştırmaların iktisat biliminin tek meşru uygulandığı olduğunu belirtmiştir. O'na göre belli bir dönemin ekonomik yasaları, başka bir dönemin iktisadi olaylarını açıklamada yetersiz kalır. Bu sebeple Kines, hem doğal kanun yaklaşımına, hem de Hildebrand'ın toplumsal gelişme aşamaları yaklaşımına karşı çıkmıştır.

1870'lerden itibaren Gustav Schmoller öncülüğünde ortaya çıkan Genç Tarihçi Okul, soyut teoriye tümüyle karşı çıkmıştır. Bu nedenle onlar iktisadi kurumların dikkatli ve detaylı bir tarzda tasviri ile meşgul olmuşlardır. Schmoller iktisatta geçerli olan kanunların bulunamayacağını savunmayı bırakmış, fakat Klasiklerin teorilerini de bu konuda yetersiz görmüştür. Başka bir Genç Tarihçi Okul temsilcisi W.Sombart, yine, evrensel iktisat kanunlarının bulunacağını reddeder. Sombart, kapitalizmin tarihsel gelişimi üzerinde çalışmış ve kapitalizmin özelliği ve kökleri konusunda görüşler ileri sürmüştür. Sombart, başlangıçta Schmoller'in etkisiyle Klasik İktisada karşı düşmanca ve liberal bireyciliğe karşı antipati ile bakmış ve ulusalcı bir görüş benimsemiştir. Daha sonra ise sosyalizmi ve en sonunda da nazizmi savunan düşüncelerin sahibi olmuştur.⁸³

Avusturya İktisat Okulu'na mensup Ludwig von Mises'e göre, yasalar önünde her bireyin eşit olmasını ve örnek devlet kurumlarını hedefleyen özgürlükçü öğretinin, ayrıcalıkları saldırıya uğramış olanlar tarafından reddedilmesi hiç de şaşırtıcı olmamıştı.⁸⁴ Batının deneyselcilik eğilimi ile birlikte iktisadın da fizik kimya bilimlerinde olduğu gibi deneysel bir bilim olması gerektiği savunulmuştur. Yine Mises Alman Tarihçi Okulu'nun, iktisat teorisini reddedip, istatistik ve monografi gibi ölçüm araçları aracılığıyla, insanları kusursuz bir şekilde mutlu edecek otoritenin planlanmasını mümkün kılacak son ve tamamlanmış bilgiyi gün ışığına çıkaracaklarına inandıklarını

⁸³ Kazgan, a.g.e. , s.185.

⁸⁴ Ludwig von Mises, "Historical Setting of the Austrian School of Economics", (Erişim) <http://economistsview.typepad.com/economistsview/2007/08/the-historical-.html>

fakat bu tür evrensel geçerliliği olan iktisat teorilerinin varlığını redderken gelecekteki olayları etkilemek için oluşturulmuş çeşitli fikir ve ölçümleri kabul veya reddettiklerini belirtmiştir.⁸⁵

Mises, genel olarak Almanya'nın ve özellikle Alman üniversitelerinin İngiliz politik ekonomisine şüphe ile bakmalarının diğer bir sebebi olarak, Almanların Klasik politik ekonominin zenginlik ve faydacılık felsefesi ile ilgili olan şüphelerine işaret etmiştir. Politik ekonominin yaygın tanımı olarak zenginliğin üretimi ve paylaşımı ile ilgili olan bilim dalı olması verilebilir. Alman Profesörler, kendilerini "dünyevi ihtiraslarla para yapan çoğunluk gibi değil de saf bilginin araştırılmasına adanmış kişiler" olarak kabul ettikleri için bu tür bir disiplin, Alman profesörlerinin gözünde sadece değersiz olabilirdi. Zenginlik ve para gibi temel şeylerden bahsetmek, yüksek kültür düzeyleriyle övünen insanlar için bir tabuydu. İktisat profesörleri, meslektaşları arasındaki yerlerini ancak çalışmalarının ana fikrinin kar amaçlı işler ile alakalı değil, aksine tarihsel araştırmalar ile ilgili olduğuna işaret ederek muhafaza edebilirlerdi.⁸⁶

1.3.4. Marjinalistler

18 yüzyılın ortalarından yani sanayi devriminin ilk yıllarından itibaren sanayici kapitalistleri, tüccar kapitalist ve toprak sahipleri ile bir mücadele halindeydiler. Asıl gayeleri hızla sermaye birikimi sağlamak olan sanayici kapitalistlerin ilgisi sermaye birikiminin kaynağının araştırılmasına yoğunlaşmıştı. Klasik emek - değer teorisi bu ilgiyi tatmin edecek bilgiye sahipti. Sermaye birikimini sağlayan artık üretim ve bu artık üretimi sağlayan ise üretken emekti.

⁸⁵ Mises, **a.g.e.**

⁸⁶ Mises, **a.g.e.**

19.yüzyıl sonunda, kapitalizme yöneltlen şiddetli eleştiriler toplumsal düzen konusunda tarafsız kalmayı imkânsız hale getirmekteydi ve Marksizmin gelişmesi, işçi sınıfındaki bütünleşmeler ve sosyalist oluşumların artması gibi nedenler, Neoklasikleri, değeri yeni bir açıdan izah etmeye götürdü; nesnel reel maliyet 1870'lerden itibaren yerini sübjektif reel maliyete bıraktı.⁸⁷ Bu dönemde birçok iktisatçı tam rekabet koşullarında kaynak dağılımı sorununu incelemeye başladı. Aralarında İngiliz iktisatçı Stanley Jevons, Avusturyalı iktisatçı Carl Menger ve Fransız iktisatçı Leon Walras'ın bulunduğu ve marjinalistler olarak adlandırılan bu iktisatçılar emek - değer kuramının yerine marjinal fayda kuramını geliştirdiler. Bir malın değerini sağladığı faydaya dayandırarak, fiyatların oluşumunu, mal ve hizmetlerin artan büyüklükleri arasında seçim yapan tüketici davranışına indirdediler. Bireysel arzu ve istekler malın talebini ve talep de malın fiyatını oluşturmaktadır. Mala değerini veren tüketici tercihleridir. Bu yaklaşım, Klasik kuramla modern iktisat arasındaki ayrımı oluşturdu. Klasik iktisatçılar, araştırmalarını emek ve sermaye miktarındaki değişimin ülke ekonomisi üzerindeki etkisi konusunda yoğunlaştırırken, marjinal fayda yaklaşımını benimsemiş olanlar üretim faktörlerinin, tüketicilerin tatminini en yüksek düzeye çıkaracak biçimde dağılımı konusuyla ilgilendiler.

Faydanın en ateşli savunucusu Jeremy Bentham'dır. Bentham'a göre insan psikolojisini zevk ve acı yönetir. İnsanlar zevk alacakları şeyleri arzu ederlerken, acı vereceklerden ise kaçınmaktadırlar. Bir iş uğraş veya girişimin topluluğun mutluluğunu artıracaksa faydalı olacağını savunmuştur. Ve hatta yanlış ya da doğrunun ölçüsünü de insanların çoğunluğunun mutluluğuna bağlamıştır. Bentham'a göre insanlar zevk ve acılarını değerlendirip karar verirler. Zevk ve acı ise ölçülebilir ve ölçü birimi ise paradır.

⁸⁷ Candan, Hanedan, **a.g.m.** , s.1.

Bentham'a göre değer faydadan doğmaktadır. Gossen de bu ilkeden yola çıkmış olmasında rağmen ilgisi zevk ve acı değil tatmin kavramındadır. Gossen marjinal fayda kavramına öncülük eden isimdir. Herhangi bir malın tüketilen daha sonraki biriminin, önceki birime oranla faydasının azalacağını savunmuştur. Gossen'e göre bir kimse mallar arasında, parasını, malların son biriminden eşit fayda sağlayacak şekilde bölüştürdüğünde, faydasını maksimize edecektir.

Fayda değer teorisi iktisatta Jevons Menger ve Walras'la kabul görmüştür. Bu üç yazar birbirinden habersiz ve farklı yerlerde aynı dönemde benzer görüşleri savunmuşlardır.

Avusturya İktisat Okulu, değer belirlenmesinde son tüketici açısından sağlanan faydanın önemini vurgulayarak Klasik iktisadın geçersiz olduğunu öne sürdü. Alfred Marshall'ın önderliğindeki İngiliz iktisat okulu ise Klasik iktisatçıların öğretileriyle bir uzlaşma arayışına girdi. Marshall'a göre Klasik iktisatçılar çabalarını arz üzerinde yoğunlaştırırken, marjinal fayda kuramı talep üzerinde durmuştu; ama fiyatlar hem talep, hem de arz tarafından belirlendiğinden her iki kuram da yetersiz kalıyordu. Marshall, geliştirdiği "kısmi denge analizini" belirli piyasalara ve sanayilere uygulamaya çalıştı. Fransız iktisat okulunun önde gelen ismi Leon Walras ise iktisadi sistemi genel matematiksel formüllerle açıklayarak marjinal yaklaşımı en uç noktasına götürdü. Walras'a göre her malın, kendi fiyatına, başka malların fiyatlarına, tüketicilerin gelirine ve zevklerine bağlı olarak değişen bir "talep fonksiyonu" ve üretim maliyetlerine, üretici hizmetlerin fiyatlarına ve teknik bilgi düzeyine bağlı olarak değişen bir "arz fonksiyonu" vardır. Piyasada her mal için hem tüketicileri, hem de üreticileri tatmin edecek bir "denge" fiyatı oluşur. Modern bir ekonomide milyonlarca piyasa olduğundan "genel denge" her piyasadaki kısmi dengenin eşanlı belirlenmesini içerecektir.

Marshall'ın Principles of Economics (İktisadın İlkeleri, 1890) adlı yapıtının yayımlanmasından 1929'daki Büyük Bunalım'a kadar geçen

dönemde, marjinal fayda kuramını savunan değişik okulların kaynaşmasıyla Neoklasik iktisat okulu oluştu. Fayda kuramı, tüketici davranışını gelir ya da fiyat gibi değişkenlere bağlı olarak ele alan aksiyomatik bir sisteme indirgendi. Marjinal kavramının üretime de uygulanması "marjinal verimlilik" düşüncesini doğurdu. Böylece ücretlerin, kârların, faizin ve rantların düzeyini, üretim faktörlerinin marjinal verimliliğine dayandıran yeni bir bölüşüm kuramı geliştirildi. Marshall'ın "dışsal ekonomiler" kavramını geliştiren öğrencisi Arthur Pigou kişisel maliyetlerle toplumsal maliyetler arasında ayırım yaparak iktisadın ayrı bir dalı olan refah kuramının temelini attı. Özellikle İsveçli iktisatçı Knut Wicksell'in katkılarıyla da tek tek malların fiyatlarının belirlenmesinden ayrı olarak genel fiyat düzeyinin belirlenmesi sürecini açıklayan para kuramı geliştirildi.

İKİNCİ BÖLÜM

AVUSTURYA İKTİSAT OKULU

Avusturya İktisat Okulu iktisadi düşünceler tarihinde önemli bir yere sahiptir. Okul'un hem iktisat literatürüne hem de liberal düşünceye katkıları yadsınamayacak derecede büyüktür. Avusturya İktisat Okulu'nun kurucu ismi Carl Menger'dir. Menger'in "İktisadın İlkeleri" isimli ilk eseri ile birlikte sübjektif değer teorisinin keşfi, marjinalist devrimi gerçekleştirmiştir. Değeri, emeğe bağlayan Klasik görüşün aksine, Menger değerın bireye sağladığı fayda ile ifade edilmesi gerektiğini öne sürmüş ve buna bağlı olarak değerin nesnel değil öznel bir kavram olduğunu vurgulamıştır.

2.1. OKULUN TARİHSEL VE FELSEFİ ARKA PLANI

Menger'in "İktisadın İlkeleri" adlı eseri iktisat çevrelerince iktisadi düşünceler tarihinde marjinalist devrimin temeli olarak kabul edilmektedir. Menger, İktisadın İlkeleri adlı eserini değer ve fiyat teorilerine dayalı olarak yazmış olup, O'na göre bir malın değeri, tüketici ihtiyaçlarını karşılamadaki tatmin düzeyi ile açıklanmalıdır.

Menger Klasik iktisada bir eleştiri olarak yazdığı kitabını yayınlarken Alman Tarihçi Okulu'nun kendisini destekleyeceğini düşünüyordu. Fakat beklentilerinin tam aksine Alman Tarihçi Okulu ve onun takipçileri tarafından ciddi eleştirilere maruz kaldı. Yine Klasik Okula tepki olarak kurulmuş olan Alman Tarihçi Okulu, Menger'in bu eserine ve onun içeriğine tamamen karşı çıkmıştır. O dönemde henüz Avusturya İktisat Okulu kurulmamış olduğundan Menger kitabının yayınlanmasından sonra uzun bir süre kendi fikirlerini savunmak üzere Alman Tarihçi Okulu'na karşı yalnız kalmıştır. Fakat Menger'in öğrencisi olmamalarına rağmen, O'nun fikirlerinden etkilenen iki

isim Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser, Menger'in eserinin ve onun ilkelerinin ateşli birer savunucuları olmuşlar ve 1880'li yıllarda Avusturya İktisat Okulu ile ilgili bir literatür oluşturmaya başlamışlardır.

Avusturya İktisat Okulu'nun adının iktisat çevrelerince duyulması Menger'in ikinci kitabı olan "Politik İktisat ve Sosyoloji Problemleri" ile Alman Tarihçi Okulu (özellikle Gustav Schmoller) ile girdiği metodoloji tartışmaları sayesinde olmuştur. 1870-1880'li yıllar Avusturya İktisat Okulu'nun temellerinin yavaş yavaş atılmaya başlandığı bir dönemdir. Marjinalist devrim yılları olarak nitelendirilen bu yıllarda Menger, dönemin başlarında fikirlerini yalnız başına savunmak zorunda kalmıştır. Fakat dönemin sonlarına doğru Menger, sıkı takipçisi olan Wieser ve Böhm-Bawerk'in de katkıları ile birlikte Avusturya İktisat Okulu'nu kurmayı başarmıştır.

Avusturya İktisat Okulu'nun felsefi kökleri, Antik Çağ Yunan Felsefesi'ne kadar uzanmaktadır. Sokrates, Platon ve Aristo gibi Yunan filozofları yalnızca Avusturya İktisat Okulu'nu değil diğer iktisadi düşünce sistemlerini de belirli biçimlerde etkilemişlerdir. Bu sebeple, Avusturya İktisat Okulu'nun etkisinde kaldığı felsefi düşünceleri ve Okul'un kuruluş aşamasındaki entellektüel çevreyi incelemekte fayda vardır.

Menger'in analizlerinde Aristo'nun ekonomi ve felsefe bilimi yaklaşımlarından izler görülür. Menger'in Aristo'cu eğilimleri, ekonomik olayların özünü ortaya çıkarma arzusunda açıkça belirir. Ekonomik olayların içsel öğelerinin olduğunu savunmuş ve kesinliğinin ve evrenselliğinin önceliği üzerinde ısrarla durmuştur.

Menger'de Aristo gibi, düşünce süreçleri olaylarını yöneten yasaların, doğal ve sosyal dünyanın birbiri ile bağlantılı ve tabii düzenin birer parçaları olduğunu savunmuştur.

Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olan Carl Menger Yunan filozofu Aristo'dan çok etkilenmiş ve "İktisadın İlkeleri" isimli eserinde filozofa bir çok atıf yapmıştır. Menger'in iktisadi olayların gerçek doğasını araştırmasının altında yatan O'nun Aristocu yaklaşımıdır. Menger, insanoğlunun dünyayı sağduyu ve bilimsel metod yardımıyla bilebileceğini savunur. Menger'in bu sağduyu yaklaşımı, neyin gerçek olduğuna dair bilgiye, günlük deneyimlerimiz sayesinde erişebileceğimizden bahseder. Menger rasyonel anlamda bilinebilecek sadece bir gerçekliğin olduğunu ve bütün şeylerin bir neden sonuç ilişkisine bağlı olduğunu savunur.⁸⁸

Aristo'daki özcülük Menger'de de mevcuttur. Buna göre öz bireyden izole biçimde varolamaz. Evrensel kanıya göre varlık belirli nesnelerin ve olayların görünüşleridir ve saf formlarında gözlenemezler. Menger'e göre ise dünyanın neye benzediğini onun bireysel ve genel özellikleri sayesinde bilebiliriz.

Evrensel bağlamda geçerli yasaların da varlığına inanan Menger, yöntem biliminde de Aristo'yu takip ederek dünya hakkındaki bütün bilgilerin tümevarım ile başladığını söylemiştir. Tümevarım deneyimlerimizden çıkarsama yapabilmeyi ve özelden genele ulaşmayı içerir. Tümdengelim ise tümevarımla ulaşılan bilgiler ve önermelerden yapılır.

Aristo bilgi üretmeyi insana özgü bir yeti olarak değerlendirir. Ve insanın duyum ve deneyden gelen tümel yargılara varma yetisine sahip olmasını, onu diğer canlılardan ayıran en önemli fark olduğunu düşünür.⁸⁹ Elde edilen tümel önermeler deneylerin sonucudur. Aristoteles'e göre gerek tikel bir önermeden tümel bir önermeye, gerekse böyle bir önermeden tekrar tikel durumlara dönmek yalnızca "insana özgü" olan bir bilgi yetiştir.

⁸⁸ Younkins, **a.g.m.**

⁸⁹ Hüseyin Gazi Topdemir, "Aristoteles'in Bilim Anlayışı", **Felsefe Dünyası Dergisi**, sayı:32, 2000, s.24.

Aristo bilimsel araştırmayı gözlemlerden genel ilkelere ve tekrar gözlemlere geri dönen bir süreç olarak düşünmektedir. O'na göre bilim adamı olgudan açıklayıcı ilkeleri türetecek ve daha sonra da bu ilkeleri içeren öncüllerden bu olgu hakkındaki ifadeleri çıkarsayacak bir kimsedir. Öyleyse bilimsel araştırma iki yoldan ilerlemektedir: tümevarım, tümdengelim.⁹⁰ Tümevarım bizi başlangıç ilkeleri ile tümellere götürür. Tümdengelim ise tümellerden çıkar. Tümdengelim buna göre, kendileri başka ilkelere çıkarılmamış ilkelere kalker. Aristo, tam bir bilimin, belli bir aksiyom ile başlaması gerektiğini ve tümdengelimini kullanarak, bütün disiplini parça parça ortaya çıkarması gerektiğini savunur. Yani tümevarım yoluyla doğru başlangıç prensiplerine ulaşır ve bu bilimin temelini meydana getirir.⁹¹

On beşinci yüzyıla kadar Avrupa'da en etkin felsefi düşünce sistemi Skolastik düşünce olarak tabir edilen düşünce sistemi olmuştur. Skolastik düşünce; felsefe, inanç ve bilgiyi kilise öğretileri ile uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan bir orta çağ düşünce sistemidir. Bu akımın en önemli temsilcisi Sir Thomas Aquinas'tır. On altıncı yüzyılda ise dönemin en önemli düşünürlerinden Francis Bacon ve René Descartes, Skolastik düşünceyi ve kullandıkları metodolojiyi reddetmişlerdir. Bacon ve Descartes akli ve akılcılığı bilim metodolojisinin merkezine koymuştur. On yedinci yüzyılın başlarında ise Richard Cantillon (1680-1734) Klasik Liberaller için, Adam Smith ile birlikte önemli bir figür olmuştur. Cantillon ilk büyük iktisat teorisini olarak kabul edilir. 1730'da yazdığı "Genel Olarak Ticaret Üzerine Deneme"de uzun dönem denge teorisi ve üretim teorisi üzerinde durmuştur.

On sekizinci yüzyılda iktisat bir bilim dalı haline gelmiş ve iktisat literatürü için çok önemli gelişmeler olmuştur. Adam Smith'in 1776'da yazmış olduğu "Ulusların Zenginliği" adlı kitap iktisat bilimi için çok önemli bir eserdir. Bunun yanı sıra Anna Robert Jacques Turgot, Thomas Robert Malthus,

⁹⁰ Topdemir, **a.g.m.** , s.25.

⁹¹ David Gordon, **Avusturya İktisadi'nin Felsefi Kökleri**, Çev: Necmeddin Bağdadıoğlu, Liberte Yayınları, İstanbul, 2000, s.16.

Jean-Baptiste Say gibi isimler bugünkü modern iktisadın dama taşlarını oluşturmuşlardır.

Menger'in "İktisadın İlkeleri" adlı eserinin yayınlandığı tarihte, Avrupa'da, David Hume, Adam Smith ve David Ricardo gibi isimlerce şekillendirilmiş olan İngiliz Klasik İktisat ekolu hakimdi. Avusturya'da ise bu dönemde hakim olan iktisadi görüş, özcü (essentialist) olarak tanımlanan Aristotelesçilik idi. Menger, "İktisadın İlkeleri" isimli eserinde, ekonomik olayları incelerken bu olayların özünde yatan unsurları araştırmış, ekonomide kesin ve evrensel bağlamda geçerli kuralların varolduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu her yerde geçerli olduğunu varsaydığı kurallar, matematik biliminin kesinliğinin getirdiği kurallar değil, doğanın zaman ve mekandan bağımsız olarak içerdiği faktörlerden kaynaklanan kurallardır. Menger'e göre ekonomik yapının özü, fiziki dünya ve insan doğasıyla beraber tanımlanır.

Menger metodoloji ile ilgili fikirlerini, Tarihçi Okul ile girdiği metodoloji tartışmalarıyla geliştirmiştir. Avusturya İktisat Okulu'nun fikirleri esas olarak Tarihçi Okul ile yapılan bu tartışmaların sonucunda oluşmuştur. Avusturya İktisat Okulu'nu anlayabilmek, Alman Tarihçi Okulu'nu etkileyen felsefi doktrinlere de temel unsurlarıyla değinmekten geçer.

Tarihçi Okul'un felsefi doktrinleri incelendiğinde, on dokuzuncu yüzyılın en önemli Alman filozofu G.W.F. Hegel'in büyük katkısı olduğu görülmektedir. İktisat alanında büyük bir bilgi birikimine sahip olan Hegel, uygun toplum düzeninin ne olması gerektiği konusunda fikir geliştirirken içsel ilişkiler doktrinini kullanmıştır.⁹² Bu doktrine göre, mevcut olan herşey birbiri ile sıkı bir ilişki içerisinde. Yani, bir ilişki içerisinde olan iki varlık ilişkisinin değişmesiyle birlikte değişir. Çünkü her ilişki, ilişkiden kaynaklanan ve ilişkiye giren tarafların bir parçası haline gelen bir özellik doğurur.⁹³

⁹² Gordon, **a.g.e.**, s.4.

⁹³ Gordon, **a.g.e.**, s.4.

Herşey birbiri ile ilişkili olduğuna göre bir konuda bütün bir bilgiye ulaşabilmek için herşey ile ilgili bilgi sahibi olmak gerekir. İktisat biliminde bilgiye ulaşabilmek için kullanılan yöntem, teori ve model kullanmaktır. Belli bir grup faktörün, başka bir grupla hiçbir bağlantısı yokmuş gibi kabul etmek yani soyutlama, içsel ilişkiler doktrinine göre yanlış bir yoldur. İktisatçı bütün bir resme ulaşmaya çalışmalıdır. Bu resme ulaşmak ancak iktisadın diğer sosyal bilimlerle birlikte çalışmasıyla mümkün olabilecektir. Nitekim Hegel “Encyclopedia” eserinin “Philosophy of Nature” isimli ikinci kitabında Newton’un fizik kuramını, bilimin diğer alanlarından kesin bir şekilde ayrılmış ve sadece belirli varsayımlar setine dayanarak kurulan teoriler olması sebebiyle eleştirmiş, fakat astronomi yasalarını rakamlar ile ilgili mistik doktrinlerle ilişkilendirmeye çalışan Johannes Kepler’e ise övgüler yağdırmıştır.⁹⁴

Hegel’in organik birlik varsayımından hareketle, organizmaların her türlü bileşeniyle birlikte bir ahenk içerisinde çalışması gibi, Tarihçi Okul da iktisat bilimi ile ilgili saptamalar yaparken benzer şekilde hareket etmiştir.

Hegel’in felsefesinde iktisat bilimine giden yolları tıkayan yanları mevcuttur.⁹⁵ İktisat biliminde belli bir zaman diliminde geçerli olan bir yasanın, başka bir zaman diliminde de geçerliliği olmalıdır. Bir iktisat teorisinin geçerli olabilmesi için böyle bir durum söz konusudur. Fakat Hegel geleceğin öngörülebilir olduğundan şüphelidir. O’na göre geçmişin tasviri yapılabilir fakat gelecekte olabilecek gelişmeleri önceden tahmin etmek mümkün olmayabilir. Tarihçi Okul’da benzer şekilde, evrensel yasaları redderek tarihsel gelişim aşamalarını izah etmeye çalışmıştır.

Tarihçi Okul her ne kadar kendilerini Hegelyen olarak tanımlamasa da aralarındaki benzerlikler oldukça çoktur. Bunlardan ilki tarımla ilgili görüşleridir. Tarihçi Okul’a göre tarım toplumun temel ögesidir ve kapitalizmin

⁹⁴ Gordon, **a.g.e.**, s.6.

⁹⁵ Gordon, **a.g.e.**, s.6.

iktisadi etkinlik sağlama çabalarının sonucu olarak tarım, ihmal edilmeye başlanmıştır. Tarımda gerileme engellenmeli ve toplumun temel ögesi olarak kalması sağlanmalıdır. Hegel'in görüşlerine göre de benzer şekilde tarım, korunması ve desteklenmesi gereken bir değerdir.

Yine Hegel devleti toplumun üstünde bir merceiye yerleştirir. Klasik iktisadın benimsediği yasalar sözkonusu olduğunda devlet, iktisattan daha düşük bir mertebededir. Devlet iktisadi faaliyeti kendi gücünü artıracak şekilde yönlendiren bir kurum olmalıdır. Tarihçi Okul'da, Hegel'in görüşlerinde benimsediği düşünceye benzer bir şekilde devleti tanımlamış ve ticaretin devlet kontrolü altında ve devletin gücünü artıracak biçimde yapılması gerektiğini savunmuştur. Yani ticarete serbesti yoktur ve devlet en üst mertebededir.

Alman Tarihçi Okulu ile iktisat ve metodolojisi hakkında sıkı bir tartışmaya giren Avusturya İktisat Okulu, Tarihçi Okul'dan sadece iktisat alanında değil felsefi temeller bağlamında da oldukça büyük farklılıklara sahiptir. Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu Carl Menger'i etkisi altında bırakan en önemli filozoflardan birisi Franz Brentano'dur. Brentano, Hegel'i ve doktrinlerini tümüyle reddetmiştir. Hegel yanında Kant'i de benimsememiş olan Brentano Aristo'ya yoğun ilgi duymuştur.

Brentano, "Ampirik Bakış Açısından Ruhbilim" (1874) adlı eserinde yönelmişlik kavramı üzerinde durmuş ve yönelmişliğin düşüncenin zihinsel göstergesi olduğunu ve her ruhbilimsel deneyimin düşüncenin yöneldiği, "yönelimsel nesne" diye de adlandırılan bir nesne içerdiğini iddia eder. Oysa Locke ve Hume'a göre zihnin algı faaliyeti otomatiktir. Yani zihnin bağımsız bir şekilde çalışma olanağı yoktur. Bir obje görülür, zihne bir idea ulaşır ve zihinde biriktirilen idealar benzerlik yasalarıyla birbiriyle ilişkilendirilir. Brentano bu tasviri reddeder. Brentano'nun verdiği örnekte bir sandalye düşünen birinin zihinsel faaliyeti, zihinde bulunan sandalyenin bir resmi değildir. Zihnin yaptığı şey bir objeyi düşünmektir. Düşünmede bir tür faaliyet

bir tür zihinsel edimdir. Brentano zihinsel faaliyete kasıtlılık der. Kasıtlı olma durumu bir objeye yönelik zihinsel bir çaba ya da kavrayıştır ve zihinden objeye doğru giden bir ok şeklinde tarif edilir.⁹⁶

Menger bu görüşü iktisadi değer kavramına uygulamıştır. Menger'e göre değer zihinde meydana gelen bir tercih eylemi şeklinde işler. Buna göre kişi bir obje gördüğünde zihnine otomatik olarak ısırap veya memnuniyet hissi göndermemektedir, daha çok o objeyi tercih ettiğinde, o objeye bir değer atfetmekte ve sahip olunan değerler ölçüsüne göre sıralamaktadır.⁹⁷

2.1.1. Alman Tarihçi Okulu ve Menger (Metod Tartışması)

Alman Tarihçi Okulu, 19. yüzyıl sonlarında Klasik ve Neoklasik iktisat teorilerine karşı tepkisiyle tanınmıştır. Bu yüzyılda Klasik politik ekonomi teorileri büyük başarı kazanmış olsa da, başta değer teorisi olmak üzere temel kanunları revaçtan düşmeye başlamıştır. Ancak hiçbir yerde Klasik Okul'un düşüşü, Almanya'da ki kadar güçlü olmamıştır.⁹⁸

Tarihçi Okul'un Klasik iktisada yöneltmiş olduğu tepki, yöntemsel bir tepki olup, iktisadi düşüncenin zaman ve mekan içinde yayılarak, tarih ve toplumbilimin iktisada sokulmasıyla belirir.⁹⁹ Avusturya İktisat Okulu kurucularından Carl Menger ile girdiği metodolojik tartışmalardan önce bir okul olarak anılmıyor olmasına rağmen, Klasik Okul'dan farkları oldukça açıktır. Klasik Okul tümdengelimsel ve soyutlamacı bir yöntem kullanırken, Tarihçi Okul gözlemsel tümevarımsal ve tarihsel bir yöneme dayanır.

⁹⁶ Gordon, **a.g.e.**, s.11.

⁹⁷ Gordon, **a.g.e.**, s.12.

⁹⁸ F. A. von Hayek, "Carl Menger", **Carl Menger : 1840-1921**, Mark Blaug , Aldershot : Edward Elgar, 1992, s 59.

⁹⁹ Kazgan, **a.g.e.**, s.184.

Klasik Okul, “tabii düzen” felsefesini benimsemiştir. Bu felsefe ile birlikte iktisat biliminde de değişmez yasaların olabileceğini savunulmuştur. Zaman ve mekan boyutundan farklı düşünülen bu iktisat yasaları fizik kanunlarına benzetilmektedir ve varsayımları geçerli olduğu sürece evrensel olduğu kabul edilir. Alman Tarihçi Okulu, zaman ve mekan boyutunun ihmal edildiği bu teoriyi eleştirmiştir. Değişik koşulların değişik sonuçlar yaratacağını ve iktisat teorisinin göreceli olduğuna dikkat çekmiştir. Yapılması gereken ise geniş çaplı tarih araştırmalarıdır.

Tarihçi Okulun benimsediği yöntem, Klasik İktisadın yönteminden sadece somut ve tümevarıma dayanmasıyla ayrılık göstermiyor; aynı zamanda iktisadi pozitif bir bilim olarak gören anlayışa karşı, iktisadın gerçekte bir ahlak bilimi olduğuna işaret ediyordu. Alman Tarihçi Okulu’na göre iktisat teorisinde kullanılması gereken yöntem tümevarımsal yöntemdir. Tarihsel olguların da araştırılmasının gerekli olduğunu savunurlar. Klasiklerin para kazanma güdüsüne yükledikleri önemi de eleştirir. Bireylerin kişisel çıkarları peşinde koştukları, makine gibi işleyen toplum anlayışını eleştirmişler ve toplumun organik bir yapıya sahip olması gerektiğini savunmuşlardır.

Alman Tarihçi Okulu bu eleştirilerini sürdürürken, Avusturya’da yeni bir okul kurulum aşamasındaydı. Carl Menger’in 1871’de yayınladığı “İktisadın İlkeleri” adlı eseri, Klasik İktisadın temel öğretilerine ağır eleştiriler getirmiştir. Avusturya’da o dönemde iktisat dersleri, Almanya’dan ithal iktisat hocaları tarafından verilmekteydi. Carl Menger ilk ünlü Avusturyalı iktisatçı olması sebebiyle ve Klasik İktisada yönelttiği güçlü eleştiriler ile iktisadi düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri haline gelmiştir.¹⁰⁰ Dönemin Almanya’sında hakim olan olan yaklaşım neo-kantçılık ve post-hegelcilik iken bu havadan uzakta olan Avusturya’da Aristotelesçilik hakimdi. Menger eserini yayınladığında, destek görmeyi beklediği Tarihçi Okul, beklenilenin

¹⁰⁰ Henri-Simon Bloch, “Carl Menger: The Founder of The Austrian School”, **Carl Menger : 1840-1921**, Mark Blaug Aldershot : Edward Elgar, 1992, s.95.

aksine Menger'i ve eserini ağır bir üslupla eleştirmiştir. İlerleyen bölümlerde bu eleştiriler ve cevaplar Metodoloji Tartışmaları başlığı altında incelenecektir.

Avusturya İktisat Okulu'nun düşüncelerinin temeli Carl Menger tarafından atılmıştır. Klasik iktisadın temel öğretilerine ciddi eleştiriler yönelten Carl Menger'in 1871 tarihinde yayınladığı "İktisadın İlkeleri" adlı eseri marjinalist devrimi gerçekleştirmiştir. Avusturya İktisat Okulu'nun iktisat biliminin gelişmesindeki rolü oldukça güçlüdür. Marjinal faydayı, William Stanley Jevons ve Leon Walras ile eşzamanlı biçimde keşfeden Menger'in eseri, ekonominin gelişiminde modern periyodun başlangıcı kabul edilir.¹⁰¹

Menger'in eserinin yayınlandığı dönem, Klasik İktisadın hızlı bir düşüşe geçtiği bir dönemdi. Başta değer teorisi olmak üzere temel kanunları birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru, dönemin en önemli yazarları faydayı ve kıtlığı değer kavramı çerçevesinde şekillendirmeye çalışmışlardır ve Menger'in ortaya koyduğu teorilere yaklaşmışlardır.

Menger üretim maliyeti ve işçilik gibi daha sabit faktörlere odaklanan Klasik yaklaşımın aksine, istekler ve ihtiyaçlar gibi değişken öğelere odaklanmıştır.¹⁰² Menger'in ekonomik analizinde matematiğin yeri yok denecek kadar azdır ve doğa bilimlerine olan ilgisi oldukça açıktır. Modern periyodun başlangıcına katkıda bulunan İktisadın İlkeleri adlı kitabında Menger, fiyat ücret ve rantı açıklayacak tek bir fiyat teorisi üzerinde çalışmıştır. Menger eserinde insan ihtiyaçları ve onların doyurulmasında kullanılan araçlar arasındaki nedensel ilintiyi incelemiş ve zaman ögesini de analize dahil ederek, ekonomik faaliyetin esasen geleceği planladığından bahsetmiştir.¹⁰³ Menger'e göre ekonominin temel sorunu insan ihtiyaçları ve

¹⁰¹ Hayek, **a.g.m**

¹⁰² Bloch, **a.g.m.**

¹⁰³ Hayek, **a.g.m.**

bunların giderilmesine yönelik girişimlerdir. Ekonomik analizin temeli ise metodolojik bireyciliktir. İktisadi faaliyetleri neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde inceleyen Menger, ihtiyaçların ve isteklerin bireyden doğduğunu bu sebeple analizin temelinde bireyin olması gerektiğini savunur. Bireysel ihtiyaçlar subjektiftir.

Menger, iktisadi faaliyeti neden-sonuç ilkesi yardımıyla birbirini izleyen nedensellikler zinciri çerçevesinde açıklamaya çalışmış ve bu zincirin başlangıç noktası olan insan ihtiyaçlarından hareketle, bireysel ihtiyaçların ve ihtiyaçların karşılanma yollarının algılanmasının nasıl olup ta bazı nesnelerin mal olarak sınıflanmasına neden olacağını, bazı malların neden iktisadi mal sayılacağını ve bunlara nasıl değer atfedilebileceğini, bazı malların neden değişime konu olacağını ve değişim değerini belirleyen unsurların neler olduğunu, bir kimsenin sahip oldukları ile yetinmektense mübadele ile ihtiyaçlarını daha etkin sağlamasını anlamasının insanları nasıl satmak üzere mal üretmeye ve biriktirmeye yönelteceğini, mübadeleyi kolaylaştırdığından ve mübadele sürecinin bir sonucu olarak bazı malların nasıl mübadele aracı-paraya dönüştüğünü sistematik olarak açıklar.¹⁰⁴ Menger'in subjektivizm kavramı, emek - değerden fayda değere geçişte anlamını bulan marjinalist devrimin kökenini oluşturduğu gibi, Avusturya iktisat düşüncesinin de en temel kavramını teşkil etmektedir.¹⁰⁵

Methodenstreit bir Alman terimidir ve Metod Tartışması anlamına gelir. Epistemoloji üzerine entellektüel tartışma veya münakaşadır. Özellikle, 1880 ve 1890'larda devam eden, Carl Menger tarafından yönetilen Avusturya İktisat Okulu ve Gustav von Schmoller'in yönettiği Tarihçi Okul arasındaki, ekonominin metod ve epistemolojik karakteri üzerindeki tartışmaya denir.

¹⁰⁴ Turan Yay, "Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelisimi ve Metodolojisi", **Piyasa Dergisi**, III, 11, Yaz 2004, s.4.

¹⁰⁵ Ferudun Yılmaz, "Avusturya İktisadi ve Subjektivizm", **Piyasa Dergisi**, III, 11, Yaz 2004 , s.103.

Methodenstreit, tarihten ayrı, insan hareketinin dinamiğini açıklayabilecek bir bilimin olup olmadığı sorusudur. Avusturya Okulu'nun Klasik liberalizmi ve Alman Tarihçi Okulu'nun savunduğu sosyal devlet fikirlerinin arasında bir çelişki vardır.

Menger'in İktisadın İlkeleri isimli eseri, kurucusu Gustav Schmoller olan Genç Tarihçi Okulu'nun eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu eser Almanya'da yok sayılmıştır. Menger'in metodolojik araştırmalarının meyveleri 1883'de "Untersuchungen uber die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Okonomie insbesondere" (Politik İktisat ve Sosyoloji Problemleri) başlığı altında basılmıştır. İlk kitabı yok sayılan Menger'in bu eseri, kendisine ve Avusturya Okulu'na saldırılarla cevap veren Alman ekonomistleri arasında taşkınlığı hızlandırmıştır. Menger 1884'de "Alman Ekonomisi'nde Tarihçilik Hataları" (The Errors of Historicism in German Economics) adlı kırıcı risalesiyle cevap vermiş ve sonuç olarak meşhur Alman Tarihçi Okulu ve Avusturya İktisat Okulu arasındaki metodolojik tartışma (Methodenstreit) başlamıştır.

Tarihçi Okul, ekonomistlerin tarihi deneyimlerden yararlanılmadan kurdukları teorinin güvenilirmez olduğunu ileri sürmüştür. Bu yüzden, Alman Tarihçi Okulu, politik ekonomide değişen en büyük değişken olarak, belirli dinamik kurumlara odaklanmıştır. Tarihçi Okul, materyalist determinizme, insan hareketlerinin fiziksel ve kimyasal reaksiyon olarak açıklanması fikrine karşı tepki vermiştir.

Avusturya Okulu, Alman Tarihçi Okulu'nun aksine, ekonominin felsefi mantık çalışması olduğuna ve sadece ilk prensiplerden geliştirilebileceğine - insan güdülerinin ve sosyal etkileşimin istatistiki analizlere uygun olmak için çok karışık olduğuna- ve insan hareketleri teorilerinin evrensel olarak geçerli olduğuna inandılar.

Menger, ekonomi çalışmalarının en iyi metodunun tümdengelimsel yöntem olduğunu düşünmüştür. Menger ve Avusturyalılar, ekonominin öznel ve atomistik doğasına odaklanmışlar ve öznel faktörlerin üzerinde durmuşlardır. Menger ekonomi zemininin kişisel çıkar, fayda maksimizasyonu ve tam bilgi üzerine kurulduğunu ve kollektif fikirlerin, birey bileşenlerine uzanmadığı takdirde, yeterli dayanağı olmadığı fikrindedir.

2.1.1.1. Carl Menger Alman Tarihçi Okulu'na Karşı

Avusturya İktisat Okulu, 1871'de Menger'in "Principles of Economics" eserinin yayınlanmasıyla beraber doğmuştur. Menger'in ekonomi bilimine katkılarının en önemli ve ayırıcı d ş n esi, iktisad  insanları kullanarak oluşturmak, iktisad  oluşturan insanları yaratıcı birer aktör olarak düşünmek ve aynı zamanda bütün sosyal süreçlerde  nc , başlangıç noktası olarak kabul etmeyi kapsamaktadır. Bu kavram subjektivizmdir. Subjektivizm ile birlikte Menger iki yaklaşım ortaya koymuştur. İktisat biliminde ilk defa Menger, kuramını ara aşamalar serisi oluşturulan eylem süreçleri üzerine kurmuştur. Menger ekonomi sürecinin son tüketicisi malına ulaşma çabasında ara basamaklarca şekillenen bir eylem süreci olduğu iddiasındadır. Buna göre bireyler sahip oldukları malların istek şiddeti az olanlarını, istek şiddeti yüksek olan mallarla değiştirmelidir. Bu tatmini artıracaktır.

Menger'in ikinci ana katkısı sosyal kurumların ortaya çıkışı üzerine olan iktisat teorisidir. Menger kurumların, çoklu insan eylemlerinden oluşan ve insanlar tarafından yönlendirilen bir sosyal sürecin sonucu olduğunu keşfetmiştir. Bu insanlar (girişimciler) bazı yönlendirilmiş davranışları edinirlerse, kendi amaçlarını daha kolay başarabileceklerini keşfetmeye yeteneklidirler. Bu yolla, merkezi olmayan bir deneme ve hata süreci eyleme konur. Bu eylemin içinde sosyal karışıklığa bilinçsiz öğrenme ve taklit etme yoluyla en iyi uyan davranış formları hakim gelmeye eğilimlidir. En yaratıcı ve eylemlerinde en başarılı olan insan diğerleri tarafından izlenir ve lider olarak

gösterilir. Bu yüzden, toplumda hayatı mümkün kılan kurumlar ve yönlendirilen davranışlar iktisat alanında, yasal alanda ve dilbilimi alanında ortaya çıkar.

Alman Tarihçi Okulu profesörleri Menger'in katkısını anlamamakla kalmayıp aynı zamanda tarihçiliğe tehlikeli bir iddia olduğunu düşündüler. Menger'in teorisinin evrim kuramı kavramının sosyal sürecinin ihtiyacı olan teorik bir destek olduğunu anlamak yerine, soyut ve teorik doğa analizlerinin kendi savundukları tarihçiliğe zıt olduğunu düşündüler.

Metod tartışmasının en önemli yan ürünlerinden biri Menger'in iktisat bilimine uygun yeni metodoloji telaffuzudur. Bu metodoloji Aristocu mantığı oluşturan teoriler serisi tarafından yapılmıştır. Aristo, iktisadi olayların özünü tanımlamaya çalışmış ve içe bakma (introspection) işlemiyle tümdengelimle dayanan mantık süreçlerinde kullanmıştır. Tarih teoriye eşlik eder ve tarih maddeyi oluşturan deneysel gerçeklerden oluşur. Hiçbir teori, direk olarak tarihten çıkarılmamıştır. Ama bunun tersine önsel teori (prior theory) onu doğru olarak yorumlamak için gereklidir. Bu yolla, Menger Avusturya Okulu metodolojisinde gelenek olan temeli inşa etmiştir.

2.1.1.2. Böhm-Bawerk ve John Bates Clark

Metod tartışmasının diğer lideri Böhm-Bawerk'tir. John Bates Clark Menger'in ortaya attığı dinamik eylem kavramına ve Menger'in başarılı aşamalardan oluşan eylem kavramına karşıdır. Clark sermayeyi kendisini tekrar üretebilen homojen bir fon olarak düşünmüştür. Çünkü üretim anidir ve zamana karışmaz.¹⁰⁶ Clark'ın tezi, faiz oranlarının sermayenin marjinal verimliliği tarafından belirlendiğini doğrulamak için vazgeçilmezdir. Sermayenin kendisini ani olarak tekrar üretebilen bir fon olması ve ayrıca

¹⁰⁶ Jesus Huerta de Soto, "The Ongoing Methodenstreit of The Austrian School", Ludwig von Mises Institute, (Erişim) <http://mises.org/etexts/methodenstreit.pdf>

Üretimin tarihsel maliyeti tarafından sermaye ürünlerinin değerlerinin belirlenmesiyle beraber statik evre (perfectly adjusted static environment) gerektirmektedir. Clark kendi tezinin sadece statik çevrede mantıklı olacağını *“toplumun dinamik koşullarında... rnlerin tüketime hazır olması için zaman gereklidir, bu süre boyunca sahipler beklenen ürün için beklemelidirler”* diyerek onaylamıştır. Çeşitli ilerleme aşamalarında mallar kurulduktan sonra, sermayenin normal eylemi ortaya çıkar. Böhm-Bawerk, Clark'in bu tezini mistik ve mitolojik olmasıyla ve Menger'in dinamik kavramına olan uzaklığı sebebiyle eleştirmiştir. Böhm-Bawerk'in düşüncesine göre, bu iktisadın gelişmesinde ciddi sonuçlara sahip olabilir. Sonrasında Neoklasik yazarlar kendi teorik yapılarını devam ettirmek için Menger tarafından oluşturulan dinamik eylem kavramını elemanın vazgeçilmez olduğunun farkına varmışlardır. Clark'ın iktisadi düşünce evrimine etkisi negatiftir. Çünkü Clark Avusturyalıların Alman Tarihçi Okulu ile olan tartışmalarında haklı olduğunu savunan Amerikalı Kurumculara karşı bir konum savunmuştur.¹⁰⁷

2.2. OKUL TEMSİLCİLERİ

Okulun ilk kuşak temsilcileri kurucuları olan Carl Menger, Friedrich von Weiser ve Eugene Von Böhm-Bawerk'dir. İkinci kuşağı ise Ludwig Von Mises ve Joseph Schumpeter temsil eder. nc kuşakta Friedrich August Von Hayek, Gottfried Haberler, Fritz Machlup, Oskar Morgenstein ve Paul Rosentein-Rodan yer alır. Dördüncü kuşak olarak Israel Kirzner, Ludwig Lachman ve Murray Rothbard'ı, beşinci kuşakta ise Gerald O'Driscoll, Mario Rizzo, Don Lavoie, Roger Garrison, Lawrence White, Walter Black ve Joseph T. Salerno'yu, altıncı kuşak olarak da George Selkin, Peter Boettke, Steve Horwitz ve David Pryhitko'yu sayabiliriz. Avusturya İktisat Okulu varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Yeni Avusturya Okulu varlığını büyük

¹⁰⁷ Soto, a.g.m.

ölçüde üç akademik kurumda New York Üniversitesi, Mises Enstitüsü (Auburn Üniversitesi) ve George Mason Üniversitesi'nde sürdürmektedir.

Avusturya İktisat Okulu 1970'lerde, sosyalist hesaplama tartışmaları ve bunun yanı sıra Neoklasik iktisada alternatif bir paradigma oluşturma çabası ile yeniden canlanma dönemine girmiştir. Yeniden canlanmasında Keynesyen ekonomiye yönelttiği eleştirilerin de büyük payı vardır. Bu yeniden canlanma süreci beraberinde Mises'in ve Hayek'in savunduğu fikirlerin türdeş kabul edilip edilmemesi veya hangisinin izlenmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Dördüncü kuşak temsilcisi olan Rothbard, Avusturya İktisat Okulu kurucusu Carl Menger'in başını çektiği Menger-Böhm-Bawerk-Mises çizgisini izler. Diğer bir kanat ise Menger-Wieser-Hayek-Kirzner-Lachman çizgisidir. Rothbard'a göre ilk çizgi doğru kanat iken diğer çizgi "yanıltıcı ve tehlikeli" kanadı temsil eder.¹⁰⁸ Rothbard'a göre yanıltıcı ve tehlikeli kanat, "Hayek'in tamamen irrasyonel bir şekilde evrilmiş kurallar, bilgi, planlar ve kendiliğinden düzen paradigması", "Lachman'ın ultra-subjektivist ya da nihilist paradigması" ve "Kirzner'in piyasa süreci paradigmasıdır". İlk çizgideki paradigma ise yalnızca Mises'in praxelogy paradigmasıdır ve yalnızca onun üzerine inşa edilebilir.

Menger'in emekliliğinden sonra kürsü başkanı olan Böhm-Bawerk, Wieser ile beraber marksist ve sosyalist doktrinlerin devlet müdahaleciliği ve kolektivizmini şiddetli bir biçimde eleştirmişlerdir. Özellikle Böhm-Bawerk, marksist iktisadı iki ana çalışmasında eleştirmiştir. Bunlardan biri "Sermaye ve Faiz" diğeri ise "Karl Marx ve Marksist İktisadın Bitişi"dir. Böhm-Bawerk bu iki eseriyle marksist iktisadın özünü oluşturan emek - değer teorisine önemli eleştiriler yöneltmiştir. Bu konuyla ilgili çalışmaları Viyana Üniversitesi'ni Avusturya Okulu'nun dünyaca ünlü merkezi haline getirmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Yay, **a.g.m.**, s.2.

¹⁰⁹ Gordon, **a.g.e.**, s.12.

Bu eleştirilerin odak noktasında sosyalistlerle giriştikleri ve Mises’de zirveye ulaşan hesaplama tartışmaları bulunmaktadır.

2.2.1. Carl Menger

Avusturya İktisat Okulu’nun doğum tarihi olarak, Carl Menger’in “İktisadın İlkeleri” isimli kitabının yayın tarihi (1871) kabul edilir. Bu eserin sahibi olan Carl Menger, 28 Şubat 1840 tarihinde Galiçya bölgesinde dünyaya gelmiştir. 1859–1853 tarihleri arasında Prag ve Viyana Üniversitelerinde ekonomi öğrenimi gördükten sonra, Wiener Zeitung adlı bir gazetede çalışmaya başlamış, fakat 1866’da gazetedeki işini bırakarak, doktorasına hazırlanmış ve Ağustos 1867’de Krakow Üniversitesinden hukuk doktorası derecesini almıştır. Bu tarihten itibaren 4 yıl boyunca ekonomi politik üzerinde çalışmış ve 1871’ de “İktisadın İlkeleri” eserini yayınlayarak iktisadi düşünce tarihinde marjinalist devrim olarak adlandırılan yeni bir dönüşüm yaratmıştır.

1870’de Menger, Liberal parti üyelerinden oluşan Avusturya kabinesinin basın departmanında devlet hizmeti makamı edinmiştir. 1872’de Menger Viyana Üniversitesi Hukuk Ve Siyaset Bilimi fakültesinde maaşlı fakat kadrosuz bir okutman olmuştur. Tam zamanlı doçent olarak maaşlı kadroya geçmesinin üstüne, 1873 sonbaharında iktidar yanlısı basın departmanından istifa etmiş, fakat özel gazetecilik aktivitelerine 1875’e kadar devam etmiştir.

Menger’in yazıları ve öğretileri, Eugen von Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser gibi birçok parlak takipçisini etkilemeye başlamış, onların ve Menger’den etkilenen diğerlerinin çalışmaları, iktisat çevrelerince tanınan bir Avusturya Okulu oluşturma yolunda hızla ilerlemiştir. Aslında yeni bir okul kurmayı hedeflemeyen Menger’in amacı iktisat teorisini, klasik öğretilerden

farklılıklar içeren daha sağlam temellere oturtmaktı.¹¹⁰ O sırada Almanya'da egemen olan Alman Tarihçi Okulu'nun da, klasik iktisada ve onun öğretilerine eleştiriler yöneltiyor olması, Menger'in görüşlerinin bu okul tarafından da benimsenerek daha kuvvetli bir taraftar bulacağını sanmasına yol açıtıysa da, kitabının görmezlikten gelinmesinden ötürü hayal kırıklığı yaşamıştır. Üç cilt olarak düşündüğü ilk kitabı bırakarak, "Politik İktisat ve Sosyoloji Problemleri" adlı ikinci kitabını yazmaya koyulmuştur.

1880'lerin sonlarında Menger'in metodoloji tartışmalarına olan ilgisi azalmış ve dikkatini saf ekonomi teorisine yöneltmiştir. 1888'de sermaye teorisi üzerine dikkate değer bir makale yayınlamıştır. Menger akademik hayatına 1903'te profesörlüğü terk edene kadar devam etmiştir.

2.2.2. Böhm-Bawerk

Böhm-Bawek 1851'de Viyana'da doğmuştur. Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü dönemde Carl Menger'in düşünceleriyle tanışmış ve teorilerini benimsemiş olan Böhm-Bawerk daha sonra Maliye Bakanlığı'nda çalışmaya başlamıştır. 1881-1889 arasında Innsbruck Üniversitesi'nde bulunduğu dönemde başyapıtı sayılan üç ciltlik "Sermaye ve Faiz "(Capital and Interest) adlı eserinin ilk iki cildini kaleme almıştır.¹¹¹ 1895'te maliye bakanı olan Böhm-Bawek, 1904'te bu görevden istifa etmiştir. Daha sonra Viyana Üniversitesi'ne dönmüş ve aralarında Joseph Schumpeter, Ludwig von Mises ve Henryk Grossman'ın da bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. 1917 yılında hayatını kaybetmiştir.

Eugen von Böhm-Bawerk, Avusturya İktisat Okulu'nun birinci kuşağındandır ve Menger'in takipçisidir. Böhm-Bawerk, Menger'in subjektif

¹¹⁰ Yay, a.g.m., s.1.

¹¹¹ Lawrence White, "Methodology of Austrian School of Economist", **New York: Center of the Libertarian Studies**, (Erişim) <http://www.mises.org/mofase/methfinb.pdf>, s.11

değer teorisini geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Değer teorisini maliyet, sermaye ve faiz alanlarını açıklamak üzere daha rafine hale getirmiştir.

Böhm-Bawerk 1891 yılında yazdığı “Sermayenin Pozitif Teorisi” isimli kitabında sermaye faiz teorileri üzerinde durmuştur.¹¹² Ancak daha sonra faiz ve sermaye teorisini subjektif değer teorisinden bağımsız bir şekilde ele aldığı için Menger’in yaklaşımından farklı ve onun teorisiyle tutarsız olduğu gerekçesiyle, çeşitli yazarlar tarafından eleştirilmiştir.¹¹³ Böhm-Bawerk, eserinde genel olarak Menger’in neden-sonuç ilişkisini kullanmış ve bilgi kuramı metodunu izlemiştir.

Bawerk’in, Avusturya Okulu’nun metodolojisine katkısı büyüktür. Bunlardan en önemlisi zaman tercihi teorisidir. Bu teoriye göre üretim zaman alır. İktisadi bireyler şimdiki geliri, gelecekteki gelire tercih edeceklerdir. Sermaye kullanan üretim sürecinde, önceki dönemlerdeki cari çıktısının bir kısmını “zaman tüketen/dolambaçlı” üretim süreçlerine yatıran kişiler kar sağlamaktan geri kalmayacaktır.¹¹⁴

2.2.3. Friedrich von Wieser

Wieser, ekonominin özünü iç deneyimlere dayandırır. Menger’e göre ekonominin özü, iktisadi insanın dış dünyadaki ilişkilerinden kaynaklanıyordu. Wieser’in bu psikolojik yönelimi onu metodolojik olarak diğer Avusturya Okulu iktisatçılarından ayırmaktadır. Fakat Wieser doğal değer ve bireyler arası karşılaştırılabilir fayda analizi üzerinde ısrarla durmasına karşın, daha sonra geliştirdiği bu düşünceyi terk etmiştir.¹¹⁵

¹¹² White, a.g.e., s.11.

¹¹³ Coşkun Can Aktan, “Menger’den Hayek’e Avusturya İktisat Okulu”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 30, Eylül-Ekim 1994, s. 39-45.

¹¹⁴ Yay, a.g.m., s.5.

¹¹⁵ White, a.g.e., s.11-12.

Wieser, 1889'da yayınlamış olduğu "doğal değer" isimli kitabında, Böhm-Bawerk'in soyutlama metodunu geniş bir biçimde kullanmıştır. Sübjektif değer olgusunu açıklamak için üretim ve dağıtım kavramlarıyla ilgilenmiştir. Bu sayede, iktisada kazandırdığı en önemli kavramlardan biri olan fırsat maliyeti kavramını açıklamıştır. Ayrıca tüketim mallarının beklenen fiyatlarını elde etmek için üretimde kullanılan kaynakların fiyat ve maliyetlerini açıklamakta Menger'in teorilerinde eksik kalan maliyet kavramını geliştirmiştir.¹¹⁶

2.2.4. Ludwig Von Mises

Avusturya İktisat Okulu'nun ikinci kuşağını oluşturan isimlerden en önemlisi, Böhm-Bawerk'in öğrencisi olan Ludwig von Mises'tir. Mises Viyana Üniversitesi'nde hiçbir zaman kürsü sahibi olamamıştır. Çalışmalarını çoğunlukla Viyana Ticaret Odası'nda verdiği özel seminerlerle sürdüren Mises, metodoloji çalışmalarıyla büyük ün kazanmıştır. Mises'in çalışmalarıyla yapmış olduğu katkılar; Marjinal Fayda Teorisini para talebinin açıklamasına uygulamak, konjonktür dalgaları konusunda Wickselyen kümülatif süreç teorisinin geliştirilmesi ve fiyatlar genel seviyesinin istikrarını sağlayan para politikasının aynı zamanda iktisadi faaliyet düzeyini de sağlayacağını göstermesi, sosyalist iktisadi planlama teorisinde etkin kaynak dağılımını sağlayacak iktisadi planlamanın, rekabetçi piyasa düzeni olmaksızın başaramayacağını öne sürmesi şeklinde sıralanabilir.¹¹⁷

Mises, tümevarım metodunu reddetmiş ve ekonomi teorisinin, Praxeoloji dediği tamamen a priori bir sisteme dayandığını savunmuştur.¹¹⁸ Yeni-Kantçı terminolojiye başvuran Mises için iktisat bilimi bütün dış dünyayı kapsayan Praxeoloji biliminin bir alt dalıdır. Praxeoloji Avusturya İktisat Okulu

¹¹⁶ C. Thomas Taylor, "An Introduction to Austrian Economics", The Ludwig von Mises Institute, 1980, (Erişim) <http://www.mises.org/austecon.asp> , s.8.

¹¹⁷ Yay, **a.g.m.**, s.6.

¹¹⁸ White, **a.g.e.**, s.6.

metodolojisinin ayırt edici bir özelliğidir. İlk kez Mises tarafından kullanılan bu kavram, maksatlı olarak hareket eden bireylerin tercihlerinin bütün geçerli ekonomik varsayımların öncül (a priori) esasını oluşturduğunu iddia eder. Mises'e göre Praxeoloji, insanların belli amaçlara ulaşmak için belli araçları kullandıkları aksiyomundan hareket eder. İnsanlar çok arzuladıkları duruma ulaşabilmek için refleksif faaliyet gösterirler.

Mises'e göre gerçek dünyada tüm faaliyetler belirli bir zaman sürecinde gerçekleştirilir. Bu faaliyetler şimdi başlar ve gelecekteki amaçlara yönlendirilir. Şayet birey tüm isteklerini aynı anda gerçekleştirebilseydi ve bu isteklerini elde etmek için gereken araçlar hakkında tam bilgiye sahip olsaydı faaliyete gerek kalmazdı. Dolayısıyla kıt olan kaynaklar ve mallar, faaliyetin amacıdır, ayrıca her şeyin anında karşılandığı bir ortamda bile her zaman kıt bir şeyler olacaktır. Mises'e göre faaliyetlerin söz konusu zaman süresinde gerçekleşmesi nedeniyle, bir faaliyete girişmek diğerinden vazgeçmeyi gerektirecektir. Mises'de tüm bu yapı insanların faaliyette bulunacağı temel aksiyomuna dayanmaktadır. Ayrıca Praxeoloji bilimi doğru önerme üzerine kuruludur. Buna göre temel önerme doğru olduğundan çıkarılan sonuçlar da doğru olacaktır. Eger A, B'nin sebebi ise ve A doğru ise B de muhakkak doğru olacaktır. Mises'in burada kullandığı yöntem ise sözel-tümdengelim (verbal- deduction) metoduyla sonuçlara ulaşmaktır.¹¹⁹

Mises'e göre zaman ve faaliyet arasında güçlü bir ilinti vardır. Zaman kavramı ancak faaliyet ile anlaşılabilir. Henri Bergson'un zaman anlayışını benimseyen Mises, zamanın algılanışının bireyler arasında da farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Buradan hareketle Mises matematiksel düşünce biçimini de şiddetle eleştirmektedir. Ona göre matematiksel modeller içinde zamanın bir öneminin olmadığı gibi, zaman ve nedensellik arasında da bir ilişki mevcut değildir. Ekonomik süreçler açısından zamanı

¹¹⁹ Murray N.Rothbard; "Praxeology: The Methodology of Austrian Economics" **The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School**, 1997, s.15.

sadece doğrusal bir ölçüm aracı olarak düşünmek bizim ekonomik olayları anlamamızı güçleştirecektir.¹²⁰

Bununla birlikte Mises, matematiksel metodu tamamıyla dışlamamış, yalnızca matematiksel tekniğin denge durumunun açıklanmasında kullanılabileceği argümanına karşı çıkmıştır. Ancak Mises, denge durumunun tanımlanmasının iktisadın en önemli ve ana meselesi olmadığını da ileri sürmektedir. Ona göre matematiksel metod piyasanın işleyişinin anlaşılmasında kullanılmalıdır.¹²¹

2.2.5. Joseph Schumpeter

Schumpeter de Mises gibi Avusturya İktisat Okulu'nun ikinci kuşağındandır. Sermaye teorisine önemli katkılarda bulunan Eugen von Böhm-Bawerk'in öğrencisi olmuştur. Schumpeter kapitalizmdeki konjonktür dalgalanmalarını kötü hasat ve doğal afetler gibi dış faktörlerle açıklamamış, teknolojik yeniliklere ve işadamlarının girişimlerine bağlamıştır. Bu Schumpeter'in iktisadi analize en büyük katkısıdır.

Schumpeter, mal sağlanmasında oluşabilecek; yeni ürünler, üretim yöntemleri, satış yöntemleri, satış piyasaları vb. gibi her tür değişikliği yenilik olarak tanımlamıştır. Ona göre, bu tür yenilikler ancak piyasada kendilerini kabul ettirdikleri ve rakip firmaları buna bağlı olarak yenilikler yapmaya teşvik ettikleri ve böylelikle ekonomiyi ileri götürdükleri zaman tam olarak ekonomiktiler. Fakat yenilikler düzensiz aralıklarla ortaya çıktıklarından yenilik ile durgunluk arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmaktaydı. Schumpeter sanayinin gelişimini sağlayan gücü de sermaye olarak

¹²⁰ Fuat Oğuz, "Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelisim", **Liberal Düşünce Dergisi**, VI, 21, 2001, s.21-22.

¹²¹ White, **a.g.e.**, s.17-18.

tanımlamıştır. O'na göre konjonktürdeki bu devri dönüşümler kapitalizmin doğasında vardı.

2.3. TEMEL PRENSİPLERİ

Okulun temel prensiplerini metodolojik bireycilik, sübjektivizm, bilgi ve zamanın önemi gibi ana başlıklar altında toplayabiliriz. Bu metodolojik ilkeler aynı zamanda Avusturya İktisat Okulu'nun Neoklasik iktisada yönelttiği eleştirilerin de çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Metodolojik bireycilik yaklaşımına göre, ekonomik olaylar incelenirken bireylerin eylemlerine ağırlık verilmelidir. Grupların eylemleri, bireylerin eylemlerinden bağımsız düşünülemez. Menger iktisadi analizin temeline bireyi koymuştur. Bu yaklaşım gruplar hakkındaki bütün önermelerin, o grubu oluşturan bireylere indirgenebileceğini ifade eder.

Sübjektivizm kavramı marjinal fayda devrimi ile birlikte iktisat literatürüne girmiştir. Avusturya Okulu sübjektivizmi, iktisadın, herşeyden önce, nesneler ve objektif büyüklükler arasındaki ilişkilerle değil; insanların nesnelerle, insanların insanlarla giriştikleri ilişkilerle, insanların seçim/tercihte bulunmasına yol açan düşünceleriyle ilgilenmesi gerektiğini öne sürer.¹²²

Sübjektivizm kavramı insanların amaç, plan, bekleyiş ve değerlendirmeleri ile ilgilidir. Ekonomik olayların açıklanmasında birey tercihlerinin, bireylerin sahip oldukları bilgiye ve beklentilerine bağlı olduğundan bahseder. Zevkler ve tercihler bu bakımdan önemlidir. Mal ve hizmetler faydalarına bağlı olarak değerlendirilir. Bu subjektif değerlendirme, malların talebini belirler. Tüketilen her mal ve hizmetin azalan marjinal faydası, tüketicilerin gelirlerinin çeşitli kullanımlar arasındaki dağılımını

¹²² Yay, a.g.m., s.9.

etkilemektedir. Marjinalizmde fayda kavramı toplam faydadan bahsetmez. Fayda, toplamda değişiklik yaratan son birimin getireceği faydanın önemine bağlı olarak belirlenir.

Avusturya Okulu'nda piyasaya bir süreç olarak bakılır. Mises ve Hayek tarafından formüle edilmiş bu düşünce sistemine piyasa süreci teorisi adı verilir. Bu hem rekabetin kaynağı hem de keşfin, dinamizmin, eksik ve kısmi bilginin ayrıca tarihsel zamanın ortaya çıkartıldığı durumu ifade eder. İktisadi faaliyet zaman alır. Ve alınan iktisadi kararlar mevcut bilgi çerçevesinde alınır. Bu bilgi ise kısmi ve yerlerdir. Avusturya İktisat Okulu'nun bilgi teorisi insanoğlunun eksik bilgiye sahip olduğu varsayımına dayanır. Bilgi toplumda tek bir merkezde toplanmış değil, bireyler arasında dağılmış şekildedir.

Avusturya Okulu'nda bilgi piyasa süreci içerisinde elde edilir. Piyasalar dengesizdir. Bu dengesizlik girişimsel faaliyetin devamlı değişmesinden kaynaklanır. Yani fırsat maliyeti hiçbir zaman sıfır değildir. Bu sebeple merkezi bilgi yerine kısmi bilgi daha önemlidir.

Avusturya Okulu reel ya da sübjektif zaman kavramını benimsemiştir. Reel zamanda, bireyler planlarını yaparken ve eylemde bulunurken yeni deneyimler elde ederler. Bu deneyimler bir biçimde yeni bilgilere yol açarlar, bireyler bu bilgilere dayanarak geleceğe ilişkin plan ve eylemlerini ayarlarlar. Zaman geçtikçe bilgilerimiz de artacağından ekonominin doğal durumu durgunluk değil değişimdir.¹²³

Avusturya Okulu Neoklasik gelenek içinde yer alıyor gibi görünmesine rağmen Okul'un iktisadi olaylara bakış açısı bazı farklılıklar gösterir. Avusturya Okulu, Neoklasik yaklaşımdan tümüyle kopmuş değildir. Fakat (klasik liberal) ilkelere yönelmesiyle kendini yenilemeyi esas alan bir okul olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşımdır.

¹²³ Yay, a.g.m., s.23-25.

Avusturya ekolünü hem diğerlerinden ayıran, hem de kendine has bir okul yapan “metodolojik temelleri” genellikle L. Mises ile başlatılmaktadır.

2.3.1. Praxeology: Amaçlı İnsan Davranışı

Praxeology Avusturya Okulu’nun temel metodolojisidir. Bu terimi ilk kullanan iktisatçı Ludwig von Mises’dir. Praxeology bireylerin seçilmiş hedeflere doğru bilinçli eylemlerde bulunduğu aksiyomuna dayanmaktadır. İktisadın tamamen aksiyomatik mantığa dayalı teorilerden oluşmasını ve fakat yanlışlanabilirliğin/ampirik testedilebilirliğin gereksizliğini savunan metodolojik bir yaklaşımdır.¹²⁴ Mises’e göre iktisat, insan davranışlarının bilimi olan praxeology biliminin alt dalıdır. Buna göre insan faaliyette bulunur ve bu faaliyetler amaçlıdır. Bu amaçları gerçekleştirmek isteyen bireyler araçlar arasından seçim yaparlar. İnsan faaliyetleri amaçsız yada refleksif değildir.

Neoklasik iktisatta birey, karşılaştığı tercihler hakkında tüm bilgiye sahip, zevkleri veri, tercihleri arasında tutarlılık olan, zaman ve zevklerdeki değişimlerin kendisine dışsal kabul edildiği rasyonel bireydir. Amaçlı faaliyette bulunan birey, bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma gelmek amacıyla hareket eder. Fakat bu eyleminin her zaman amaçlananın gerçekleşmesiyle son bulacağı şüphelidir. Birey aynı zamanda belirli olmayan bir dünyada daha iyi bir duruma geçebilmek için faaliyette bulunur. Neoklasik iktisatta olduğu gibi, tam bilgiye sahip olan bireyin durumunda bir değişiklik olmayabilirdi. Aynı zamanda bütün faaliyetler zaman içinde gerçekleşir. Eğer istekler anında tatmin edilebilseydi faaliyete gerek kalmayacaktı. Bireylerin amaçlarına ulaşmak için kullandığı araçlar görece daha kıttır. Eğer araçlar bol olsaydı istekler yine anında tatmin edilebildiğinden faaliyete gerek

¹²⁴ Yay, a.g.m., s.5.

kalmayacaktı. Ve yine herşeyin anında karşılandığı bir ortamda yine de kıt olan bir şey olacaktır: zaman. Bir faaliyete girişmek, diğerinden vazgeçmeyi gerektirir.¹²⁵

Bütün bu sonuçlara “insan faaliyette bulunur” varsayımından yola çıkarak ulaşılmıştır. Kullanılan yöntem sözel-tümdengelim yöntemidir. Mises “Human Action” isimli kitabında tüm iktisadi sistemi tek bir önermeden çıkarmıştır.

Praxeology'de kullanılan tümdengelim süreci, fizik biliminkinden farklıdır. Fizik biliminde kullanılan mantık matematiksel mantıktır. Pozitivistler/empirisistler, fizik biliminin bir "model bilim"e dönüştüğünü ve kullandığı yöntemin sosyal ya da fiziki tüm bilimlere uygulanması gerektiğini savunurlar. Fizikte önermeler ve sonuçlar tamamen formülasyona dayalıdır. Praxeology'de ise önermeler kendiliğinden doğru ve anlamlı sayılırlar. Yani ard arda yapılan her sözel-tümdengelim doğrudur.

Avusturyalı teoristler için iktisat bilimi karar teorisinden ziyade eylem teorisi olarak düşünülmüştür. Bu özellikleri onları Neoklasik meslektaşlarından ayıran en önemli özelliklerden bir tanesidir. “İnsan faaliyette bulunur” varsayımından hareketle kurulan iktisat teorisi aynı zamanda bireysel kararları da içine almaktadır. Aslında, insan eylemleri kavramı, birey kararları kavramını ve daha fazlasını kapsamaktadır. İlkın, Avusturyalılar için eylem kavramı sadece amaç ve araçların önceden verilmiş bilgisi çevresinde alınan kararların varsayımsal sürecini değil, her şeyden önce ve hepsinden de önemlisi tahsisat ve tasarrufun içerisinde yer aldığı araç-amaç yapısının çok iyi kavranmasını da içerir. Avusturyalılar için ekonomi teorisi seçimler ve kararların teorisi olmaktan ziyade, sosyal etkileşim sürecine dayalı bir teoridir.

¹²⁵ Yay, a.g.m., s.7.

Sonuç olarak Avusturyalılar iktisadın kıt kaynakların insan ihtiyaçlarını karşılaması şeklindeki tanımına eleştirel yaklaşmışlardır. Neoklasik iktisatta ekonomik problem tahsis, maksimizasyon ve optimizasyon gibi teknik problemlere indirgenmiştir. Yani neoklasik iktisat kavramı Avusturya Okulu'nun metodolojisine tamamen yabancısıdır. Aslında, neoklasik iktisatta insan robot gibidir, olaylara pasif olarak tepki verir. Bunun tersine, Mises Kirzner ve diğer Avusturyalıların altını çizmek gerekir. İnsanın gerçekten ne yaptığı ile ilgilenirler. İnsan verilen araçları amaçlara tahsis etmek yerine geçmişten öğrenerek ve hayal gücünü kullanarak geleceği yaratacak yeni araç ve amaç arar. Bu yüzden Avusturyalılar için, iktisat daha genel ve geniş bir bilimdir. İnsan eylemlerinin genel bir teorisidir.

2.3.2. Subjektivizm

Ekonomik teorinin tüm sürekli ilişkileri insan seçiminin sonucudur. Avusturyalılar, insan kararlarının verilisinde bilginin ve yanlışın önemine değinmişlerdir. İnsanların bilgilerine, yorumlarına, beklentilerine göre seçimlerinin farklılıklar gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Tüm kararlar öznel yani subjektiftir.

Carl Menger ile birlikte 1870'lerin marjinal devrimi ile, iktisat literatürüne giren subjektivizm kavramı marjinalist devrimin temel kavramı olup Avusturya Okulu'nun da ana çerçevesini belirler. Menger'in sübjektivist devrimi ile, piyasa düzeni bireylerin subjektif tatminleri ile açıklanır. Nesnel emek - değer teorisinin yerini öznel fayda - değer teorisi almıştır. Piyasa ekonomisinde gerçekleşen tüm ekonomik aktiviteler temelde sübjektif değer teorisine dayanmaktadır.

Avusturya İktisat Okulu, değer belirlenmesinde faydaya önem verirken maliyeti dışlar. Okul ekonomik maliyetlerin subjektif olduğunu ve

tercih yapıldığında kaybedilen faydaya eşit olduğunu söyler. Maliyetler ise seçim yapan kişinin öznel görüşüne bağlı olduğu için öznelidir.

Menger marjinal değer teorisinin temelini oluşturmasının yanısıra, bireyler arasındaki subjektif tatminin karşılaştırılamayacağı ya da toplanamayacağını göstermiştir. Menger'e göre malların değeri, onların doğasında kendiliğinden var olan bir şey değildir. Bireylerin subjektif arzularının tatminini sağlayacak bilginin göz önüne alınarak bu mallara verdiği önem derecesidir.¹²⁶

Avusturyalılar için sübjektivizm kavramı, ekonomi biliminin temeline, tüm sosyal süreçlerde baş rol oynayan ve yaratıcı olan olarak düşündüğü et ve kandan oluşan insanı oturtmaya çalışmaktır. Bu yüzdendir ki Mises için *“iktisat şeyler, maddi nesneler ile ilgili değil; insan, onun anlam dünyası ve davranışları ile ilgilidir”*. Mallar, eşyalar ve servet ve davranışların diğer elementleri doğanın elementleri değildir; bunlar insanın anlam dünyasının ve davranışlarının elementleridir. Bunlarla ilgilenmek isteyen biri dış dünyaya bakmamalıdır. Onları insan hareketlerinde aramalıdır. Yani Avusturyalılar için -objektivistlerin aksine- iktisattaki sınırlamalar objektif fenomenler ya da dış dünyanın maddi etkenleri tarafından belirlenmez. Aksine insanın girişimci subjektif bilgisi tarafından belirlenir.

2.3.3. Metodolojik Bireycilik

Menger'in ekonomik sistemi metodolojik bireyciliğe dayanır. Ekonomik olguları çalışmanın en uygun yolu bireyden başlamaktır. Çünkü ekonomi bir seçim bilimi ise, iktisadi ilişkileri anlamak için, seçim yapan bireye bakmak gereklidir. Bu prensibe göre bütün sosyal olgular bireysel davranışların analizi ile açıklanabilir. Yani sosyal sınıflar bireyler düzeyine indirgenerek

¹²⁶ Taylor, **a.g.e.**, s.41-42

incelenebilir. Bu nedenle devlet ya da cemaat gibi olgular çok büyük bir karar alıcı olarak değil çok sayıda bireysel karar alıcıların karmaşık bir bileşimi olarak düşünülmelidir.¹²⁷

Metodolojik bireyciliğin zıddı olan yaklaşım ise metodolojik bütüncülük ya da metodolojik holizmdir. Bu yaklaşıma göre amaçları ve ihtiyaçları olan ve olaylara neden olan sosyal bütünler vardır. Bu yaklaşıma göre önemli olan, bireylerin sosyal fenomenler üzerindeki etkisini değil, sosyal bütünlüklerin bireylerin davranışını kontrol ya da etkileme yollarını vurgulamaktadır. Metodolojik holizm, metodolojik bireyciliğin sosyal bilimlerin araştırma alanını sınırladığını, sosyal bütünlükleri inkar ettiğini ileri sürerken, Metodolojik bireycilik ise Metodolojik holizmin bilimsel bir nitelik taşımadığını, holizm üzerine inşa edilen teorilerin tamamlanmamış ve bu teorilerin iktisadi anlamayı yanıltıcı ifadeler olduğunu öne sürmektedir.

2.3.4. Kendiliğinden Düzen ve Kurumların Evrimi

Avusturya Okulu'nun metodolojisinde önemli bir yere sahip olan kendiliğinden düzen kavramı ya da kendiliğinden doğan kurumlar kavramı, Avusturya Okulu'nun sosyal kurumların evrimi teorisini ifade etmektedir. Avusturya Okulu iktisatçılarınca, özellikle Menger ve Hayek'te, toplumda insan faaliyetinin bütünüyle niyet edilmeyen, tasarlanmayan sonuçlara sahip olduğu görüşündedir. Din, dil, devlet, para, piyasa gibi olgular insanlar tarafından bilinçli bir biçimde bir amaca hizmet için yaratılmamışlardır. İnsan faaliyetlerinin amaçlanmayan bir sonucu olarak insanlık tarihinin belli bir aşamasında aynı evrim teorisinde olduğu gibi kendiliğinden ortaya çıkmış kurumlardır.¹²⁸ Hayek'in sosyal felsefesinde de önemli bir yer tutan bu teorinin kökenleri on sekizinci yüzyıl İngiltere'sindeki Bernard Mandeville,

¹²⁷ Hüseyin Özer: "Methodological Individualism in Carl Menger: An Evaluation", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XVI, 1-2, 1998, s.58-60.

¹²⁸ Yay, a.g.m., s.17-20.

David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson gibi düşünörlere ve Avusturya Okulunun kurucusu Carl Menger'e dayanmaktadır. Ferguson'un ifadesi ile *“Uluslar, insan tasarımının (design) değil, insan faaliyetinin sonucu olan tesadufi kurumlardır.”* Hayek'e göre iktisadın ve toplum bilimlerinin işlevi, insan faaliyetlerinin amaçlanmayan sonuçlarını açıklamaktır. Hayek'in Kartezyen Rasyonalizm olarak adlandırdığı ve Avusturya Okulu'nun karşısında yer alan düşünce sistemine göre kendiliğinden doğan düzen (insandan ve insanın istek ve faaliyetlerinden bağımsız) ile yapma bir düzen (insanın amaç ve tasarımının ürünü) arasında farklar vardır.

Avusturya Okulu, Kartezyen Rasyonalistleri iki açıdan eleştirmiştir. Bu eleştiriler Hayek'in bilgi teorisine dayanmaktadır. Birincisi Kartezyenci görüşün kurumların ve diğer şeylerin oluşumu ile ilgili analizleri sadece insan eliyle yapılmış ve doğal olarak oluşmuş şeklinde olması ve spontane oluşan kurumları dikkate almamasıdır. İkinci bir eleştiri noktası ise Kartezyen Rasyonalistlerin insan eylemlerinin tam rasyonelliğı ve bireylerin tüm bilgiye sahip olması şeklindeki fikirleridir. Oysa Avusturya Okulu insan aklının ve bilgisinin sınırlı olduğunu kabul etmektedir.¹²⁹

2.3.5. Yöntemsel İkilik

Avusturya İktisat Okulu'nda doğal ve toplumsal bilimler arasında yöntem açısından fark olduğu görüşü yaygındır. Hatta aynı yöntemin geçerliliğini reddetmektedirler.

Yöntemsel ikilik, Hayek'e ağırlık vererek açıklanabilir. Hayek'e göre, doğal bilimler yönteminin toplumsal bilimler üzerine uygulanması “bilimcilik”tir. Toplumsal olayı anlamaya herhangi bir katkısı yoktur. Aslında iki grup arasındaki temel farklılık, grupların ele aldıkları karmaşıklık

¹²⁹ Yay, a.g.m., s.18-19.

derecesinden doğmaktadır. Fizik ya da mekanik gibi bilimlerde ele alınan olguların tüm yönleri birkaç değişkenden hareketle geliştirilen modellerle, gereksinim duyulan açıklık derecesi ile sağlanabildiğinden bu bilimler “basit” ya da “karmaşık olmayan bilimler” olarak adlandırılmaktadır. Oysa sosyal bilimlerde, karşılıklı olarak ilişkili değişken sayısı çok fazla olduğundan ve uygulamada bunların sadece bazıları gözlemlenebildiğinden ve dolayısıyla bir model oluşturmak için bilinmesi gerekli minimum değişken sayısının yüzlerce olabileceğinden bu bilimler daha karmaşıktır yani açık sistemdirler.

İşte fizik bilimlerinde, ele alınan olguların az sayıda değişkenlere dayalı modellerle açıklanabilmesi, öndeyiler çıkarabileceğimiz yeni önermelerin çıkarılabilmesi ve test edilebilmesine olanak tanır Oysa toplumsal bilimlerde durum farklıdır. En basit biyolojik sistem veya üremenin bile işleyişini anlamak çok fazla miktarda değişken gerektirir ki, toplumu açıklamak çok çok daha fazla değişkeni gerektirecektir. Toplum, kendileri bizzat kompleks olan bireyler arasındaki kompleks ilişkinin kompleks düzenidir. Problem, sadece iyi bir bilgisayarın yapabileceği bir hesap konusu değildir. Aksine, toplumun yapısını kestirmek için ihtiyaç duyduğumuz değişkenlerin bazıları, bizlerce asla bilinemez ve bazılarının da zamana, şartlara ve ortaya çıkan yeni durumlara bağlı olarak değişir. Bu sebeple, toplumsal yapının formüle edilmesi çok zor hatta imkânsızdır.

Böylece Avusturya iktisatçıları birey faaliyetlerinin, beklenti içermemesi ve tasarlanmayan sonuçlar doğurmasından dolayı, iktisadın kendine özgü bir yöneme ihtiyaç duyduğunu belirtirler. Bu durum Mises’te olduğu biçimiyle iktisat “insan faaliyetlerinin a prioristik kuramıdır” ve praxeology ‘nin bir dalıdır önermesi ile kendini bulur.

2.3.6. Bilgi ve Zamanın Önemi

Avusturya Okulu'nda sübjektivizm ve bireycilik, piyasa düzeni ve rekabet içerisinde anlamını bulmaktadır. Piyasaya bir süreç olarak bakılır. Bu hem rekabetin kaynağı hem de keşfin, dinamizmin, eksik ve kısmi bilginin ayrıca tarihsel zamanın ortaya çıkartıldığı durumu ifade eder.

Menger tarafından temeli atılmış, Mises ve Hayek tarafından formüle edilen bu düşünce sistematığı literatürde “piyasa süreci teorisi” olarak adlandırılmaktadır. Bu teori daha çok bilgi problemleri üzerine oturtulmaktadır. İktisadi kararlar mevcut bilgi çerçevesinde ele alınır. Fakat bu bilgi kısmi ve yereldir. Bu sebeple iktisadi faaliyet zaman içerisinde yapılır. Gelecek belirsizdir ve belirsizlik aynı zamanda yeni bilginin gerekliliğini gösterir. Bu düşünce biçimi Avusturya Okulu'nu Neoklasik iktisattan ayırır. Çünkü Neoklasik iktisat bilgiyi tam varsayar.

Avusturya İktisat Okulu'nun bilgi teorisinin çıkış noktası insanoğlunun eksik bilgiye sahip olduğu varsayımdır. Bireylerin sahip olduğu bu eksik bilgi teknolojik bir gelişmeyle aşılacak ampirik bir sorun değildir. Toplum ve ekonomi hakkındaki temel bilgilerin niteliği toplumdaki bireyler arasında dağılmış olması ve tek bir merkezde toplanamamasıdır. Söz konusu bu bilgi, somut - spesifik olgulara ilişkin olmayıp daha genel niteliktedir. Zaman içinde bir yandan topluma ilişkin bilgi artarken bir yandan da toplumun karmaşıklaşması ve teknolojik gelişme ile bireyin bilgisi azalır.

Avusturya Okulu'nda piyasaya bir süreç olarak bakılır ve bilgi bu süreç içerisinde elde edilir. Piyasa bir süreçtir ve dengesizlik dinamizmin, rekabetçi faaliyetin sonucudur. Bu anlamda rekabette önemli olan “tam” olması değil, piyasanın varlığında girişimsel olmasıdır. Girişimsel faaliyet fırsat maliyetinin hiçbir zaman sıfır olmadığı anlamına gelir. Yani girişimsel faaliyetler süreç içinde devamlı değişerek piyasada dengesizliğe sebep olur. Süreç içindeki

sürekli değişim bilgide de değişimi içerir. Dolayısıyla merkezi bilgi yerine kısmi bilgi çok önemlidir.

Hayek'e göre piyasa sürekli değişim içinde olan bir süreçtir. Bu süreç planlanmayan, beklenmeyen değişimleri de içerir. Bu açıdan bilgi tek elde toplanamaz ve merkezi otoritenin hesaplamalarında kullanım için de elde mevcut değildir. Çünkü merkezi otoritenin milyonlarca kişinin kafasındaki bilgiyi bilmesi olanaklı değildir. Bilgi işlem, iletişim araçlarındaki gelişmeler piyasanın sağladığı etkinliği sağlayamaz. Piyasa süreci kısmi bilgiler arasındaki eşgüdümü gerçekleştirir. Piyasa, bireylerin diğer bireylerin faaliyetlerine bakarak kendi faaliyetlerini ayarlamasını sağlar. Bireylerin tepkisi haber alma ve ileriye görme üzerine kuruludur. Piyasa ve rekabet bilgi biçiminde meydana gelen sürekli değişimleri yansıtır. Bu ise beklentilerin sürekli değişmesi anlamına gelmektedir. Hayek'in bilgi teorisi Avusturya Okulu'nun, Walrasgil analizlerin, sosyalist planlamanın fiyatlama ve planlama görüşlerinin ve de Neoklasik Okulun zaman kavramının eleştirilerinin de çekirdeğini oluşturmaktadır.

Neoklasik iktisatta Newtoncu zaman söz konusudur. Buna göre zaman bir çizgi halinde ortaya çıkan değişimler biçiminde gösterilir. Zaman uzay ya da mekana benzetilerek buralarda doğru olan her şey zaman içinde doğru olduğu kabul edilir. Ayrıca genel denge teorisinde tüm ayarlamalar sonsuz bir hızda ve akıcılıkla gerçekleşir. Dolayısıyla değişime ve dinamik sorunların çözümüne de gerek yoktur. Tüm piyasada anında denge söz konusudur.

Avusturya Okulu ise reel ya da sübjektif zaman kavramını benimsemiştir. Reel zamanda, bireyler planlarını yaparken ve eylemde bulunurken yeni deneyimler elde ederler. Bu deneyimler bir biçimde yeni bilgilere yol açarlar, bireyler bu bilgilere dayanarak geleceğe ilişkin plan ve eylemlerini ayarlarlar. Yani Neoklasik Okulun tersine zaman geçtikçe

bilgilerimiz de artacağından ekonominin doğal durumu durgunluk değil değişimdir.¹³⁰

Avusturya Okulu'nun yukarıda açıklanan bu metodolojik ilkeleri, onların Neoklasik makro ve mikro analizlere yönelttiği eleştirilerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Ayrıca Hayek, Keynesgil müdahaleci politikalara ve sosyalist planlamaya karşı çıkarken de kendiliğinden oluşan kurumlar ve bilginin niteliğine dayanan bu çekirdek görüşünden hareket etmiştir. Sonuç olarak Avusturya İktisat Okulu'nun Menger'le temelleri atılan metodolojik ilkeleri, tüm temsilciler tarafından tarihsel bir süreç içerisinde oluşmuş ve Okul'un ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki düşüncelerinin çıkış noktası olmuştur.

Avusturyalılar, ekonomide, bir fırsatın girişimciler tarafından keşfedilmemiş olması durumunda, girişimcilerin hata yapmalarının mümkün olduğunu savunmuşlardır. Girişimci karının yükselmesi kesinlikle bu tip bir hatanın varlığındandır. Bunun tersine, Neoklasiklerde girişimci hatası yoktur. Bunun nedeni Neoklasikler olarak bir yapay maksimasyon çerçevesi içerisinde yapılan sözde maliyet-fayda analizine dayanarak alınan tüm kararları rasyonelleştirirler. Bu yüzden, saf girişimci karının Neoklasik dünyada var olması için bir sebep yoktur. Bu kar Neoklasiklerde bir üretim faktörünün geliri veya risk tahmininden doğan bir gelir olarak düşünülür.

Girişimciler sürekli olarak sübjektif pratik dağınık ve ifade etmesi zor bilgi üretirler. Bu yüzden, bilginin sübjektif algısı Avusturya metodolojisinin ana elementlerden biridir. Neoklasik İktisat bilgiyi objektif olarak ele alır. Aslında, çoğu iktisatçı "bilgi" kelimesinin Avusturya ve Neoklasik iktisatçılar tarafından farklı anlamlara geldiğini anlamamıştır. Gerçekte, Neoklasikler için bilgi, alınıp satılabilen mal gibi objektif bir şeydir. Bu "bilgi" Avusturyalıların sübjektif bilgisi değildir. Avusturyalılara göre bilgi, yaratılan, yorumlanan ve belirli bir eylemde kullanılan ilgili pratik bilgidir.

¹³⁰ Yay, a.g.m., s.23-25.

Girişimcilik, yokluğuyla Neoklasik iktisat biliminde göze çarparken, Avusturya iktisat teorisinde yönlendirici rol üstlenen bir güçtür. Aslında, denge modellerinde yer almayan ve sürekli dengesizlik halinde bulunan girişimcilik Neoklasik yazarların dikkatini çekmiştir. Ayrıca, Neoklasikler girişimciliği beklenen maliyet ve faydasına göre tahsis edilebilecek bir üretim faktörü olarak düşünürler. Ancak girişimciliği bu şekilde algılamak, zlemeyen bir çelişki yaratmaktadır: Girişimciliği beklenen maliyet ve faydalarına göre talep etmek bazı bilgilerin girişimci tarafından yaratılmadan önce de var olduğunu ima eder. Diğer bir deyişle, girişimcinin ana fonksiyonu daha önce var olmayan ve bilinmeyen yeni bilgi yaratmak ve keşfetmektir. Yani beklenen maliyet ve faydaya göre girişimcilik tahsisine dair önceden bir karar vermek imkansızdır.

2.4. AVUSTURYA İKTİSADINDA DEğER KAVRAMI

Avusturya Okulu'nun değer teorisine ilişkin bir çok ilkesine ilk dönem ekonomistleri değinmişlerdir. Galiani, Condillac, Lloyd, Dupuit ve özellikle Gossen fayda ve kıtlık kavramları üzerinde çalışmışlardır. Lloyd, Dupuit ve Gossen azalan marjinal fayda kuramını tamamen yerleştirmişler fakat bütünleşmiş bir teorik sistem kuramamışlardır.

Menger marjinal fayda kavramı yaratıcılarından biridir. İktisatçılar bir düşüncenin aynı anda birden fazla iktisatçı tarafından (birbirlerinden habersizce) ortaya konmasına, "oklu devrim"e, örnek olarak marjinal fayda devrimini gösterirlerse de, bu benzetmeyi bir ilk yaklaşım olarak kabul etmek ve düşünce sistemlerindeki farklılıklara dikkat etmek gerekir.¹³¹ Marjinal faydanın diğer iki yaratıcısı ise Jevons ve Walras'tır. Marjinal devrimin iktisada en büyük katkısı sübjektif değerin keşfidir. Sübjektivizm bu üç isimin

¹³¹ Yay, a.g.m., s.23-25

değer teorisinde de temel öge olarak kabul edilir. Fakat bu üç isim farklı görüşlere sahiptirler.

Menger'in temel sorunsalı insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların tatmin ve teminine yönelik bilinçli insan hareketidir. Menger'e göre iktisadın konusu amaçlı insan faaliyetleri ve sonuçlarıdır. İktisadi analizin temeli metodolojik bireyciliktir. İktisadi faaliyeti, neden-sonuç ilkesi yardımıyla birbirini izleyen nedensellikler zinciri şeklinde açıklamaya çalışır. Bir nesnenin mal sayılabilmesi, onun insanın kişisel ihtiyaçlarını karşılama özelliği yanında, insanın bu ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bilgiye sahip olmasına da bağlıdır.

Bir malın değeri, o malın faydasından türetilir. Fakat malın sağladığı bu fayda tamamıyla değere çevrilmeyebilir. Bazı mallar vardır ki çok fazla faydaya sahip olsalar dahi değerleri yoktur. Değer bir malın toplam faydası değil bu faydanın bir kısmı olarak nitelenebilir. Jevons buna “son eklenen birimin faydası” (the final degree of utility) derken Avusturyalılar marjinal fayda demektedir.

Jevons, marjinal fayda ilkesine dayanan bir değer teorisi geliştirirken, optimizasyon sorununa dikkat çekmiştir. O'na göre iktisadi problem, varolan kaynakların amaçlar arasında etkin dağılımıdır. Jevons değeri birim cinsinden ölçülebilir şekilde, fayda ve tatmine eş saymıştır. Birey bir obje ile uygun biçimde temas kurduğu vakit, bu objenin, bireyin zihninde belli bir sayıda tatmin yarattığını düşünmektedir.¹³² Buna göre daha fazla tatmin birimi yaratan obje daha değerlidir.

Menger ve Jevons matematiğin ekonomideki rolü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İkisi de klasiklerin objektif üretim maliyeti teorisine karşı çıkmıştır. Bu iki iktisatçı da teorilerini, insanların daha çok fayda sağladığı

¹³² Gordon, a.g.e., s.12.

malları seçmesi şeklinde gerçekleşen ekonomik mübadele üzerine kurmuşlardır.

Jevons analizini fayda üzerine kurmuştur. Menger ise analizinde faydayı değil tatmini kullanmıştır. Bu tatmin aklın öznel durumunu tanımlarken, fayda ise tatmini sağlayabilecek ürünün nesnel karakterini tanımlamaktadır. Jevons, faydanın malların içsel kalitesi olmadığına ısrar etmektedir. Bunun yerine fayda, nesnelerin bizim amaçlarımıza hizmet etmesi vasıtasıyla oluşan somut kalitedir. Jevons faydanın değişkenliğini tanımlarken, ürünün artışının sağladığı farklı fayda seviyelerini karşılaştırmıştır. Menger sadece çeşitli ihtiyaçlarla ilişkili olan tatminin derecelerine değinmiş ve sadece bu farklı tatmin dereceleri arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Hayek, Menger'e serbest ve ekonomik mallar arasındaki ayrımı kıtlık fikrine dayandırması sebebiyle itibar gösterirken Menger'in kıtlıktan kastettiği şey ise sadece malların kullanılabilirliğidir. Jevons ise kıtlık terimine önem vermiştir.

Objektif değer teorisinde malın değeri üretim aşamasındaki koşullara bağlı iken, subjektif değer teorisinde değer, potansiyel tüketicinin ihtiyaçlarına bağlıdır. Burada Menger ve Jevons subjektif olarak sınıflandırılırken Smith Ricardo ve Marx objektiftir. Başka bir tanımlamada ise, bir mal tüketicinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek objektif bir kapasiteye sahipse bu mal değere sahiptir ve bu değer objektiftir. Eğer bir mal değerini herhangi bir faktörden değilde tüketicinin belirli bir ihtiyacını karşılama kapasitesine sahip olmasından alıyorsa o mal subjektif değer sahibidir. Bu tanımlama ile Menger subjektif Jevons ise objektif olarak sınıflandırılmaktadır.

Jevons ve Menger klasik ilk tanımlamadaki gibi bir objektif değer teorisini reddetmişlerdir. Fakat Jevons'un reddi daha az radikaldir. Jevons'a göre klasik iktisatçıların, bir ürünün maliyetinin fayda rolü dikkate alınmadan değeri belirlemesi fikri yanlıştır. Jevons üretim maliyetlerinin arzı, arzın faydanın son dercesini, bu faydanın da değeri belirlediğini ileri sürmüştür.

Walras'ın dikkat çektiği nokta ise birbirinden bağımsız çok sayıda iktisadi faaliyetin varolduğu bir ekonomideki faaliyetler arası tutarlılıktır. Bu amaçla, bireysel marjinal faydanın talebi belirlediği tam rekabet piyasalarında genel dengenin formülasyonu temel araştırma programı olmuştur. İktisatçının işi, bireysel davranışları incelemek değil, bireysel mübadelelerin otomatik olarak nasıl uyuştüğünü keşfetmek olmalıdır.¹³³ Aynı zamanda Walras, değeri keyfi olarak belirlenmiş bir birim ya da rakam olarak görme eğilimindedir.¹³⁴

Bu farklılıkların yanı sıra Walras ve Jevons'da bir değişkenin marjinal değeri ile kastedilen, o değişkenin toplamındaki anlık değişme oranı iken Menger'de ise marjinal fayda yalnızca bireyin psikolojik zevklerini değil, aynı zamanda bu zevklere atfettikleri ölçülemeyen önemi de ifade etmektedir.

Jevons ve Walras'ın değer teorilerine katkısı ise marjinalizm ve fayda kavramları çerçevesindedir. Walras'a göre ekonomide birbirinden bağımsız çok sayıda faaliyet mevcuttur. Bu ekonomi, talebin marjinal fayda tarafından belirlendiği tam rekabet piyasasıdır. İktisatçının yapması gereken, bireysel mübadelelerin nasıl uyumlandığını araştırmaktır. Jevons'ta ise en önemli iktisadi problem kaynakların etkin dağılımı sorunudur ve değer teorisini bu çerçevede geliştirmiştir. Teorinin amacı ise bireylerin davranışlarını incelemek değil, bireylerin toplamını ele almak olmalıdır.¹³⁵

Böhm-Bawerk, Menger'in sübjektif değer teorisinin geliştirilmesine ve yayılmasına yardımcı olduğu gibi, sermaye ve faiz teorisine de önemli katkılarda bulunmuştur. Her ne kadar sermaye ve faiz teorisinin Avusturyen niteliği konusunda tartışmalar varsa da, Böhm- Bawerk, zaman tercih oranı kavramını iktisada kazandırırken üretimin zaman boyutunu da vurgulamıştır:

¹³³ Yay, **a.g.e.**, s.2.

¹³⁴ Gordon, **a.g.e.**, s.12.

¹³⁵ Yay, **a.g.m.**, s. 3.

Bir kere tüketim ve üretim kararlarına zaman boyutu katıldığında, faiz olgusunu açıklamak kolaydır. Üretim zaman aldığından ve iktisadi bireyler şimdiki geliri gelecekteki gelire yeğleyeceklerinden, sermaye kullanan üretim süreci, önceki dönemlerde cari çıktısının bir kısmını "zaman-tüketen/dolambaçlı" üretim süreçlerine yatıran kişilere kar sağlamaktan geri kalmayacaktır. Wieser iktisada "alternatif fırsat maliyeti" kavramını kazandırır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENGER VE DEĞER TEORİSİ

Menger'in "İktisadın İlkeleri" adlı eseri iktisat biliminde bir devrim niteliği taşımaktadır, nitekim Knut Wicksell 1921'de; Ricardo'nun "İlkeler"inden beri hiçbir eserin Menger'in "İktisadın İlkeleri" eseri kadar büyük bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir.¹³⁶ Menger bu eseriyle iktisat bilimi için çok değerli ve farklı fikirler öne sürmüştür. Bu fikirler arasında marjinalizm ve subjektivizm sayılabilir. Eser ayrıca iktisadi düşünce tarihinin gelişiminde de önemli bir role sahiptir. Ancak eser, dönemin iktisatçıları tarafından pek ilgi gösterilmemesinin yanı sıra, eserin savunduğu görüşler Alman Tarihçi Okulu tarafından da reddedilmiştir.

Modern iktisat teorisine geçişte önemli rol oynayan "İktisadın İlkeleri" eserinin ilk bölümünde Menger, Mal Teorisi (The General Theory of the Good) başlığı altında malların doğasını incelemiştir. İkinci bölümde ise iktisat ve iktisadi mallar arasındaki ilişkiyi insan ihtiyaçları, kıtlık ve refah kavramları çerçevesinde incelemiş ve üçüncü bölümde ise değer teorisini analiz ederek değer doğasını, gerçek ölçüsünü bulmaya çalışmıştır.

Carl Menger, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde hızla düşüşe geçen Klasik değer teorisine yeni ve oldukça farklı bir bakış açısı getirmiştir. Menger Klasik İktisadın savunduğu nesnel emek - değer teorisinin yerine subjektivist görüşü benimseyen öznel değer teorisini savunarak iktisat biliminde değer kavramına farklı bir bakış açısı sağlamaya çalışmıştır.

Menger'in subjektivizmi benimseyen öznel değer teorisi ile birlikte bireylerin tatminleri ön plana çıkmıştır. O'na göre malların değeri

¹³⁶ Knut Wicksell, "Selected Papers on Economic Theory", Cambridge: Harvard University Press, 1958, s.191.

belirlenirken, üretimde kullanılan emeğe dayanan değer teorisi yerine bireye sağladığı faydaya bağlı olan değer teorisinin kullanılması daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Menger'e göre, aslında piyasada gerçekleşen tüm ekonomik faaliyetler temelinde subjektif değer teorisine dayanmaktadır. Bireyler arasında subjektif tatmin karşılaştırılmaz ve toplanamaz. Çünkü malın değeri, onun doğasında olan bir şey değil, bireylerin subjektif arzularının tatminini sağlayacak bilginin göz önüne alınarak, bu mala verdiği önem derecesidir.¹³⁷

Menger'e göre ekonomik faaliyetlerin iki kutbu vardır ve bu kutuplar insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların tatmininde kullanılan araçlardır.¹³⁸ İnsan istekleri ihtiyaçlar tarafından belirlenir. İhtiyaçlar teorisini, değer teorisini tamamlayıcı bir teori olarak düşünmüş ve formüle etmeye çalışmış, teori üzerinde çalışırken kullandığı yöntemi de bireyi merkeze oturtması sebebiyle subjektivist olarak tanımlamıştır.

1870'lerde gerçekleşen marjinal devrim ile birlikte iktisat literatürüne giren subjektivizm kavramı, Avusturya İktisat Okulu'nun ana çerçevesini belirlerleyen bir kavramdır. Menger'in en büyük hamlesi, değer, malların içinde kendiliğinden varolmadığını ve sadece bizim onlara ihtiyaçlarımızın tatmini doğrultusunda yüklediğimiz anlam olduğunu savunmuş olmasıdır.¹³⁹ Diğer bir deyişle, değer bir malı seçen bir bireyin, o mala karşı benimsediği tutum ve eğilimdir. Menger'e göre malların bir değere sahip olması ancak bireylerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması ve bireylerin bu malları başka amaçlar için kullanmayı düşünmeleriyle olur. Menger'in eserinde de belirttiği gibi değer, malların doğasında kendiliğinden varolmadığı gibi, bireyin yaşaması ve mutlu olması için gerekli olan

¹³⁷ Taylor, **a.g.e.**, s.41-42.

¹³⁸ Ulutan, **a.g.e.**, s.442.

¹³⁹ Gene Callahan, "Carl Menger: The Nature of Value", Ludwig Mises Institute, Ekim 2003, (Erişim) <http://www.mises.org/article.aspx?Id=1349>.

ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla seçtiği mala yüklediği anlamı ifade eden bir kavramdır.¹⁴⁰

Menger “İktisadın İlkeleri” adlı eserinde ilk olarak kullanışlı bir objenin, daha sonra bir malın ve son olarak ekonomik malın özelliklerini tartışır. Malları insan ihtiyaçlarını anında ve doğrudan tatmin edebilmesi bakımından birincil ikincil ve üçüncül derecede önemli olmak üzere sınıflara ayırır. Buna göre örneğin ekmek malında ekmek birincil sırada, un ikincil, değirmen üçüncül sınıftır.¹⁴¹ Üretim faktörlerinin alacakları pay, bu faktörlerin üretim esnasındaki verimlilikleri ve yine üretimde kullanıldıkları miktar ve oranlara göre değişiklik gösterecektir.

Menger malın subjektif doğasını, kişinin isteklerini ve objelerin kişinin bu isteklerini karşılamadaki tatmin seviyesi ile ilgili olarak kişinin bilgisine ve tavrına bağlı olduğunu vurgular.

Menger’e göre piyasa ekonomisinde yer alan tüm ekonomik faaliyetlerin açıklaması, eninde sonunda sübjektif değer teorisine dayanır. Çeşitli tüketici mal ve hizmetlerinin değeri, değerlemeyi yapan kişi dışında objektif faktörlere dayanmaz. Değerleme sübjektif bir konudur ve bu yüzden objektif terimlere ve ölçümlere indirgenemez ve ayrıca değerlendirme diğer alternatiflerin yarattığı artıklar yerine, özel bir artık yaratan şeyin tercih edilmesidir. Değerleme sonrasında kişi, amacı ile ilgili kararı ve eylemi doğrultusunda belirli miktardaki çeşitli mal ve hizmetleri sıralar.¹⁴² Teori, insanın yaptığı değerlemenin doğasını açıklamak ve anlamak üzere belirgin bir değer ölçüsü üretmeye çalışmıştır. Bu sırada ortaya çıkan alternatif amaçların sıralanması, kişinin kararının herhangi bir aşaması sırasında karşı karşıya geldiği tatmin beklentileri tarafından belirlenir. Kişi devamlı olarak kendisine en yüksek tatmini sağlayacağını düşündüğü alternatifi seçecektir.

¹⁴⁰ Huston McCulloch, “The Austriam Theory of Marginal Use”, NEBR Working Paper Series, Mart, 1997, (Erişim) <http://www.nber.org/papers/w0170> , s.1.

¹⁴¹ Ulutan, **a.g.e.**, s.442.

¹⁴² Taylor, **a.g.e.** , s.40.

Değerin özneliği tatminin doğasında yatar. Tatmin özeldir ve sayısal bir ölçüme açık değildir. Tatmin veren şey her zaman kişisel bir kapsamdadır ve insanlar farklı mal ve hizmetlerden tatmin türetebilirler; bu her insanın kendisini memnun eden şeylerin tipinin farklı olmasından kaynaklanır. İnsanların tercihleri zamandan zamana değişime uğrar ve alternatif seçimlere verdiği öncelik sıralaması herhangi bir zamanda yeniden düzenlemeye maruz kalabilir. Kişinin değer ölçüsü ekleme ve çıkarmalar ile başkalaşabilir.¹⁴³

Değerleme konusunun kişi ile ilişkilendirilmesi demek her kişinin yalnızca kendi ihtiyaçları doğrultusunda endişe taşıdığı anlamına gelmemektedir. Kişi başka insanlara yardım ederek de tatmin olabilir ve içini rahatlatır. Tatmin çoğu kez egoist motiflerden olduğu kadar özveri ile de sağlanabilmektedir. Fakat sağlanan tatmine aldırmadan şu nokta devam etmektedir. Her seçim, seçimi yapan kişinin öznel değerlemesinden doğar. Ortadan kaldırmak istediği rahatsızlık kendi zihnindedir. Bu rahatsızlık kendisinin ya da bir başkasının karşılaşacağı acil çözülmesi gereken bir problem de olabilir. Onun seçimi dikkatini verebildiğinde ortadan kaldıracılabileceği diğer problemlerden kaynaklanan bir rahatsızlık sebebiyle kendi tercihinden ileri gelir.¹⁴⁴

Menger buraya kadar açıklamaya çalışmış olduğumuz değer kavramının belirlemesinde marjinalizm yöntemini kullanmıştır. Modern iktisat teorisine geçişte bir dönüm noktası olan marjinalizm, herhangi bir malın değeri belirlenirken o mala ilişkin olarak son kullanılan birimin temel alınmasını öngörür. Marjinalizm kavramı ile bireyi iktisat teorisinin temeline oturmuştur. Klasiklerin değer tanımı bir malın üretiminde kullanılan emeğe eş değer iken Menger'de değer o malın bireye sağladığı fayda ile ölçülmektedir. Burada belirtilen fayda, bireyin herhangi bir malın değeri ile ilgili olarak o malın tamamından elde ettiği faydanın ölçülmesi ile değil bu mala ilişkin

¹⁴³ Taylor, **a.g.e.** , s.40.

¹⁴⁴ Taylor, **a.g.e.** , s.41.

olarak kullanılan son birimden elde edilen faydanın bu malın değerini belirlediğini belirtir.

Değerleme, her zaman belirli mal ve hizmetlerin tanımlı miktarlarından ortaya çıkmaktadır. Seçimler ve kararlar arz edilen tüm mal ve hizmetler için düşünülemez. Menger'e göre bu marjinal oryantasyon Klasik iktisatçıların değer paradoksundaki eksik noktadır. Klasikler; "su elmastan daha kullanışlı ve değerli olmasına rağmen neden elmasın fiyatı suyunkinden fazladır" sorusuna cevap verememişlerdir. Azalan marjinal fayda ilkesi ile bu ikilem çözüme kavuşturulabilir. Yeni eklenen her bir birim mal kendisinden öncekine nazaran önemini ve zorunluluğunu yitirmektedir.¹⁴⁵

Marjinal fayda analizinin içinde yeralan subjektif değer teorisi ile birlikte, malların değeri artık Klasik iktisatta olduğu gibi üretim maliyetlerinin bir fonksiyonu olarak değil, bireylerin subjektif değerlendirmeleriyle belirlenir. Menger'in değer teorisinde önemli olan bireyin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik bireysel faaliyetlerdir ve analizin temeli ise metodolojik bireyciliktir.

Menger bütün sistemini metodolojik bireyciliğe dayandırır. Toplum tek tek bireylerden oluşan atomistik yapıdadır. Metodolojik bireyciliğe göre, bütün sosyal fenomenlerin açıklanması bireylerin davranışlarını analiz etmekten geçer. Buna göre ekonominin izahı yapılırken, bireyin hareketleri ve kolektif grupların bireyden bağımsız hareket edemeyecekleri gözönünde bulundurulmalıdır.¹⁴⁶ Toplumda bütün iktisadi ve sosyal kararlar bireylerin tercihlerine göre belirlenir.

Menger diğer Avusturya iktisatçılarından farklı olarak matematiksel metodun kullanılmasını ve ekonomik değişkenlerin karşılıklı belirlenmesini

¹⁴⁵ Taylor, **a.g.e.** , s.41.

¹⁴⁶ Fritz Machlup, "Austrian Economics" , The McGraw Hill Encyclopedia of Economics, London: McGraw Hill Co. 1994, çev: İrfan Kalpalı, s.42-47.

reddetmiştir. Aynı zamanda Menger psikoloji gibi soyut değişkenlerle çalışmıştır. Menger'in iktisadi olguların doğasının özüyle ilgilenmesi, bu olguların kökeniyle ve varlığının sebepleriyle ilgilenmesi anlamına gelmektedir.

Menger'in değer teorisinde yer alan bir başka faktör ise ekonomik kararların alınmasında yer alan belirsizliktir. Klasikler ve Neoklasikler ekonomik kararların alınma sürecinde tüm verilerin bilindiğini savunurken, Menger mükemmel ve tam bilginin olmadığını savunur.

Menger İktisadın İlkeleri adlı eserinin önsözünde belirttiği gibi *“Dikkatimi ürünleri içeren ekonomik fenomenle üretimin ilgili aktörleri arasındaki nedensel bağları analiz etmeye yöneltmişimdir. Sadece gerçeklik temelinde oluşturulacak bir fiyat teorisi kurmak için değil, çıkarlar, ücretler, yer kirası vs. gibi tüm fiyat fenomeni birleştirilmiş bir bakış açısına yerleştirerek, diğer birçok iktisadi süreçlerden edindiğimiz önemli izlenimler tamamıyla yanlış anlaşıldığı için.”*¹⁴⁷ Menger'in amacı Klasik iktisadı çöktürmekten öte, iktisat bilimine yeniden yapılandırılmış bir fiyat teorisi modeli kazandırmaktı.

Menger, gerçeklik temelli fiyat teorisini kurma çalışmalarının merkezine ve genel olarak iktisat teorisinin merkezine insan eylemlerini yerleştirmiştir. İnsanın iktisadın hem başlangıcı ve hem de sonu olduğunu savunan Menger iktisatı da insanların istekleriyle başa çıkma yeteneğinin teorisi olarak adlandırmıştır. İnsan isteklerini, iktisat teorisi analizinin temeline koyanlar daha önce varsa da bu teorinin yönteminin biçimlenmesi Menger tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹⁴⁷ Carl Menger, **Principles Of Economics**, Ludwig von Mises Institute, 2004, electronic online edition, s.49.

Menger iktisadi incelemesine “*Herşey neden-sonuç yasasına tabidir*” diyerek başlar.¹⁴⁸ Menger insan isteklerinin tatmininin sadece zihinsel olmadığını bununla beraber dış dünyaya da bağımlı olduğunu savunmuştur. Menger’de tatmin süreci, insanın zihnine içsel yani öznel durumlara bağlı olmasının yanısıra dış dünyaya ait nesnel durumlara da bağlı nedensel zincirin halkalarıdır: “*ve dahası onun ifadeleri, büyük evrensel ilişkiler yapısındaki bağlardır. İnsanın bir durumundan bir diğerine değişikliği nedensellik yasasına maruz kalmaktan başka birşeyle idrak etmek mümkün değildir. Eğer, sonuç olarak, biri ihtiyaç durumundan ihtiyacın tatmin edildiği başka bir duruma geçerse, bu değişiklik için yeterli nedenler mevcut olmak zorundadır. İnsanın organizmasında rahatsız durumu iyileştirmek için işleyen güçler olması gerekir, ya da bu yönde çalışan dışsal şeyler olmalıdır. Doğa ihtiyaçlarımızın doyurulmasını sağlamakta yeterlidir.*”¹⁴⁹

Menger’deki nedensellik zinciri iki yönlüdür. Yani sadece dünyaya ait nesnel durumlardan tatminin öznel durumlarına doğru gelişen bir nedensellik zinciri olmayıp, aynı zamanda insanın isteklerini doyurma sürecinde dış dünyaya bağımlı olması sebebiyle öznel durumlardan nesnel durumlara doğru gelişen bir nedensellik zinciri de mevcuttur. İnsan tatmin sürecinde hem son sonuç hem de son nedendir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bilgilerden hareketle Menger’in değere ilişkin çıkarsamalarını farklı bir boyutta incelemeye çalışacağız. Menger’in değer teorisinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu teorinin içerdiği çeşitli dinamiklerin daha açık bir şekilde ifade edilmesi yararlı olur. Klasik değer teorisinde mallar için söz konusu olan değer ile Menger’in İktisadın İlkeleri eserinde mallar için tanımladığı değer arasındaki farklılığı daha iyi kavrayabilmek için öncelikle Menger açısından mal tanımının irdelenmesi gerekmektedir.

¹⁴⁸ Menger, **a.g.e.** , s.51.

¹⁴⁹ Joseph T. Salerno, “Biography of Carl Menger: The Founder of Austrian School”, The Ludwig von Mises Institute, (Erişim) www.mises.org/3239

3.1. İKTİSAT VE İKTİSADİ MALLAR

İnsan ihtiyaçları, insan doğasından kaynaklanır diyen Menger, ihtiyaçların noksan tatmininin insan doğasının gelişmesini engelleyeceğini savunur. Hayatımızı sürdürmemiz ve ayrıca refahımız, bu ihtiyaçlarımızın tatminine dayanmaktadır. Birey, tüketim malları içerisinde hayatını sürdürmesi ve refahı için gerekli olanları seçecektir. Fakat birey sadece şimdiki ihtiyaçlarını tatmin edecek mallar tüketecek olursa, refahını eksik düzeyde sağlamış olacaktır.

Menger mal, insan istekleri ve ihtiyaçlarının tatminini sağlama sürecinde nedensellik zincirinin dışsal dünyaya ait unsurların bir kısmı olarak tanımlar ve Menger'e göre eylem mallar üzerinden işler. Menger'in İktisadın İlkeleri eserinde belirttiği üzere:

“Dışsal dünyaya olan genel bağımlılığımız: kendi bütünlüğü içinde dışsal dünya bize içinde yaşadığımız bir bütün olarak sunulur. Bu dışsal dünyanın belli parçalarına ya da onun içindeki bazı ilişkilere bağımlılık bizimle bazı ilişkiler içinde sunulmalıdır. Bu sona kadar bu parçalar özellikle birbirine uydurulmalıdır. Nesneler insanların isteklerini tatmin ettikleri sürece mal olarak adlandırılırlar. Nesneler insan ihtiyacını karşılayabilme kapasiteleri ölçüsünde mallar olarak adlandırılırlar.”¹⁵⁰

Menger İktisadın İlkeleri'nde malları dışsal dünyaya ait unsurlar olarak tanımlamış ve bunların “mal karakteri”ne sahip olabilmesi için gereken bazı şartlardan bahsetmiştir.

“1. Bir insan ihtiyacı

¹⁵⁰ Salerno, **a.g.m.**

2.Nesnelerin ihtiyacın doyurulabilmesi ile nedensel bağlantı içinde sunulabilme yeterliliğinin bulunması

3.Bu nedensel bağlantıya dair insan bilgisi

4.İhtiyacın doyurulması için yeterli yönde hükmedilmesi¹⁵¹

Malların mal karakterine sahip olabilmesi, bazı nedensel ilişkilerin varlığını gerektirir. Nesneler ve insan ihtiyaçları arasındaki bu ilişkiler doğrudan olduğu gibi dolaylı da olabilirler. 1.sıradaki mallar; bu mallar ihtiyaçların tatminini doğrudan sağlayan mallar sınıfındadır. Bu mallara tüketici malları denir. 2.sıradaki mallar; bu mallar ise ihtiyaçların tatminini dolaylı yoldan sağlayan mallar sınıfındadır. Ayrıca bunlar 1.sıradaki malların üretiminde de kullanılan mallardır. Bunlara üretici malları denir.

Menger “İktisat biliminin gelişiminde bir çok şeyi etkileyen sonuçlar doğurmuş hatalar arasında en korkuncu, malların değerini içerdiği emek ile belirlemek olmuştur. Malların değerini, üretiminde kullanılan malların değeri ile ölçmek anlaşılmalıdır. Böylece bu argüman, malların değerinin evrensel olarak geçerli açıklamalarını kavrama sorunu ile ilgili ne biçimsel olarak doğru bir sonuca ulaşır ne de gerçeğin niteliklerine uyar. Bir yandan bu durum deneyimlerle gelişmektedir. Ve bir yandan da ürünü oluşturan yüksek derecedeki mal kombinasyonlarının ürünü olmayan mallarla uğraşmak zorunda olduğumuzdan açıkça uygulanamaz. Düşük dereceli malların değeri böylelikle üretiminde istihdam edilmiş yüksek derecedeki malların değerleriyle belirlenemez. Öte yandan yüksek derecedeki malların değeri her zaman ve istisnasız üretimine hizmet ettiği düşük derecedeki malların muhtemel değeri için bir kanıttır. Yüksek derecedeki mallara olan ihtiyacımızın varlığı, üretimine hizmet ettikleri malların beklenen ekonomik karakterlerine ve böylece beklenen değerine bağlıdır. İhtiyaçlarımızın tatmininin gerekliliğini sağlamlaştırırken, beklenen değeri olmayan düşük derecedeki malların üretiminde kullanılan mallara hükmetmemize gerek

¹⁵¹ Menger, a.g.e., s.52.

yoktur. Böylelikle yüksek derecedeki malların değeri onların üretimine hizmet eden düşük derecedeki malların beklenen değerine bağlıdır ilkesine ulaşırız. Böylece yüksek derecedeki mallar değer kazanır ya da bizim değer beklentisinde olduğumuz malların üretimine hizmette bulunduğu sürece değerlerini sürdürürler. Eğer bu olgu belirlenmiş ise, şu açıktır ki yüksek derecedeki malların değeri düşük derecedeki ilgili malların muhtemel değerinde belirleyici faktör olamaz. Ayrıca düşük derecedeki malların üretimi için sarfedilen yüksek derecedeki mallar onların bugünkü değeri içinde belirleyici bir faktör değildir. Diğer yandan yüksek derecedeki malların değeri her durumda ekonomize eden birey tarafından atanacaktır ya da üretiminde kullanılan düşük derecedeki malların muhtemel değeri tarafından düzenlenir.”¹⁵² şeklinde belirtmiştir.

Menger insan ihtiyaçlarını doğrudan tatmin eden mallar olan tüketici mallarının varlığı için hiçbir gereklilik olmazsa üretici mallarının da ortaya çıkmayacağını savunur. Yani 2. sırada yer alan üretici mallarının gereklilikleri 1. sıradaki tüketici mallarının talebine bağlıdır.

Menger malın doğasını tanımlarken malların nedensel bağıntısı içinde işgal ettiği yeri tanımlamaya çalışmıştır. Bu mallar arasındaki nedensel ilişkiler olarak adlandırdığı ilişkileri açıklamaya çalışır. Menger’e göre birinci sıradaki ihtiyaç malları (tüketici malları) ekmek gibi insan ihtiyaçlarını direk olarak tatmin eden mallardır. Menger’in dediği gibi “*ekmek ile ihtiyaçlarımızdan birinin tatmini arasındaki ilişki....doğrudan bir ilişkidir.*”¹⁵³ Ekmeğin üretiminde kullanılan un, fırın hizmetleri, fırındaki işçilerin emeği gibi üretim bileşenleri ile insan ihtiyaçları arasında ilişki dolaylı yani ikinci sırada yer alır. İkincil olmalarının sebebi ise ekmek üretiminde tamamlayıcı nitelikte bulunmalarıdır.

¹⁵² Menger, **a.g.e.** , s.149-151.

¹⁵³ Menger, **a.g.e.** , s.56.

Aynı şey üçüncü dördüncü veya beşinci sıradaki mallar için de uygulanır. Menger'e göre *“yüksek dereceli malların daha düşük dereceli mallara dönüşme ve sonunda insan ihtiyacını tatmin etme süreci düzensiz değil ama diğer değişme süreçleri gibi nedensellik yasasına tabidir”*.

Menger “ekonomik olan” ve “ekonomik olmayan” mallar ayrımı yapar. Bu ayrımda tüm insan isteklerini karşılamada gereken miktardan daha az miktarda olan mallar ekonomik mallar, gereken miktardan daha fazla miktarda olan mallar ise ekonomik olmayan mallardır.

İnsanlar, isteklerini karşılamada gerekenden fazla olan mallarla ilgili kesin bir eyleme girmezler. Fakat birey, ekonomik malları kendi ihtiyaçlarını mümkün olan en iyi şekilde tatmin etmek için ekonomize etmek zorundadır. Ekonomize etmek, belli bir şeye olan ihtiyaçları acillik derecelerine ve önemlerine göre sıralayıp, daha az önemli olanları tatmin etmeden bırakırken, mal kaynaklarını en önemli ihtiyaçların hizmetine göre tahsis etmeyi kapsar.¹⁵⁴ Amaçlarına ulaşmak isteyen insan, kıt kaynakları kullanır. Menger'e göre ekonomize etme işlemi amaçsal bir davranış ya da eylemden başka bir şey değildir. Buna ek olarak ikinci üçüncü sıradaki malların mal karakteri, daha öncelikli olan malların ekonomik karakterinden kaynaklanır. Örneğin insan ihtiyaçlarına göre çok fazla saf suyun bulunduğu bir yerde, ne suyu ne de insan yapımı su depolarını, su pompalarını, borularını ve filtrelerini ekonomize etmeye ihtiyaç olur.¹⁵⁵

Menger bu konuyla ilgili olarak İktisadın İlkeleri adlı eserinde şu örneğe yer vermiştir. Ekonomize eden bireyin, elinde doğrudan ekmek olmadığı fakat bunu üretmek için gerekli olan ikincil düzeydeki malların yönetimine sahip olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda ekmeğe olan ihtiyacını tatmin edebilecek güce sahip olduğu şüphesizdir. Fakat aynı kişinin ekmek üretiminde kullanılan un, tuz, maya, emek hizmeti ve hatta gerekli

¹⁵⁴ Salerno, **a.g.m.**

¹⁵⁵ Salerno, **a.g.m.**

olan tüm alet edevata sahip olsa bile benzin ve suyu yok ise bu kişinin ihtiyacını tatmin etmek için ikincil düzeydeki malların faydasından yoksun olduğu açıktır. Bir başka olay da ihtiyacını tatmin etmek için ikinci derece mallardan fayda sağlayacak gücü yoktur. Çünkü ekmek diğer gerekli üretim faktörleri elinde olsa bile benzin ve su olmadan üretilemez. Böylece ikinci derecedeki mallar, ekmek ihtiyacı için mal karakterlerini yitirirler.

Ekonomize etmede kastedilen ve ekonomize edilen şey “mal” kavramıdır. Menger’e göre “insan ekonomisi ve mal” kıt olma durumundan kaynaklanan “birbiriyle eklemlenmiş ekonomik kökenden kaynaklanırlar”. “[Bir insan] ın malı keyfi olarak bir araya getirilmiş malların niceliği değildir, onun ihtiyaçlarının direk yansımasıdır, hizmet ettiği amacı gerçekleştirmeden küçültülecek ya da büyütülecek önemli bir parça değil, entegre olmuş bir bütündür.” Mengerci ekonominin bilgi ve beklentiler kadar mallarla da ilgili olduğunu söylemek abartmak değildir.¹⁵⁶

Menger’in malların karakteri analizi Klasik üretim maliyeti teorisine ters düşer. Menger’in tanımladığı birinci sıradaki malların ekonomik karakteri, onları üretmede kullanılan ikinci veya üçüncü sıradaki malların nedensel üretim sürecinden önce kurulmuş ekonomik karakterinden kaynaklanır. Menger’e göre “tüm deneyimiz yüksek dereceli malların ekonomik karakteri şüphe götürmez olduğunu ve tamamiyle kullanışsız şeylerin üretilebileceğini, ekonomik olarak gözden kaçırmanın sonucunda üretilebileceğini bize öğretmiştir.” Bir başka deyişle, üretim maliyeti teorisi ne şekilde kıt ve değerli kaynaklar olabileceğini ve insan ihtiyaçlarını sağlamada direk ya da dolaylı olarak kullanışlı olmadığı için piyasa değeri sıfır olan ürünler üretebileceğini açıklamada zayıftır. Birincil düzeydeki malları, ikincil üçüncül veya dördüncül düzeydeki malların ekonomik karakteri açısından açıklamaya çalışan bir teorisinin yanlışlığından bahseden Menger şöyle yazmıştır: “Birincil düzeydeki malların ekonomik karakterini ikincil düzeydeki malların ekonomik

¹⁵⁶ Salerno, a.g.m.

karakteriyle, ikincil olanların üçüncü malların ekonomik karakteriyle, üçüncü malların ekonomik karakterini dördüncü malların ekonomik karakteriyle açıklamaya çalışırsak, malın ekonomik karakterin en son ve gerçek nedenine dair soru cevaplanmadan kalacağı için problem tek adımda çözülemez”¹⁵⁷

3.2. DEĞER TEORİSİ

Menger dünyanın nasıl olması gerektiğini sağduyu ve bilimsel metodla açıklamaya çalışmıştır. O, kendisini gözlemlenebilen ve karakterize edilebilen direkt somut fenomene dayanarak ekonominin kesin yasalarını bulmaya çalışmıştır. Ekonomik fenomenin gerekli karakteristiğini ve aralarındaki ilişkiyi bulmak için uğraştı. Ekonomik fenomeni açıklamada sözel dilin sayısal dile karşı daha avantajlı olduğunu belirtmiştir.

Menger mübadeleyi, kişisel insan ihtiyaçlarının tatmin arayışı olduğunu ve arzunun kendisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsan ihtiyaçlarıyla, kullanılabilir malların bu ihtiyaçları tatmin edebilme derecesini ekonomik olayların temeline oturtur. Belirsizlik, hata ve zaman kullanımını ekonominin doğal bir süreci olarak öne sürmüştür. Ekonomik seçimlerde bilgi içeriğinin ve bilginin yaratılması sürecinin ekonomik aktörlerin refahını yükselteceğini ileri sürmüştür.

Klasik ekonomistlerin hem metodolojisinin hemde emek - değer terosinin yanlış olduğunu belirtti. Menger bir değer teorisi yarattı ve bu da Avusturya İktisat teorisinin temelini oluşturdu. Menger marjinal fayda teorisinin mantıksal temellerini geliştirmesiyle ve sosyal kurumlarla ilgili görüşleriyle bilinir. Menger’e göre sosyal kurumlar insan zevk ve tercihlerinin çıktıları ya da tasarlanmamış sonuçlarıdır.

¹⁵⁷ Menger, **a.g.e.** , s.121.

Menger'in yaptığı iş çoğu yeni jenerasyon tarafından takdirle karşılandığı söylenebilir. Bireycilik ve özcülük üzerine kurduğu metodolojik yenilikler Avusturya İktisat Okulun temellerini oluşturmuştur. Menger'in Aristocu yaklaşımı ekonomik fenomenin gerçek doğasını ve özünü kavramaya yöneliktir. Bir sosyal bilim olarak ekonominin de somut kesin ve evrensel kuralları olduğunu savunmuştur. Menger ekonomik ömür fenomeninin kesin kurallara bağlı olarak düzenlendiğini savunmuştur.

Menger ekonomi prensiplerini insan ihtiyaçlarının tatmin materyali ve diğer sonuçları üzerine inşa etmiştir ve insan ihtiyaçlarının tatmini için gereken eforun yaşamı ve refahı için gereken eforla eşdeğer olduğunu gözlemlemiştir.

Varolan herşeyi sebep sonuç ilişkisine dayandırarak açıklayan Menger'e göre iktisadi faaliyetin insan ihtiyaçlarının tatmini iktisadi faaliyetin itici gücünü oluşturur. İnsan ihtiyaçlarını insani faaliyetin hem başlangıcına hemde sonuna yerleştirir. Menger bireyin eylemine odaklanmış ve bireyin bir malı başka bir mala tercih ederek seçtiği malın niceliğinin yani marjinal birimin ekonomik teori için büyük önemini kavramıştır.

Menger'e göre değer, bireyin ihtiyaçlar tatmininin önemini mallar üzerine yüklemesidir. Bu değerlendirme sürecine ilişkin Menger'in tavrı, ihtiyaçların tatmininin sağlanması için bireyin bu malları talep etmesine bağımlı olması ve bu malların bireye sağladığı yarar şeklindedir. Menger'e göre değer insan bilincinin dışında varolamaz ve malların değeri doğası itibariyle öznelidir. İlkeler kitabında belirttiği gibi: *“malların değeri sonuçta keyfi değildir, ama her zaman insan bilgisinin şu gerekli sonucudur: hayatın ve refahın sürdürülmesi, bunun bir bölümü ya da önemsiz bir parçası malın ya da malların niceliğinin kontrolündedir... nesnel olarak varolan özler (entities) sadece belli şeyler ya da malların miktarıdır ve değerleri her zaman temel olarak şeylerin kendilerinden farklıdır; bu şeyleri sipariş etmelerinin*

hayatlarını ve refahlarını sürdürme için önemine ilişkin olarak ekonomize eden bireyler tarafından ulaşılan yargıdır.”¹⁵⁸

Ekonomize etme kavramıyla Menger, belirli niceliklere sahip malların farklı tatminlere sahip olduğunu ve bu ayrı tatminlerin öznel olarak sıralanması eyleminden bahseder. Ekonomize eden bireyin bir mala ilişkin isteği, malın belli parçalarına duyulan istekler dizisidir. Buna göre sadece malın gerçek parçaları insan seçimiyle ilgilidir ve sadece mallar insan değerlendirmesinin nesneleridir. Bireyin ekonomize etme sürecinin tek nesnesi mallardır.

İnsanın doğasında gömülü istek ve ihtiyaçlar vardır. Bu istek ve ihtiyaçların tatmini insan davranışlarına yansımıştır. Menger’in istek ve ihtiyaçlar teorisini, teololoji ve biyolojinin bir kombinasyonu olarak görenler bulunmaktadır. Bireyin yaşamını ve refahını sürdürmesi, ekonomik aktivitenin özüdür. Herhangi bir insanın istek ve ihtiyacı o insanın doğası ve kişiselliğine bağlı olarak ekonomik faktörler tarafından belirlenir. Bir insan için bazı ihtiyaçlar biyolojik ve genetik iken, birtakım ihtiyaçlar ise onun potansiyelinin ve geçmişteki gelişimini de içerecek şekilde faktörün kişisel gerçekliğiyle ilişkilidir.

Menger ekonomik aktivitenin amacının insan ihtiyaçlarının tatmini olduğunu göstermiştir. Böylelikle ekonominin temellerinin kişilerin diğer öz istek ve ihtiyaçlarının kişiler tarafından tatmininin plan ve aktivitesi olduğunu belirtmiştir. Ekonomik fenomen kişisel insan hareketlerinin bir ürünüdür. İlişkili insan hareketleri kasıtlı, amaçlı ve kişiseldir. Menger kişisel ilgi, hareketin doğası ve ekonomik fenomen arasında bir ilişki görmüştür. Menger’e göre mallar ve ihtiyaçlar arasında doğal bir temel vardır. Tüm ekonomik konseptin özü bir kişinin istek ve ihtiyaçlarını tatmin arzusundan yayılır.

¹⁵⁸ Salerno, **a.g.m.**

Menger'e göre bütün malların değerleri aynı kaynaktan ortaya çıkar. Daha açık ifade ile, bir malın bizim için değeri olması ihtiyaçlarımızın karşılanmasına olan talebimizden kaynaklanır. Malların kendi hatrına hiçbir değere sahip olmadığını savunan Menger, sadece ihtiyaçlarımızın ne derece karşılandığı ile ilgilenmiştir. Çünkü hayatımız ve refahımız ihtiyaçlarımızın tatminine dayanır. Yani, bir malın değeri, malın talebinin hayatımız için ne kadar önemli olduğuna bağlıdır.

Menger İktisadın İlkeleri kitabında şöyle yazmıştır; *“Bizim düzenimizde, mallar kendi hatırlarına hiçbir değere sahip değildir. Aksine, sadece ihtiyaçlarımızın ne derecede karşılandığı bizim için direkt olarak önemlidir, hayatlarımız ve refahımız buna dayandığı için. Açıkladığım gibi, insanlar malların değerlerini kendi düzenlerine dayandırır, eğer mallar ihtiyaçların tatminini garanti ediyorsa, bu insanların mallar üzerindeki hakimiyetini şart koşmaz, yani insanlar iktisadi mallara bu değeri yükler. O halde, malların değeri söz konusu olduğunda ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesine göre belirlediğimiz önemle karşılaşırız-yani hayatlarımız ve refahımıza.”*¹⁵⁹

Değer mallarda kendiliğinden varolan birşey değildir. Yalnızca ihtiyaçlarımızın tatmini için yüklediğimiz önemdir. Malların değeri büsbütün öznelidir. Sadece ihtiyaçlarımızın tatmini önem taşır. Malları değerlendirme, mallara sağlayacağı tatminin önemini yükleme işlemidir. Malların değerlerindeki farklılıklar da yüklenilen önemin farklılıklarından kaynaklanır.

Farklı önem derecelerine sahip farklı tatminler mevcuttur. İnsanın hayatını sürdürmesine dayanan tatminler en önemli tatminlerdir. Diğer tatminlerde yoğunluklarına ve sürelerine göre derecelendirilir. Farklı tatminlerin önem derecelerinin farklılıkları, hem farklı türde ihtiyaçların tatmininde hem de aynı ihtiyacın az yada çok tatminin tamamlanmasında

¹⁵⁹ Menger, **a.g.e.** , s.121.

gözlenebilir. Ekonomize eden birey, ayrı eylemlerinin göreceli önemlerinin, yine göreceli olarak çok yada az önemli olan ihtiyaçlarının artan ve azalan tatminlerine sebep olduğunu düşünür. Bu ise bireye seçimlerinde ve tatminlerini derecelendirmede rehberlik eder.

Yine Menger kitabında; *“Eğer malların değerinin doğasını layıkıyla tanımlayabildiysem, yani sadece kendi ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesinin bizim için önemli olduğu analizine dayanılarak saptandıysa ve aynı zamanda tüm malların değeri sadece iktisadi malların önemiyle belirlendiyse, o zaman gerçek hayatta farklı malların değerlerinin büyüklükleri arasındaki dikkatle incelediğimiz farklar, sadece bu mallar üzerindeki hakimiyetimize dayanan tatminlerin önemlerinin büyüklükleri arasındaki farklarla bulunabilir. Gerçek hayattaki farklı malların değerlerinin büyüklükleri arasındaki farkları, onların nihai nedenlerine indirgemek için ikinci bir görevi yerine getirmemiz gerekmektedir. Araştırmamız gereken (1) hangi boyutlarda farklı tatminler bizim için farklı derecelerde önem taşımaktadır (öznel faktör), ve (2) hangi somut ihtiyaçlar -her bir bireysel durumda- belli bir mal üzerindeki hakimiyetimize dayanır (nesnel faktör). Bu araştırma gösteriyor ki; somut ihtiyaçların bireysel tatminleri bizim için farklı derecelerde öneme sahiptir, ve bu tatminler -ki farklı derecelerde önemlidir- belli iktisadi malların üzerindeki hakimiyetimize dayanır ve problemi çözmüş oluruz. Bu araştırmanın en önemli problemi olarak açıklamasını ifade ettiğimiz ekonomik fenomeni, kendi nihai nedenlerine indirgemiş olacağız. Malların değerinin büyüklüğü arasındaki farklardan bahsediyorum. Malların değerleri arasındaki farkların nihai nedenleri sorusuna cevap olarak, her bir farklı malın değerinin kendisinin değişmeye nasıl mahkum olduğu problemine de bir çözüm elde edilmiştir. Tüm değişim, zamanla gelen değişikliklerden başka hiçbirşeyden ibaret değildir. Bunun sonucu olarak, genel olarak bir önem grubunun üyeleri arasındaki farkların nihai nedenlerine dair bilgiyle aynı zamanda kendi içlerindeki değişimi da kavırıyoruz.”*¹⁶⁰ şeklinde belirtmiştir.

¹⁶⁰ Menger, a.g.e., s.122.

Farklı önem derecelerine sahip ihtiyaçları bulunan ve belirli miktarda mala sahip birey ilk önce diğerlerine nazaran en çok öneme sahip olan ihtiyacını tatmin etme yoluna gidecektir. Eğer bu tatmin sonrasında elinde mal kalacak olursa, bu malları ikinci sıradaki ihtiyacın tatminine tahsis edecektir. Sonuç olarak, artan birey taleplerindeki bir malın miktarı tarafından sağlanan tatminlerden, bu birey için en az önemli olanı o bireyin o malın bir birimi için olan talebine bağlıdır. Böylece ekonomik malların değerlemesi yalnızca öznel faktöre değil aynı zamanda nesnel faktöre de dayalıdır.

Öznel faktöre göre insan hayatında en çok önem taşıyan tatminler en önemli sıradadırlar. Diğer tatminler sürekliliklerine ve şiddetlerine göre sıralanırlar. İnsan genel olarak refahını bir üst düzeye çekecek tatminleri bir üst sıraya koyacaktır. Menger'e göre bu tatminler, sadece refah düzeyini bir üst seviyeye çıkaracak yüksek konforlu mallar (lüks araba gibi) ile sağlanacak tatminler olmayıp, daha önemli ihtiyaçların (yemek, barınak, giysi gibi) tatmini şeklini de içerir. Yani farklı tatminler önem açısından eşit değildir.

“Görüyoruz ki farklı tatminler önem açısından eşit değildir ve bazı tatminler insanın hayatını devam ettirmesi açısından tam bir öneme sahipken, bazıları yalnızca refah düzeylerini bir üst seviyeye yükselten ya da bir alt seviyeye indiren tatminlerdir, aynı şekilde bir kısmı da önemsiz geçici zevklere dayanan tatminlerdir. Ancak yaşam fenomeninin dikkatle incelenmesi gösterir ki farklı tatminlerin seviyelerindeki farklılıklar, yalnızca değişik türlerdeki ihtiyaçların karşılanmasıyla değil tek ve aynı ihtiyacın az çok tam olarak karşılanmasıyla analiz edilebilir.”¹⁶¹

İnsanın farklı ihtiyaçları tatmini önem dereceleri bakımından farklıdır. Buna ek olarak spesifik bir ihtiyacın tatminin, belli bir seviyede bir karşılanma

¹⁶¹ Menger, **a.g.e.**, s.123-124.

sonrasında ihtiyacın daha çok tatmini, bu spesifik ihtiyacın tam olarak tatminin bir önemi kalmayınca kadar önemi azalacaktır. Yani bu ihtiyacının tatmini artık tüketici için bir anlam ifade etmez ve hatta tüketici için bir rahatsızlık haline gelir.

Menger benzer gözlemleri tüm diğer insan ihtiyaçlarının az çok ya da tam olarak karşılanması için de yapılabileceğini belirtmiştir. Örnek olarak bireyin bir oda, ya da en azından uyuyabilmek için hava şartlarından korunmuş bir yerin, iklim göz önüne alındığında, hayatının devamı için gerekli olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber, insan genellikle kalacak başka yerlere de sahiptir, imkanı varsa, genel olarak zevk amaçlı mekanlar (çizim odaları, balo salonları, oyun odaları, köşkler, av locaları vb.) da insanın tatmin düzeyini artırması için kullanabileceği nesneler olarak tanımlanabilir der. Bu bağlamda barınma ihtiyacını karşılamak için sergilenen bireysel somut hareketlerin çok farklı önem derecelerine sahip olduğunu anlamak çok da zor değildir. Belli bir noktaya kadar hayatımız, barınma ihtiyacımızın karşılanmasına bağlıdır. Bundan sonra ise, sağlığımız daha iyi tatminlere bağlıdır. Aynı ihtiyacı daha çok tatmin etmek için yapılan girişimler önce daha büyük sonra ise küçük tatminler getirecektir, ta ki belli bir nokta anlaşılsın kadar; her insan için, mümkün barınma seçeneklerini arttırmaya yönelik her bir girişim sonunda tamamen önemsiz bir hale gelecek ve en sonunda sıkıcı ve külfetli olacaktır.

Öyleyse, tek ve aynı ihtiyacın tatminine dayanarak, daha önce yaptığımıza benzeyen bir gözlem yapmak için insanın farklı ihtiyaçlarına başvuruyoruz. Daha önce gördüğümüz gibi, insanın farklı ihtiyaçları tatminin önemi bakımından eşit değildir, hayatlarının öneminden vazgeçip küçük geçici zevkelere yüklediği önem gibi. Buna ek olarak görüyoruz ki, herhangi bir spesifik ihtiyacın tatmini, belli seviyede bir tamamlanmaya değin, nispeten en büyük öneme sahip olmakla beraber, ihtiyacın daha çok tatmin edilmesi önemini azaltacaktır ta ki sonunda bu belli ihtiyacın tam olarak tatmininin artık hiçbir öneminin kalmadığı bir evreye gelinceye kadar. Eninde sonunda bu

ihtiyacın tatmininde bir evre ortaya çıkar ki artık bu tatmin tüketici için bir önemi olmadığı gibi onun için bir rahatsızlık ve külfet haline gelmiştir.

Menger kitabında örnek olarak bir insanın beslenme ihtiyacını konu almıştır. Bir insanın hayatı yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Fakat insanların tükettiği her yiyeceğin, insan hayatı için devam ettirici ve mecburi bir unsur olduğunu düşünmenin yanlışlığından bahseder. İnsan herşeyden önce hayatını devam ettirmek için yiyecek tüketir. Bundan sonra tükettiği miktarlar sağlığını korumak içindir. Daha sonrasında tüketilen mallar ise, basit bir şekilde yiyecekten sağladığı zevkten tüketilir. Bu noktadan sonra gerçekleşen tüketim ise gereksizdir. *“Bu noktayı da geçen tüketim sadece göreceli olarak daha zayıf bir zevkin önemini içerir, -gözlemlerin gösterdiği gibi- sonunda yiyecek ihtiyacının fazlasıyla tatmin edildiği bir seviyeye gelinir ki bundan sonra tüketilen yiyecek miktarı ne hayatın devamına ne de sağlığın korunmasına katkıda bulunur. Bununla beraber artık tüketiciye belli bir zevk bile vermez, öncelikle insan için umursanmaz bir mesele haline gelir, daha sonra rahatsızlığa neden olur, sağlığı ve sonunda hayatın kendisini de tehlikeye atar.”*

Menger İktisadın İlkeleri isimli eserinde bu konuyu daha açık bir şekilde ifade edebilmek için şu örneğe yer vermiştir.

“Sayıca üstün olan tartışmayı yeniden şekillendirmek için, bir sonraki zor araştırmanın kavranmasını kolaylaştırmak için, hayatın bağlı olduğu tatminlerin önemini 10 ile göstereceğim ve diğer tatminlerin daha küçük önemlerini sırasıyla 9,8,7,6, vb. ile göstereceğim. Böylece 10 ile başlayıp 1 ile biten öneme sahip olan farklı ihtiyaçların bir şemasını elde ediyoruz.”¹⁶²

“Bu her farklı tatmine eklenen her önem için, zaten tatmin edilmiş belli bir ihtiyacı belirten ve derecelerle gittikçe azalan sayısal bir açıklama verelim.

¹⁶² Menger, a.g.e., s.125.

Belli bir noktaya kadar, hayatlarımızın dayandığı ihtiyaçları, bu noktadan sonra önceden elde edilmiş tatminin tamamlanma derecesinin gittikçe azaldığı bir refah düzeyini içeren, 10 ile başlayıp 0 ile biten bir şema elde ederiz. Benzer şekilde, en yüksek değeri 9 olan tatminler için yine 9 ile başlayıp 0 ile biten bir şema elde ederiz.”¹⁶³

Aşağıdaki tabloda, Menger tarafından elde edilen şema gösterilmiştir.

Şekil 1 ¹⁶⁴

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	6	5	4	3	2	1	0		
6	5	4	3	2	1	0			
5	4	3	2	1	0				
4	3	2	1	0					
3	2	1	0						
2	1	0							
1	0								
0									

“Farzedelim ki tabloda 1. sütun bir insanın yiyecek ihtiyacının tatminini göstermektedir, bu önem önceden elde edilen tatminlerin derecesine göre gittikçe düşer ve 5. sütuna gelindiğinde ise bu sütun benzer bir şekilde kişinin tütün ihtiyacını temsil eder. Çok açık olarak ortadadır ki yiyecek ihtiyacının tatmini, belli bir tamamlanma derecesine kadar, şüphesiz bu birey için tütün ihtiyacının tatmininden daha büyük bir öneme sahiptir. Ancak yiyecek ihtiyacı belli bir tamamlanma derecesine kadar zaten tatmin edildiyse (mesela eğer yiyecek ihtiyacının tatmininin önemi onun için yalnızca sayısal olartak gösterdiğimiz 6 değerine sahipse), tütün tüketimi, yiyecek tüketiminin tatmini ile aynı öneme sahip olmaya başlar. Bu noktadan sonra birey, yiyecek ihtiyacının tatminini tütün ihtiyacının tatminin ile eşit kılmaya çabalayacaktır.

¹⁶³ Menger, **a.g.e.**, s.126.

¹⁶⁴ Menger, **a.g.e.**, s.127.

Gerçi insanın yiyecek ihtiyacı esasen tütün ihtiyacından daha büyük bir öneme sahiptir, ilkinin gittikçe artan tatmini (tabloda gösterildiği gibi) tütün ihtiyacının ilk tatmin edilişinden daha az bir öneme sahip olacaktır.”¹⁶⁵

Menger nesnel faktör ile ilgili ise şunları söylemiştir. “Eğer bireyin her bir farklı somut ihtiyacı, tek bir uygun mal olsaydı ve bu mal özel olarak tek bir ihtiyaca uygun olsaydı (yani bir tarafta, bu belli mal kullanımımızda olmasaydı ihtiyacın tatmini söz konusu olmazdı, ve diğer taraftan o mal sadece o belli ihtiyacın tatminine hizmet etme kapasitesinde olurdu) malın değerini belirlemek çok kolay olurdu; o ihtiyacın giderilmesine attığımız öneme eşit olurdu. Açıktır ki, belli bir ihtiyacı tatmin etmeye mecbur olduğumuz zaman, belirli bir malın bulunabilirliği şartıyla (yani eğer o mal kullanıma hazır durumda elimizde bulunmuyorsa tatmin imkansızdır) ve ne zaman ki bu mal aynı zamanda başka hiçbir yararlı amaç için kullanışlı değilse o zaman tam ama asla bize verilen diğer zevklerden farklı hiçbir önem elde edemez. Bundan dolayı, bize verilmiş tatminin önemine göre, bunun gibi bir olayda, büyük ya da küçük, belirli bir malın değeri daha büyük ya da küçük olacaktır.”¹⁶⁶

Menger kitabında nesnel faktör ile ilgili verdiği örnekte olarak ıssız bir adada kalan ve görme bozukluğuna sahip bir adamı ele almıştır. Bu kişi adada görme bozukluğunu düzeltecek tek bir adet gözlük bulursa o gözlük onun için tam bir öneme sahip olur. Fakat daha büyük bir öneme sahip olamaz. Çünkü gözlük diğer ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde işe yaramaz. Fakat günlük hayattaki ihtiyaçlarımız ve mallar arasındaki ilişkinin daha karmaşık olduğundan bahseden Menger, genel olarak tek bir tane değil, bir miktar mal tek bir somut ihtiyaca değil, bu gibi ihtiyaçların karışımına karşı durduğunu belirtmiştir. Farklı önem derecelerine sahip ihtiyaçlarımızın bazen

¹⁶⁵ Menger, **a.g.e.**, s.127-128.

¹⁶⁶ Menger, **a.g.e.**, s.128-129.

az bazen daha çok tatmini, belli bir miktar malın üzerindeki hakimiyetimize bağlıdır.¹⁶⁷

Değeri belirli isteklerin belirli mallarla doyurulmasının önemine ilişkin yargı olarak tanımlayan Menger, bu yargıya nasıl ulaştığı sorusuna verdiği cevapta sadece değer paradoksunu çözmekle kalmamış, fiyat terosinin ve sonuç olarak tüm ekonomi biliminin yeniden yapılandırılmasının temellerini de kurmuştur. Joseph T. Salerno'nun bu cevabı açıklamada kullandığı örnek şu şekildedir; *“Çeşitli ihtiyaçları bir çuval tahılla karşılanabilecek bir çiftçi farzedelim. En acil ihtiyacı gelecek yıl varlığını sürdürmek için gerektiği kadar ekmek yapımı için bu bir çuval tahılı kullanmaktır. Bir diğer büyük önem taşıyan ihtiyacı sağlığını ve zindeliğini korumak için ek miktarda ekmektir. Bir çuval tahılın diğer ihtiyaçlar için kullanımı önem sırasına dizildiğinde şöyledir: 3. hasat mevsimi için tohum sağlamak ve sonuçta çiftçinin gelecekte de varlığını ve sağlığını korumasını sağlamak; 4. bira ve viski yapımında kullanmak; 5. çiftçiye çeşitli besinler sağlayan çiftlik hayvanlarının beslenmesini sağlamak. Çiftçinin bunlara ek olarak daha alt sıralarda olabilecek, on beş tane daha tanımlanmamış ihtiyaç deneyimlediğini varsayıyoruz ki çiftçi tüm ihtiyaçlarını yirmi çuvaldan az ürün sağlayan bir hasat sonucu tam olarak karşılayamayacaktır.”*¹⁶⁸

*“Eğer son hasatta aynı kalitede beş çuval tahıl elde ettiğini varsayarsak, tahıl çiftçi için sadece en önemli beş somut ihtiyacını karşılayabilecek ve ekonomize edilmesi gereken nadir bir mal olur, yukarıdaki diğer onbeş ihtiyacı daha önemsiz hale gelir. Bu durumda bir çuval tahılın değeri nedir? Beş çuval ürünün kalite olarak aynı olduğunu varsayarsak, hepsinin değerinin aynı olması gerekir ancak bu çuvallar eşit olmayan önemdeki ihtiyaçları karşılarlar.”*¹⁶⁹

¹⁶⁷ Menger, **a.g.e.**, s.130.

¹⁶⁸ Salerno, **a.g.m.**

¹⁶⁹ Salerno, **a.g.m.**

Menger bu soruya “sadece ilk sırada yer alan beş ihtiyacının tatminini sağlayabilir” şeklinde cevap verir. Çünkü ulaşabildiği tahıl miktarı sadece beş çuvaldır. Birey elde ettiği hasatın miktarını göz önünde bulundurmaksızın, en önemli isteklerini karşılamaya devam eder ve daha az öneme sahip ihtiyaçlarının tatminini sağlamaktan vazgeçer.

Menger malları incelediğinde değerın malların içinde kendiliğinden varolmadığını ve değerın ölçüsünün tamamiyle öznel bir karaktere sahip olduğunu görmüştür. Bu sebeple bir mal bir birey için yüksek bir değere sahip iken başka bir birey için aynı değere sahip olmayabilir ve hatta diğer bir üçüncü birey için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Bu değer bireylerin ihtiyaçlarına ve malların ulaşılabilir miktarlarına bağlıdır.

Menger’e göre değerın sadece doğası değil ölçüsü de subjektiftir. Mallar her zaman belirli kişilere bağlı olarak değer kazanırlar ve bu değer sadece bu bireyler tarafından tanımlanabilirler. Ekonomize eden bireyin mala yüklediği değer, hükmünde olan malların belirli bir kısmının tatmininin önemine eşittir. Bir malın değerinin veya hangi miktarda olduğunu üretimde emek ve diğer sermaye mallarına başvulup başvurulmadığının arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Büyük miktarda emek içeren fakat ekonomik olmayan mallar herhangi bir değer içermez. Menger kitabında verdiği örnekte söylediği gibi; elmasın değerinin, kazara bulunmasıyla veya bir elmas çukurunun içinden binlerce gün ve binlerce işçi ile çalışılıp çıkartılması ile alakası yoktur. Az emek sarfedilmiş mallar yüksek bir değere sahip olabilirken çok emek sarf edilmiş malların ise değeri olmayabilir. Menger’e göre üretimde kullanılan faktörlerin azlığı yada çokluğu ekonomize eden birey için birşey ifade etmez. Yani bir malın üretiminde kullanılan araçlar, değeri belirlemede doğrudan bir etkiye sahip değildir.

Menger’e göre malların değerindeki belirleyici faktörün, malların tekrar üretiminde gerekli olan emek miktarı veya üretim için gereken diğer araçlar düşüncesi de savunulmayacak bir düşüncedir. Büyük miktardaki mallar tekrar

üretilemez. Bundan dolayı bir çok durumda değer gözlenebilirken tekrar üretim gözlenemez. Bu sebeple, tekrar üretimle ilgili herhangi bir faktör değer belirleyicilerinden olamaz. Deneyimler, tekrar üretim için gerekli olan üretim araçlarının değerinin, ürünün değerinden bazen daha yüksek bazen daha düşük olduğunu gösterir.

Malın değerinin belirleyici faktörleri ne emek miktarı ne üretimde gerekli olan diğer mallar, ne de tekrar üretim için gerekli miktardır. Belirleyici faktör tatminimizin öneminin büyüklüğüdür. Sağlanacak tatminin bizim için önemi geliş güzel bir karar değildir ve hayatımızın veya refahımızın devamı için gereken önem tarafından ölçülür. Farklı tatminlerin göreceli seviyelerinin önemi ise, ekonomize eden birey tarafından verilen hükmün içeriğini oluşturur. Fakat bu sebeple tatminlerin önem derecelerine ait bilgi hataya tabidir.

Menger, bireyin bilgi eksikliğinden dolayı bir malın tatminine normalde vermesi gerekenin zıt yönünde bir değer vermesi ihtimalini dışlamaktadır. Ekonomik aktivitelerinde doğru temel dayanakları bulmak için rasyonel davranan ve bu yüzden tatminin gerçek önemini farkında olmaya çabalayan bireyler hataya tabidirler. Hata bütün bilginin ayrılmaz bir parçasıdır.

“Birey, şiddeti sadece bir an süren ve refahına katkısı çabuk geçen zevklerin tatmininin olduğundan fazlasını tahmin etmeye ve devamlılığı daha çok olan fakat daha az şiddetli zevklerin tatmininin ise olduğundan daha azını tahmin etmeye eğilimlidir. Diğer bir deyişle birey geçici zevklere saygı gösterirken, hayatı için daha fazla öneme sahip ve sürekli tatminlere daha az önem gösterir.”

Menger özetle şu sonuçlara ulaşmıştır. Malların bizim için olan önemi ve değer dediğimiz şey, o mala atfedilmiştir. Temel olarak sadece tatmin birey için önem taşır. Çünkü hayatının sürdürülmesi ve refahı bu tatminin sağlanmasına bağlıdır. Somut malların farklı tatminlerinin sahip olduğu

önemin büyüklüğü eşit değildir. Bu büyüklüğün ölçüsü birey refahının sağlanmasına ve yaşamlarını devam ettirmek için olan gerekliliklerine bağlıdır. Mallara yüklenen tatminin öneminin büyüklüğü de -ki bu o malın değeridir- eşit değildir. Bu değer ölçüsü ise önemin bizim için derecesine bağlıdır. Malın tüm kullanışlı miktarından sağlanan tüm tatminlerin her farklı durumda, ekonomize eden birey için en az öneme sahip olması, tüm miktar içerisinde verilen parçaya hükmedilmesine bağlıdır. Ekonomize eden bireyin kullanımında bulunan malın belli bir miktarının değeri veya belirli bir malın değeri kullanılabilir malların tümü tarafından sağlanan en az önemli olan tatminin önemine eşittir.

SONUÇ

İktisat biliminde, tarih boyunca, düşünürler tarafından belki de üzerinde en uzun süre tartışılmış konu olan değer kavramı ile ilgili Carl Menger'in modern iktisada yaptığı katkılarının incelendiği bu çalışmada, ilk olarak Menger'in saptamalarının iktisadi açıdan çıkış noktası olarak değerlendirebileceğimiz kendisinden önce gelen iktisatçılar tarafından belirlenmeye çalışılan değer kavramı Merkantilistler, Fizyokratlar, Klasik Okul, Marksist Görüş ve Alman Tarihçi Okulu gibi başlıklar altında ayrı ayrı belirtilmeye çalışılmıştır.

İlk bölümde değer kavramının tarihsel gelişimi, iktisadın henüz bir bilim niteliği taşımadığı dönem olarak nitelendirilebilecek olan, başta Aristo olmak üzere Antik Çağ filozoflarının ve Orta Çağ düşünürlerinin saptamalarını içeren bilgiler ışığında irdelendikten sonra Merkantilist ve Fizyokrat öğretilerin bu kavrama ilişkin görüşleri de ayrıca belirtilmiştir. Daha sonra ise iktisadın bir bilim haline geldiği dönem olarak kabul edilen Klasik Okul'da değer teorisi Adam Smith ve David Ricardo özelinde analiz edilmiştir.

Klasikler değeri iki farklı şekilde tanımlamışlardır. Bunlardan biri malın içerdiği emekle ölçülebilen mübadele değeri, diğeri ise malın faydasına bağlı olan kullanım değeridir. Kullanım değerinin mübadele değeri üzerinde çok fazla rolü olmadığına inanan Klasik İktisatçılar mübadele değeri üzerinde durarak emek - değer teorisini geliştirmişlerdir. Emek - değer teorisine göre üretilen malın değeri içerdiği emek-saatle ölçülebilir. Buna göre bir birim emek-saat içeren mal yine bir birim emek-saat içeren mal ile mübadele edilebilir.

Klasik Okulun değer kavramına ilişkin bu değerlendirmelerinin bir kısmını kabul edip bir kısmına ise eleştiriler getirmiş olan eleştiri Marksist görüş ve onun takipçileri emek - değer kuramını değerlendirirken kendi

düşüncelerine göre bölüşümdeki adaletsizliğin işçi sınıfı aleyhine olduğunu ve buradan hareketle bu adaletsizliğin giderilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bu değerlendirmeler sonucunda oluşan işçi ayaklanmaları ve karışıklıkların baş göstermesi sebebiyle, emek - değer teorisinin karşıt görüşler tarafından ele alındığında farklı sonuçlar ortaya çıkarabileceğinin iktisat çevrelerince kabul edilmesi dolayısıyla değer kavramının yeniden belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve bu gerekliliğin sonucu olarak da 1870'lerden sonra birçok iktisatçı tam rekabet koşullarında kaynak dağılımı sorununu incelemeye başlamıştır. Aralarında İngiliz iktisatçı Stanley Jevons, Avusturyalı iktisatçı Carl Menger ve Fransız iktisatçı Leon Walras'ın bulunduğu ve marjinalistler olarak adlandırılan bu iktisatçılar emek - değer kuramının yerine marjinal fayda kuramını geliştirmişlerdir. Bu çalışmada değer teorisi Carl Menger özelinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Menger, iktisadi faaliyeti neden-sonuç ilkesi yardımıyla birbirini izleyen nedensellikler zinciri çerçevesinde açıklamaya çalışmış ve açıklamalarının hareket noktasını da bu zincirin başlangıç noktası olan insan ihtiyaçları olarak belirlemiştir. Menger analizinde, bireysel ihtiyaçların ve ihtiyaçların karşılanma yollarının algılanmasının nasıl olup ta bazı nesnelerin mal olarak sınıflanmasına neden olacağını, bazı malların neden iktisadi mal sayılacağını ve bunlara nasıl değer atfedilebileceğini araştırmıştır. Bazı malların neden değişime konu olacağını ve değişim değerini belirleyen unsurların neler olduğunu, bir kimsenin sahip oldukları ile yetinmektense mübadele ile ihtiyaçlarını daha etkin sağlamasını anlamasının insanları nasıl satmak üzere mal üretmeye ve biriktirmeye yönelteceğini, mübadeleyi kolaylaştırdığından ve mübadele sürecinin bir sonucu olarak bazı malların nasıl mübadele aracı-paraya dönüştüğünü sistematik olarak açıklamıştır.

Marjinal fayda analizinin içinde yer alan sübjektif değer teorisi ile birlikte, malların değeri artık Klasik iktisatta olduğu gibi üretim maliyetlerinin bir fonksiyonu olarak değil, bireylerin sübjektif değerlendirmeleriyle belirlenir.

Menger'in subjektivizm kavramı, emek - değerden fayda değere geçişte anlamını bulan marjinalist devrimin kökenini oluşturduğu gibi, Avusturya iktisat düşüncesinin de en temel noktasını teşkil etmektedir.

Menger'in değer teorisinde önemli olan bireyin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik bireysel faaliyetlerdir ve analizin temeli ise metodolojik bireyciliktir. Menger bütün sistemini metodolojik bireyciliğe dayandırır. Toplum tek tek bireylerden oluşan atomistik yapıdadır. Metodolojik bireyciliğe göre bütün sosyal fenomenlerin açıklanması bireylerin davranışlarını analiz etmekten geçer. Buna göre ekonominin izahı yapılırken, bireyin hareketleri ve kollektif grupların bireyden bağımsız hareket edemeyecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumda bütün iktisadi ve sosyal kararlar bireylerin tercihlerine göre belirlenir.

Bu çalışmada belirli bir plan dahilinde, değer anlayışını incelediğimiz Carl Menger, değer nasıl tanımlanması gerektiği konusunda ki düşünceleriyle iktisat literatüründe önemli bir yere sahiptir. Düşünce sistematığının temeline bireyi yerleştiren Menger, birey için temel olarak yalnızca tatminin önem taşıdığını çünkü bireyin hayatını sürdürebilmesi ve kendi refahı için ihtiyaçlarını tatmin etmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

ACAR, Gökmen Tarık; “İktisat Tarihinde Klasik Öncesi Döneme Genel Bir Bakış: Merkantilist ve Fizyokrat Dönemler”, (Erişim)http://paribus.tr.googlepages.com/g_acar3.pdf

AKBAY Muvaffak; **Umumî Âmme Hukuku Dersleri**, Ankara,1951.

AKTAN, Coşkun Can; “Menger’den Hayek’e Avusturya İktisat Okulu”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 30, Eylül-Ekim 1994.

AKYÜZ, Yılmaz; Emek - değer **Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.

ARDIÇ, Kaya; “David Ricardo”, **İktisadın Dama Taşları – Ekoller Kavramlar İzbirakanlar**, İÜ Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi, 2001.

BOHM-BAWERK Eugen; “The Ultimate Standard of Value” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* volume 5, 1894-95.

BOHM-BAWERK Eugen; “Value, Cost and Marginal Utility”, Ludwig von Mises Institute, (Erişim) http://mises.org/journals/qjae/pdf/qjae5_3_5.pdf.

BLAUG, Mark, **Carl Menger : 1840-1921**, Aldershot : Edward Elgar, 1992.

BLOCK Walter; “Value Freedom In Economics”, Ludwig Von Mises Institute, (Erişim) <http://mises.org/etexts/valuefreedom.pdf>, 2001.

BUĞRA, Ayşe; **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.

CALLAHAN Gene; “Carl Menger: The Nature of Value”, Ludwig Mises Institute, Ekim 2003.

CALLAHAN Gene; **Economics for Real People** , Ludwig von Mises Institute, 2004.

CANTILLON Richard; Essai **Sur La Nature Du Commerce en General**, çev:Henry Higgs, New York, 1964.

CANDAN Esin, HANEDAN Avni Önder, "İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı – Sinama İlişkisi", **Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomik Yaklaşım Dergisi** Kongreler Dizisi(IV) (Ankara,12-14 Ekim 2005),

CAPRA, Fritjof; **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1989.

ÇİĞDEM Ahmet; **Akıl ve Toplumun Özgürleşmesi**, Vadi yayınları,1997.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer; **Değer ve Bölüşüm-Marxist İktisat ve Cambridge Okulu**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.

GORDON, David; **İktisadi Mantiğa Giriş**, çev:Bahadır Akın, Ankara, Liberte Yayınları, Mart 2004.

GORDON, David, **Avusturya İktisadının Felsefi Kökleri**, Çev: Necmeddin Bağdadioğlu, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.

GORZ, Andre; **İktisadi Aklın Eleştirisi**, çev: Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, Şubat 1995.

GÜZEL Cemal; "Aristoteles'te Bilgi, Bilim, Bilgide Kesinlik", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt:20, sayı:1, 2003.

HANÇERLİOĞLU Orhan; **Düşünce Tarihi**, (Erişim) http://felsefeansiklopedisi.com/ekitap/dusunce_tarihi.

KAZGAN, Gülten; **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 12. Basım, 2006.

KIRZNER, Israel; "Austrian School of Economics", çev. Coskun C. Aktan, (1987) www.canaktan.org, (02.03.2007).

KNOTT Adam; "Rothbardian-Randian Ethics and The Coming Methodenstreit in Libertarian Ethical Science", March 27, 2006, (Erişim) <http://www.mises.org/journals/scholar/knott.pdf>

LAGUEUX Maurice; Menger and Jevons On Value: A Crucial Difference, (Erişim) http://www.mapageweb.umontreal.ca/lepagef/dept/cahiers/Lagueux_on_value.pdf.

LOCKE John; **Of Civil Government**, kitap 2, Londra 1940,

LORDON Aurelien, OHANA Marc; "Empirical Studies and Mengerian Methodology", 2004.

MACHLUP, Fritz; "Austrian Economics" , çev: İrfan Kalpalı, The McGraw Hill Encyclopedia of Economics, London: McGraw Hill Co. 1994.

MAILLET, Jean; **İktisadi Olayların Evrimi**, Çev: Ertuğrul Tokdemir, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1983.

MARX Karl; **Kapital**, Birinci Cilt Birinci Kitap, Sol Yayınları, 1966.

McCULLOCH, J. Huston; "The Austrian Theory of the Marginal Use and of The Ordinal Marginal Utility", Zeitschrift für Nationalökonomie Journal of Economics, Sayı 37, 3-4, July.

MENGER, Carl; **Pirinciples of Economics**, Ludwig von Mises Institute, . 2004.

MISES, Ludwig von; "The Historical Setting of the Austrian School of Economics", Ludwig von Mises Institute, 1984.

MISES, Ludwig von; **Epistemological Problems of Economics**, Ludwig von Mises Institute, 1960.

OGUZ, Fuat; "Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelisim", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 21, Kış 2001.

ÖCAL Tezer; **İktisat**, Ankara, 1984

ÖZEL Hüseyin; "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", **Akdeniz İİBF Dergisi**, sayı:4, 2002,

PARSONS Stephen; "Mises, Rothbard, and The Methodology of Austrian Economics" (Erişim) <http://dev.mises.org/journals/scholar/parsons.pdf>

POLİTZER Georges; **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Eylül, 1996.

POLİTZER Georges; **Felsefenin Temel İlkeleri**, çev. Muzaffer Erdost, Eylül, 1996.

RAICO Ralph; "The Austrian School and Classical Liberalism", **Advances in Austrian Economics**, sayı 2A, (Erişim) <http://www.mises.org/etexts/austrianliberalism.pdf> 1995

RICARDO David; **Politik İktisadın İlkeleri**, çev: Yahya Sezai Tezel, (Erişim) <http://www.seyfettinartan.gen.tr/Ricardo.pdf>.

ROTHBARD Murray N.; "Praxeology:The Methodology of Austrian Economics" **The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School** , 1997

ROTHBARD Murray N.; "The Mntle of Science" **The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School** , 1997

ROSTAN Jérémie T.A.; **Study Guide to Carl Menger's Principles of Economics**,

SALERNO, Joseph T.; "Biography of Carl Menger: The Founder of Austrian School", The Ludwig von Mises Institute.

SAVAŞ, Vural; **İktisatın Tarihi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 4.Basım, 2000.

SMART William; An Introduction To The Theory of Value On The Lines of Menger, Wieser, And Bohm-Bawerk, (Erişim)<http://mises.org/books/value.pdf> 1910.

SMITH, Barry; "The Philosophy of Austrian Economics", The Review of Austrian Economics, Sayı 7-2, 1994

SMITH, Barry; "Question of Apriorism" Austrian Economics Newsletter, 1990.

SMITH, Barry; "Austrian Philosophy The Legacy of Franz Brentano", Open Court Publishing Company, 1996.

SOTO Jesus Huerta; "The Ongoing Methodenstreit of The Austrian School", Ludwig von Mises Institute, (Erişim) <http://mises.org/etexts/methodenstreit.pdf>

TAYLOR, C. Thomas; **An Introduction to Austrian Economics**, The Ludwig von Mises Institute, 1980.

TOPDEMİR Hüseyin Gazi; "Aristoteles'in Bilim Anlayışı", **Felsefe Dünyası Dergisi**, sayı 32, 2000.

TURAN Müslüm; Klasik Liberalizmin İki Temel Kurgusu ve Genel Bir Kritik, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 2, Sayı:4, 2000

ULUTAN, Burhan; **İktisadi Doktrinler Tarihi** , İstanbul, 1978.

YAY, Turan; "Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi", **Piyasa Dergisi**, Sayı 11, Yaz 2004.

YILMAZ, Ferudun; "Avusturya İktisadi ve Subjektivizm", **Piyasa Dergisi**, Sayı 11, Yaz 2004.

YİĞİTOĞLU Vedat;"Klasik Politik İktisada Tepkiler: Sosyalist Düşünce"
(Erişim) <http://www.yigitoglu.org/read/?art=2860>

YİĞİTOĞLU Vedat; "Klasik Politik İktisada Tepkiler: Tarihçi Okul" (Erişim)
<http://www.yigitoglu.org/read/?art=2862>

YOUNKİNS, Edward W.; "Capitalism and Commerce Carl Menger and The German Historical School", (Erişim) <http://www.quebecoislibre.org/04/040306-12.htm>.

WHITE, Lawrence; **Methodology of Austrian School of Economist**, New York:Center of the Libertarian Studies.

WICKSELL, Knut; "Selected Papers on Economic Theory", Cambridge: Harvard University Press, 1958.

WIESER Friedrich; The Theory of Value: A Reply to Professor Macvane, Annals of the American Academy of Political and Social Science II, 1891-1892.

WIESER Friedrich; "The Austrian School and the Theory of Value" The Economic Journal, volume 1, 1891

ÖZET

GÖRMEZ, Fatma Esra, Değer Kavramına Yeni Bir Bakış: Carl Menger, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru liberal geleneğe olan ilgi artmış ve Avusturya İktisat Okulu yeniden canlanma dönemine girmiştir. Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olan Carl Menger'in Politik İktisadın İlkeleri isimli eseri yarattığı devrimle değer kavramına yeni bir bakış getirmiştir. Menger'in ekonomiye en büyük katkısı, marjinal faydaya dayanan değer teorisidir. Değeri kişiye sağladığı faydayla açıklayan Menger, analizinin merkezine bireyi oturtmuştur. Metodolojik bireycilik Menger'in analizinin temel çıkış noktasıdır. Subjektif değer teorisi ile birlikte değer artık içerdiği emekle değil bireye sağladığı faydayla ölçülmektedir. Avusturya İktisat Okulu'nun ilk kuşağını oluşturan Böhm-Bawerk ve Wieser gibi takipçiler Menger'in teorisini geliştirmişlerdir. Avusturya İktisat Okulu günümüzde altıncı kuşak yazarlarıyla bazı üniversite ve enstitülerde varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yaklaşık bir yüzyıl boyunca akademik çevrelerde çoğunlukla kabul görmüş olan nesnel değer teorisinden öznel değer teorisine geçişte Carl Menger'in Klasik Okula yönelttiği eleştiriler ve getirdiği yeni bakış açısını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler

1. Carl Menger
2. Subjektif Değer Teorisi
3. Avusturya İktisat Okulu
4. Değer Teorisi
5. Marjinalizm

ABSTRACT

GÖRMEZ, Fatma Esra, A New Perspective on The Concept of Value: Carl Menger, Master Thesis, Ankara 2008

The interest on liberal Tradition has increased through to the end of nineteenth century and Austrian School has come in to refreshment period. The work of Carl Menger who is the founder of Austrian School, named Principles of Economics has brought a new point of view the value which based on marginal utility. Menger explains the value in terms of the benefit that is provided by it and places the individuals to the center of his analysis. Methodological individualism is the basic origin point of Menger's analysis. By subjective theory of value, value is being measured in terms of the benefit that is provided to the individual not by the labour it contains. The followers like Böhm-Bawerk and Wieser who constitute the first generation of Austrian School developed Menger's theory. Austrian School is still active with the sixth generation writers in some universities and institutes.

The aim of the study is to analyze Carl Menger's criticism about Classical School and the new point of view in the transition to the subjective theory of value from the objective theory of value which has mostly academical environment for approximately century.

Key Words

1. Carl Menger
2. Subjective Theory of Value
3. Austrian School
4. Value Theory
5. Marginalism